

บทที่ 2

ความเป็นมา วิถีชีวิต ประเพณี ของคนเชียงใหม่

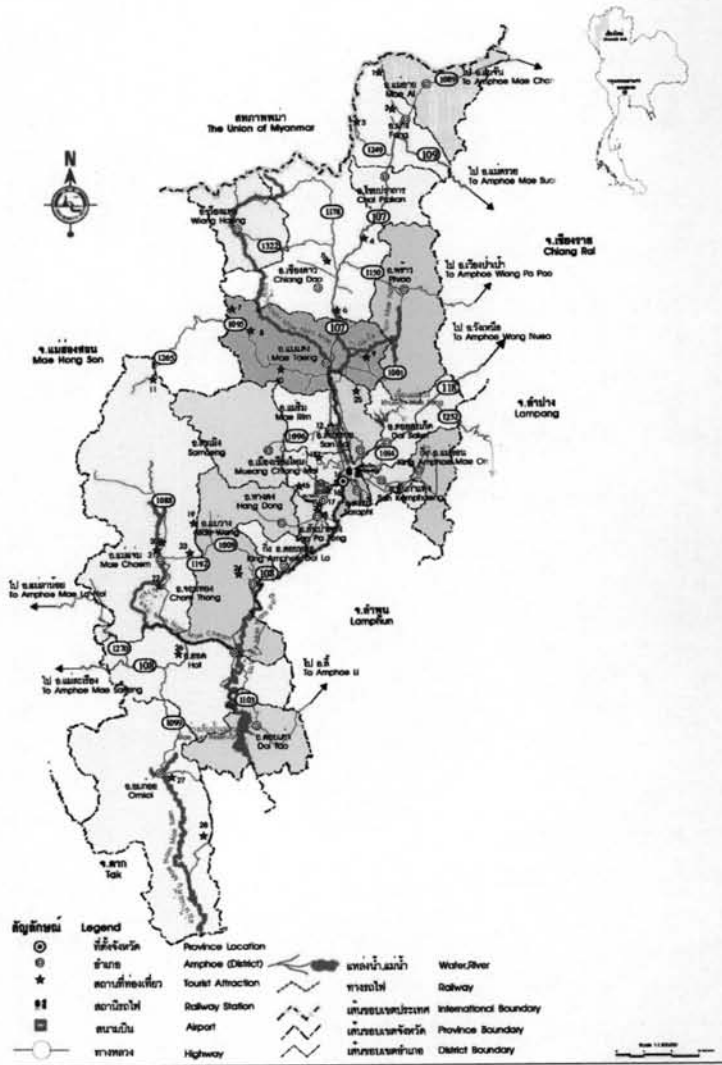
ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมา วิถีชีวิต ประเพณีของคนเชียงใหม่ โดยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสาร บทความที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ นักวิชาการท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาประวัติความเป็นมาของการท่องเที่ยว และดำเนินการศึกษาต่อไป

เมืองเชียงใหม่ ในอดีตเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ล้านนา อันมีนามว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ชื่อที่ได้รับการขนานนามโดย พ่อขุนเม็งราย (กษัตริย์ผู้สร้างนครเชียงใหม่) พร้อมพระสหาย 2 พระองค์ คือ พ่อขุนรามคำแหง (กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองสุโขทัย) และพ่อขุนงำเมือง (กษัตริย์ผู้ปกครองนครพะเยา) ทั้งสามพระองค์เห็นพร้อมกันว่าที่นี่เป็นชัยภูมิที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะอย่างยิ่งที่จะสร้างเมือง ในที่สุด เมืองเชียงใหม่ก็ถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1839 โดยพ่อขุนเม็งราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เม็งราย พระองค์ทรงดำเนินการสร้างเมือง โดยให้ขุดคูและสร้างกำแพงเมือง เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พร้อมทั้งโปรดให้สร้างปราสาท ราชมณเฑียร และบ้านเรือนขึ้น ต่อมาพ่อขุนเม็งรายก็ทรงประกอบพิธีปราบคาถาภิเษกเป็น กษัตริย์ปกครองอาณาจักรล้านนาไทย ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่ นครเชียงใหม่

ราชวงศ์เม็งรายปกครองนครเชียงใหม่ เป็นเวลากว่า 200 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ.2101 เชียงใหม่ได้เสียเอกราชให้แก่ พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า ทำให้เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของ ประเทศพม่านานถึง 200 ปี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2317 ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงคืนนครเชียงใหม่ได้จากประเทศพม่า และทรงกวาดล้างอิทธิพลของพม่าจากล้านนาไทยได้สำเร็จ เชียงใหม่จึงกลับมาเป็นประเทศราชของกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงสถาปนาพระยาภาวดีเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2440 ทรงยุบเมืองประเทศราชเข้ากับอาณาจักรไทย แบ่งการปกครองเป็นมณฑล และได้ยกเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นมณฑลพายัพ ในปี พ.ศ. 2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรับปรุงการปกครองเป็นแบบจังหวัด เมืองเชียงใหม่จึงเปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดมาจนถึงปัจจุบัน

ที่ตั้งจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยระหว่างละติจูดที่ 18 องศา 47 ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูดที่ 98 องศา 59 ลิปดา ตะวันออก ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,023 ฟุต หรือราว 307 เมตร ห่างจาก กรุงเทพมหานครตามแนวทางสาย

เอเชียประมาณ 705 กิโลเมตรทิศเหนือ ติดต่อกับรัฐฉานของสหภาพพม่า (เมียนมาร์) ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดเชียงราย ลำพูน และลำปาง ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปาย อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 2.1 : แผนที่จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : นายจักรพันธ์ อินวาทย์

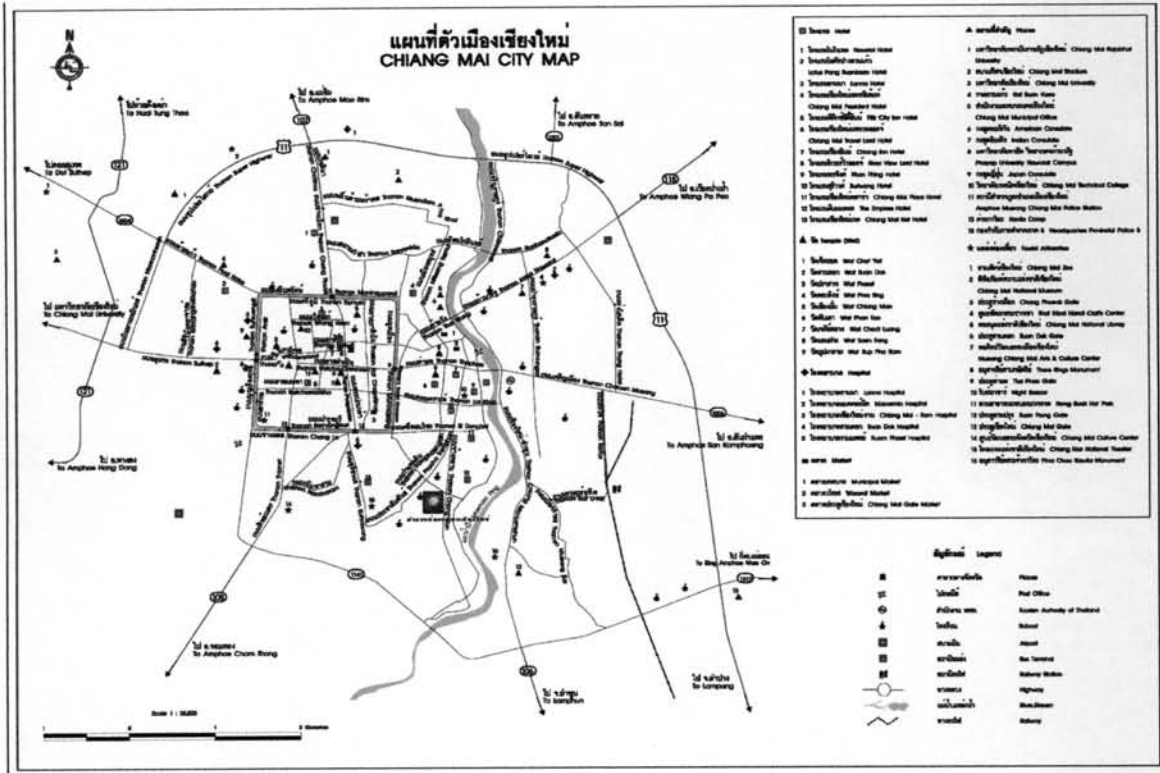
ขนาดพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 20 , 107.1 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 78.98 % ของพื้นที่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 13 % ของจังหวัด เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเกิดจากเทือกเขาซึ่งทอดตัวเป็นแนวเหนือ ใต้ติดต่อกับเทือกเขาในมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และ รัฐฉานในสหภาพพม่า ภูเขาที่สำคัญได้แก่ ทิวเขาแดนลาว มียอดเขาสำคัญๆ ได้แก่ คอยผ้าห่มปก คอยอ่างขาง

ทิวเขาถนนธงชัย อยู่ทางทิศตะวันตกของแม่ปิง มีความยาวถึง 860 กิโลเมตร มียอดสูง คือ คอยหลวงเชียงดาวสูง 2,170 เมตร คอกปุยอำเภอเมืองสูง 1,985 เมตร คอยสุเทพอำเภอเมืองสูง 1,601 เมตร ทิวเขาผีปันน้ำ มีความยาวประมาณ 412 กิโลเมตร ทิวเขานี้เป็นต้นน้ำของแม่น้ำหลายสายทั้งปิง วัง ยม และน่าน มียอดเขาที่สำคัญๆ คือ คอยขุนตาลสูง 1,374 เมตร คอยช้างสูง 1,462 เมตร

พื้นที่หุบเขา เชียงใหม่มีพื้นที่หุบเขาขนาดเล็ก มีที่ราบก้นหุบเขาเป็นบริเวณแคบๆ และพื้นที่ที่เป็นหุบเขาขนาดใหญ่ มีที่ราบก้นหุบเขาเป็นบริเวณกว้างใหญ่ หุบเขาชนิดนี้เกิดจากการยุบตัวของเปลือกโลกเป็นแอ่งและมีการทับถมของโคลนตะกอน นานๆ เข้าก็กลายเป็นแอ่งที่ราบขนาดใหญ่ ได้แก่ แอ่งฝางในเขตอำเภอฝางและอำเภอแม่เมาะ แอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปิง

พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำอันเกิดจากแม่น้ำสำคัญๆ ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ที่ราบลุ่มแม่น้ำกนครอบคุ่มพื้นที่บริเวณอำเภอฝาง และอำเภอแม่เมาะ และที่ราบลุ่มแม่น้ำสายรอง อื่นๆ ได้แก่ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำกวัง แม่น้ำฝาง แม่น้ำแม่จัด แม่น้ำแม่แจ่ม แม่น้ำแม่ตื่น แม่น้ำแม่แตง เป็นต้น

สภาพอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่ มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 26 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนอากาศจะร้อนมากในเวลากลางวัน ส่วนช่วงเวลากลางคืนอากาศโดยทั่วไปจะเย็น มีความชื้นในอากาศน้อย อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ 30 องศาเซลเซียส ฤดูฝนฝนตกตามเกณฑ์ ปริมาณฝนตกเฉลี่ยระหว่างปีประมาณ 1,270 มิลลิเมตร มีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยร้อยละ 65.6ฤดูหนาวอากาศโดยทั่วไปไม่หนาวจัด มีหมอกเป็นบางเวลา อุณหภูมิโดยเฉลี่ยประมาณ 13.94 องศาเซลเซียส

ภาพที่ 2.2 : แผนที่ตัวเมืองเชียงใหม่
ที่มา : นายจักรพันธ์ อินวาทย์

เชียงใหม่แบ่งเขตการปกครองออกไปเป็น 21 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 194 ตำบล และ 1,656 หมู่บ้าน ปัจจุบันประชากร ในจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวน 1,547,085 คน การประกอบอาชีพของประชากร อาชีพสำคัญได้แก่ การเกษตร มีการทำนาทำไร่ พืชสำคัญได้แก่ ถั่ว หอม กระเทียม ยาสูบ พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ ผลไม้ที่สำคัญของท้องถิ่นได้แก่ ลำไย ลิ้นจี่ มีการเลี้ยงสัตว์บ้างเพื่อเป็นการบริโภค โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็น โรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับผลิตผลทางการเกษตร เช่น ข้าว ใบยาสูบ ใบชา ผักและผลไม้ และเนื่องจากเชียงใหม่ เป็นเมืองท่องเที่ยว อาชีพอุตสาหกรรมบริการจึงเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่เชียงใหม่ค่อนข้างสูง มีการทำโรงงานอุตสาหกรรม เกี่ยวกับ เครื่องปั้นดินเผา ทำไม้แกะสลัก ทำร่ม ทอผ้า และตัดเย็บเสื้อผ้า การขายของที่ระลึกเพื่อเป็นการเสริมการท่องเที่ยว ในทุกปีจะมีนักท่องเที่ยวเดินทาง มาเชียงใหม่เพื่อท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ตลอดจนร่วมงาน วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ของชาวเชียงใหม่ เช่น ประเพณีปีไหมเมือง ประเพณีขึ้นปี๋ และชมศิลปะการฟ้อนตามแบบอย่างชาวเชียงใหม่ ที่ได้ผสมผสานอยู่ในประเพณี และงานเทศกาลต่าง ๆ จนเป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรมทั้งดงามสืบมาจนปัจจุบัน

2.1 การฟ้อนของชาวเชียงใหม่

คำว่า ฟ้อน หมายถึง การแสดงออกด้วยท่าทางต่างๆ โดยธรรมชาติหรือปรุงแต่งไปแล้วก็ตาม ตรงกับคำว่า “รำ” ในภาษาถิ่นภาคกลางด้วยเหตุนี้ภาษาถิ่นล้านนาจึงเรียกระบวงรำชุดต่างๆ ทั้งหมดว่าฟ้อนมาตั้งแต่อดีตเช่นฟ้อนแห่ครัวทาน ฟ้อนผี ฟ้อนม่านฟ้อนเงี้ยว ฯลฯ การฟ้อนของกลุ่มชนในล้านนามีมานานเกินกว่า 500 ปี การฟ้อนของชาวล้านนาในอดีตประกอบไปด้วยลีลาท่าทางที่มีการเลียนแบบหรือดัดแปลงมาจากธรรมชาติมักมีลักษณะเป็นศิลปะตามเผ่าพันธุ์ กล่าวคือ เชื่องช้า สวยงาม ลีลาท่ารำที่ไม่ซับซ้อน ยุ่งยาก ไม่มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับใดๆ เป็นระบวงท่าต่างๆ สั้นๆ มักแสดงเป็นชุดๆ มีมากมายหลายรูปแบบและขนานนามชุดการแสดงหรือระบวงท่าฟ้อนนั้นๆ ตามเชื้อชาติของผู้ฟ้อน ซึ่งเรียกตามภาษาถิ่นพื้นเมืองว่า ช่างฟ้อน (อ่าน “จ้างฟ้อน”) และหมายรวมกันไปทั้งหมดทั้ง ชาย และ หญิง ดังนั้น คนม่านหรือชาวพม่าฟ้อน ก็จะเรียกการแสดงหรือการฟ้อนชุดนั้นว่า ฟ้อนม่าน คนไตหรือคนไทใหญ่หรือคนเงี้ยวฟ้อน ก็เรียกฟ้อนเงี้ยว หรือ ฟ้อนไต แต่ไม่เรียกฟ้อนไทใหญ่

ครั้งบ้านเมืองเจริญขึ้น การคมนาคมติดต่อสื่อสารสะดวกสบายมากขึ้น ประชากรมีการศึกษาแพร่หลายมากขึ้นมีการติดต่อกับสยามประเทศมากขึ้น อิทธิพลของ “รำไทย” ในราชสำนักสยาม ซึ่งมีระเบียบแบบแผนที่ดี และ สวยงาม จึงเริ่มเข้ามาเกี่ยวพันกับการฟ้อนพื้นเมืองของล้านนา ทำให้รูปแบบเอกลักษณ์ และลีลาท่าทางฟ้อนพื้นเมืองล้านนา เริ่มแปรเปลี่ยนไป ระบวงการฟ้อนชุดต่างๆ ที่มีอยู่เดิมและมีการประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่จึงเริ่มผิดแผกแตกต่างกันออกไป

หลังปีพุทธศักราช 2456 เป็นต้นมา การฟ้อนในล้านนาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เหตุเป็นเพราะพระราชยาเจ้าดารารัศมีฯ ได้กราบบังคมลาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 กลับไปประทับ ณ นครเชียงใหม่ พร้อมกับเจ้าแก้วนารี ซึ่ง เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย แห่งมณฑลพายัพ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกประเทศราชรวมเป็นมณฑลหนึ่งของสยามประเทศ เมื่อปีพุทธศักราช 2436) ที่ได้ขึ้นไปรับพระราชทานยศและตำแหน่งเป็น “เจ้าแก้วนารีประพัทธอินทนนทพงษ์ ดำรงนพิตินครเขต ทศลักษณ์เกษตรอุดม บรมราชสวามีภักดี บริรักษ์ปัจฉิมมานุทิศ สุจริตธรรมธาดา มหาโยนางคราชวงศาธิบดี เจ้านครเชียงใหม่ (แก้ว)”

ในการเสด็จฯ กลับมาครั้งนี้ พระราชยาเจ้าดารารัศมี ได้นำแบบอย่างการฟ้อนในราชสำนักสยาม ไปเผยแพร่ในเชียงใหม่พร้อมทั้งนำครูละคร คนตรี จากกรุงเทพฯ ขึ้นมาฝึกหัดถ่ายทอดให้กับพวกตัวละครทั้งในวังของท่านและคุ้มเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นเหตุให้การฟ้อนในเชียงใหม่เกิดการแตกต่างกัน อนุกุล วิจารณ์สุขสมบูรณ์ และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถแบ่งการฟ้อนล้านนาออกได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้กล่าวคือ

2.1.1 ฟ็อนผี

2.1.2 ฟ็อนเมือง

ฟ็อนเมืองแบบชาติพันธุ์

ฟ็อนเมืองแบบวิถีชีวิต

2.1.3 ฟ็อนแบบราชสำนัก

2.1.1 ฟ็อนผี

ฟ็อนผีเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวล้านนาสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ เพื่อแสดงความเคารพค้ำชูต่อบรรพบุรุษตามคติความเชื่อเรื่องการนับถือผี ซึ่งกลุ่มชนชาวล้านนายังคงให้ความสำคัญต่อการฟ็อนผีและยึดถือปฏิบัติมาจนปัจจุบัน เพราะความเชื่อกันว่าผีเป็นอำนาจที่ช่วยขจัดโรคร้ายและป้องกันอันตราย ค้ำครองและให้ความสุขความสมปรารถนาแก่ผู้ที่มีความเคารพบูชา¹ โดยใช้การฟ็อนเคลื่อนไหวร่างกายสื่อถึงการบูชาหรือการเชื่อมโยงสื่อสารระหว่างวิญญาณกับมนุษย์โดยผ่านทางร่างทรงหรือผู้ฟ็อนรำที่เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “ม้าจี่” ผู้ฟ็อนเป็นหญิงตำรวมจิตให้แน่วแน่ เพื่อรับอำนาจของผีให้มาสถิตในตนเองแล้วรำรำเพื่อแผ่อำนาจนั้นไปอำนวยประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีฟ็อนผีแต่ละครั้ง สืบทอดหรือรับมอบกันมาเป็นรุ่นๆ ผู้ฟ็อนเหล่านี้เรียกกันว่า ม้าจี่มารวมตัวกันให้เกิดการรวมพลังจะได้สำเร็จผลตามประสงค์

ผีตามความเชื่อของชาวล้านนานั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ ผีดี และ ผีร้าย

ผีดี หมายถึง ผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ รวมทั้งผีที่สถิตอยู่ในธรรมชาติ ป่าเขาต่าง ๆ ผีเหล่านี้จะมีหน้าที่คอยคุ้มครองตามสิ่งที่ตนเองสถิตอยู่ แต่หากใครประพฤติไม่ดีจะเรียกว่า ผีดีผี เหล่านี้จะลงโทษได้ และถ้าแก้สถานการณ์เช่นนี้ได้จะต้องทำการ “เลี้ยงผี” เป็นการขอขมาลาโทษที่ตนเองได้กระทำผิด ผีร้าย หมายถึง ผีกะ คือผีที่ถูกปล่อยปละละเลย ลูกหลานหรือผู้คนในครอบครัวและสังคมไม่ดูแลเช่นสรวง สังเวช หรือเลี้ยงผีตามประเพณี ผีดีจึงกลายเป็นผีร้าย คือ ผีกะ ออกเพ่นพ่านรังควานชาวบ้านมิให้อยู่เป็นสุข²

¹ อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. แนวคิดทฤษฎีการฟ็อนล้านนาแบบใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2549. หน้า 27

² เรื่องเดียวกัน. หน้า 28

2.1.2 ฟ็อนเมือง

ฟ็อนเมือง หรือฟ็อนพื้นเมือง ในที่นี้หมายถึง การฟ็อนของชาวล้านนาที่แสดงออกถึงความรื่นเริง สนุกสนาน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกันคือ การฟ็อนเมืองแบบชาติพันธุ์ และการฟ็อนเมืองที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต กล่าวคือ

2.1.2.1 ฟ็อนเมืองแบบชาติพันธุ์

การฟ็อนเมืองแบบชาติพันธุ์ เป็นการฟ็อนที่สื่อถึงการแสดงฟ็อนของกลุ่มชนชาวล้านนาที่สื่อถึงลักษณะการละเล่นรื่นเริงของกลุ่มชนนั้นๆ เช่น กลุ่มชาวไทยใหญ่ ลี๊วะ ลี้อ ของ เป็นต้น การฟ็อนในกลุ่มนี้ ได้แก่

2.1.2.1.1 ฟ็อนโต เป็นการฟ็อนที่สื่อถึงลักษณะการเคลื่อนไหวกของสัตว์ในป่าหิมะพานต์ ที่เชื่อกันว่า โต เป็นสัตว์ทางตำนานทางพุทธ ศาสนา ซึ่งชาวไทยใหญ่ที่นับถือศาสนาพุทธ จะใช้การฟ็อนโต แสดงออกถึงการเดินรำ ต้อนรับการเสด็จกลับมาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2.1.2.1.2 ฟ็อนหางนกยูง เป็นการฟ็อนของชาวไทยใหญ่หรือพม่า จัดเป็นการแสดงเพื่อความเป็นสิริมงคล ขับไล่สิ่งชั่วร้ายโดยการใช้หางนกยูงกวัดแกว่งไปตามกระบวนท่าฟ็อน

2.1.2.1.3 ฟ็อนนกกิ้งกะหड़ा เป็นการฟ็อนของชาวไทยใหญ่ ที่เลียนแบบ กิริยาอาการของนก และนางกนิรีหรือกนิกร ในบางครั้งอาจจะเรียกการฟ็อนชนิดนี้ว่า ก้ากิ้งกะหड़ा ซึ่งมีความหมายเดียวกัน คำว่า ก้า เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า ฟ็อนรำ

2.1.2.1.4 ฟ็อนแฉ้น เป็นการฟ็อนพื้นเมืองของชาวจังหวัดน่าน แพร่ ซึ่งนิยมใช้การฟ็อนชนิดนี้ ระหว่างการขับขอ โดยการขับเพลงปฏิพากย์ ขับร้องโต้ตอบกันของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และมีการฟ็อนแฉ้นที่แสดงถึงความสามารถของช่างฟ็อน ในการทรงตัว และในการฟ็อน

2.1.2.1.5 ฟ็อนไต เป็นการฟ็อนของชาวไทยใหญ่ โดยนิยมฟ็อนกันมากในเขตจังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ฟ็อนในงานประเพณีหรืองานบุญเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2.1.2.1.6 ฟ็อนของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ เป็นการฟ็อนของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดภาคเหนือของไทยหรือดินแดนล้านนา ซึ่งมีลักษณะการฟ็อนที่ใกล้เคียงกัน

2.1.2.2. ฟ็อนพื้นเมืองแบบวิถีชีวิต

ฟ็อนพื้นเมืองที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ในที่นี้หมายถึง การฟ็อนของชาวล้านนา ที่มีรูปแบบในการฟ็อนสื่อถึงการดำเนินชีวิตของชนในท้องถิ่น หรือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติในกลุ่มชน โดยสื่อผ่านกระบวนการฟ็อนชุดนั้น ๆ ได้แก่

2.1.2.2.1 ฟ็อนแห่ควรวาน เป็นการฟ็อนประกอบขบวนแห่เครื่องไทยทานที่จะนำไปถวายวัด ซึ่งชาวล้านนานิยมฟ็อนประเภทนี้หน้าขบวน จนถึงเป็นเอกลักษณ์การฟ็อนของชาวล้านนา บางครั้งอาจจะเรียกการฟ็อนประเภทนี้ว่า ฟ็อนเมือง ตามภาษาท้องถิ่นล้านนา

2.1.2.2.2 ฟ็อนเจิง หรือ ฟ็อนเซิง เป็นการฟ็อนที่แสดงออกถึงศิลปะการต่อสู้ของชาย ซึ่งท่าฟ็อนนั้นมีทั้งท่าหลักและท่าที่ผู้ฟ็อนใช้ความสามารถของตนพลิกแพลงท่าฟ็อนให้เกิดความสวยงาม

2.1.2.2.3 ฟ็อนสาวไหม เป็นการฟ็อนที่มีพัฒนาการมาจากการฟ็อนเจิงหรือการต่อสู้เพื่อป้องกันตัว ฟ็อนสาวไหมแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนของการสาวไหมก่อนที่จะทอเป็นผืนผ้า สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน

2.1.2.2.4 ฟ็อนกลายลาย หรือฟ็อนเมืองก่ายลาย เป็นการฟ็อนของชาว ไทยลื้อ นิยมฟ็อนในงานบุญต่าง ๆ หรือใช้ฟ็อนในขบวนแห่ควรวาน กลายลาย มีความหมายว่า การเปลี่ยนหรือปรับกระบวนการทำฟ็อนของชายให้กลายเป็นการฟ็อน โดยใช้การเคลื่อนไหวร่างกายของฝ่ายหญิง

2.1.3 ฟ็อนแบบราชสำนัก

ฟ็อนแบบราชสำนัก เป็นการฟ็อนที่ได้รับอิทธิพลจากราชสำนักในกลุ่มนี้ เป็นการฟ็อนที่มีรูปแบบเป็นมาตรฐาน ทั้งผู้แสดง กระบวนท่าฟ็อน การแต่งกาย และดนตรีประกอบในการแสดง เป็นการฟ็อนที่มีการกำหนดที่ทุกครั้งจะต้องเหมือนกันหรือคล้ายกันในการฟ็อน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการฟ็อนที่มีจารีตในการฟ็อนตามแบบแผนราชสำนัก

2.1.3.1 ฟ็อนเล็บ เป็นการฟ็อนที่ใช้หน้าขบวนแห่เครื่องควรวานหรือเรียกว่า ฟ็อนแห่ควรวานซึ่งมีมาแต่โบราณ ต่อมาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ได้รับกระบวนการทำฟ็อนจากนางสมพันธ์ โชคณา (ศิลปินแห่งชาติ) ซึ่งเคยเป็นช่างฟ็อนในคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำฟ็อนและกำหนดท่าฟ็อนไว้เป็นรูปแบบเฉพาะของทางวิทยาลัย ซึ่งใช้ฟ็อนต่อ ๆ กันมา

2.1.3.2 ฟ็อนเทียน เป็นการฟ็อนที่มีการพัฒนามาจากการฟ็อนเล็บ ฟ็อนเทียนจะนิยมฟ็อนกันในเวลากลางคืน โดยผู้ฟ็อนจะถือเทียนในมือข้างละเล่ม และฟ็อนตามกระบวนการที่สืบทอดกันมา

2.1.3.3 ฟ็อนเงี้ยว เป็นการฟ็อนที่แสดงออกด้วยลีลา ท่าทาง และคำร้องของชาวไทยใหญ่ การฟ็อนเงี้ยวแต่เดิมเป็นการฟ็อนที่ไม่มีแบบแผนตายตัว ต่อมาพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงมีพระราชดำริให้แม่ครูช่างฟ็อน ร่วมกันคิดกระบวนท่า และประพันธ์บทร้องให้สอดคล้องกันท่าฟ็อน นำออกแสดงในงานต่าง

2.1.3.4 ฟ็อนม่านม้ายเชียงตา เป็นการฟ็อนแต่เดิมเรียกว่า ฟ็อนกำเบือ ซึ่งแปลว่า ผีเสื้อ การฟ็อนชุดนี้พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงมีพระราชดำริให้ช่างนักแสดงพม่าและมอญทำการสอนให้กับช่างฟ็อนในคุ้มของพระองค์ ชาวพม่าที่มาสอนให้เป็นผู้ชาย ส่วนนักแสดงชาวมอญมาสอนให้เป็นผู้หญิง ชื่อว่า เมี้ยเจ๋งดำ และทรงมีความเห็นว่ากระบวนท่ารำของฝ่ายชายไม่สวยงาม จึงให้ครูผู้แสดงฝ่ายหญิงแสดงท่าระบำพม่า เมื่อครั้งที่ได้เข้าไปแสดงให้กษัตริย์พม่าทอดพระเนตร เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรก็ทรงพอพระทัย จึงให้ครูช่างฟ็อนในคุ้ม ได้แก่ ครูจาด หม่อมแสด หม่อมพัน หม่อมคำฯ ร่วมกันประดิษฐ์ท่าฟ็อนขึ้นใหม่ แล้ว

ให้ช่างฟ็อนเป็นผู้หญิงทั้งหมดแต่งกายคล้ายกำเบือ หรือ ผีเสื้อแสดงในงานฉลองตำแหน่งของพระองค์ที่เชิงคอกสุเทพเป็นครั้งแรก ต่อมาได้้นำแสดงในงานรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลพายัพ เมื่อปี พ.ศ. 2469 และได้ปรับเปลี่ยนให้ช่างฟ็อนแต่งตามการแต่งกายตามรูปแบบช่างฟ็อนในราชสำนักพม่า ตามคำบอกเล่าของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และได้เปลี่ยนชื่อชุดการแสดงนี้ว่า ฟ็อนม่านม้ายเชียงตา

2.1.3.5 ฟ็อนโยคีถวายเป็นการฟ็อนที่เกิดขึ้นจากคำริของเจ้าแก้วนวรรฐฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย เพื่อแสดงในงานรับเสด็จ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ฯ เมื่อปี พ.ศ. 2463 โดยให้ครูจากพม่ามาสอนให้แก่ช่างฟ็อนในคุ้มให้แสดง และมอบหมายให้พ่อเลี้ยงสมสมุทรนาวิ คหบดีชาวเชียงใหม่เป็นผู้ดำเนินการ ใช้ช่างฟ็อนเป็นชายทั้งหมด ต่อมาปีพ.ศ. 2475 ได้นำออกแสดงในงานประจำปีโรงเรียนคาราวิทยาลัย และเป็นที่โปรดของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี จึงให้นางทวีลักษณ์ สามะบุตร ซึ่งเป็นหลานสาวของพ่อเลี้ยงสมสมุทรนาวิ ผู้ที่เคยได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ็อน มาสอนให้แก่ช่างฟ็อนในคุ้มของพระองค์ ช่างฟ็อนที่ได้รับการถ่ายทอดการฟ็อนชุดนี้ได้แก่ นางสมพันธ์ โชคณา นางจิมทอง ณ เชียงใหม่ นางยุพดี สุขเกษม นางอัญชัญ ปิ่นทอง นางนวลฉวี เสนาคำ นางรสมหมาย ยุคบุตร และนางสมพร สุรจินดา ต่อมาการฟ็อนชุดนี้ได้มีการบรรจุอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ จนกระทั่งปัจจุบัน

2.1.3.6 ฟ็อนมูเซอ หรือ ระบำซอ เป็นการฟ็อนชุดหนึ่งที่ใช้ในการแสดงรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลพายัพ เมื่อปี พ.ศ. 2469 ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ระบำซอ เนื่องจากเรียกตามเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง การแสดงชุดนี้จัดได้ว่าเป็นชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นตามพระราชดำริของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เช่นกัน

2.1.3.7 เพื่อนสาวใหม่ เป็นการเพื่อนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก นางพลอยศรี สรรพสี และได้ทำการปรับปรุงจากการเพื่อนสาวใหม่ของเดิมถ่ายทอดให้กับวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

2.1.3.8 เพื่อนน้อยใจยา หรือ เพื่อนล่างน่าน เป็นการเพื่อนอีกชุดหนึ่งที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงประพันธ์บทขึ้น และทรงให้ช่างเพื่อนในคุ้มของพระองค์ ประดิษฐ์กระบวนท่าเพื่อนในการแสดงละครเรื่องน้อยใจยา

กระบวนเพื่อนดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นการแสดงที่มีการสืบทอดมาจากอดีต และมีการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ภายหลัง ผู้วิจัยมีความสนใจในการแสดงอยู่ชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงที่เก่าแก่และเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ที่ยังสืบทอดจนถึงปัจจุบัน คือ เพื่อนเลียบ หรือเพื่อนแห่ครัวทาน เป็นการเพื่อน ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ อาทิ เช่น รูปแบบการแต่งกาย คนตรีที่ใช้ประกอบการเพื่อน และกระบวนท่าเพื่อนที่ได้รับการสืบทอดกันมา อีกทั้งยังมีการเพื่อนเลียบเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่สามารถพบได้ ในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเห็นควรที่จะทำการศึกษาประวัติ ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเพื่อนเลียบ ให้ผู้ที่มีความสนใจในรูปแบบการเพื่อนเลียบ ได้ทราบถึงประวัติ และองค์ประกอบของการเพื่อนเลียบ ดังนี้

2.2 ความหมายของการใช้เลียบประกอบการเพื่อน

เพื่อนเลียบ แต่เดิมเรียก “เพื่อนเลียบ” ด้วยเห็นว่าเป็นการเพื่อนที่เป็นเอกลักษณ์ของ คนเมือง ซึ่งหมายถึงคนในถิ่นล้านนาที่มีเชื้อสายไทยวน และเนื่องจากการเป็นการแสดงที่มีปรากฏ ในขบวนแห่ครัวทานของวัดจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เพื่อนแห่ครัวทาน” ต่อมามีการสวมเลียบที่ทำด้วยทองเหลืองทั้ง 8 นิ้ว (ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ) จึงได้ชื่อว่า “เพื่อนเลียบ”³

เพื่อนเลียบ หรือ เพื่อนเมือง เป็นการเพื่อนที่มีลีลาสวยงามอย่างหนึ่งของล้านนาในอดีต โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ ชื่อเรียกการเพื่อนชนิดนี้อาจแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น เช่น เรียกว่า “เพื่อนเลียบ” เรียกชื่อตามลักษณะมือของช่างเพื่อนที่สวมเลียบยาว ซึ่งทำด้วยทองเหลือง สวมที่นิ้วมือ 2 ข้างจำนวน 8 นิ้ว ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ บางแห่งเรียกว่าเพื่อนเมือง เพราะการเพื่อนชนิดนี้

³ สนั่น ธรรมธิ . สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เอกสาร, เอกสารอัดสำเนา

เป็นแบบแผนศิลปะการฟ้อนตามแบบโบราณของคนเมือง ที่คนรู้จักโดยทั่วไปคือ ชาวไทยวน หรือ ชาวล้านนานั้นเอง จึงเรียกว่า “ฟ้อนเมือง”⁴

ฟ้อนเล็บ เป็นการแสดงประกอบขบวนแห่ครัวทานและมักจะเรียกว่า “ฟ้อนแห่ครัวทาน” คือ การฟ้อนแห่หน้าเครื่องไทยทาน โดยแต่ละวัดจะมีช่างฟ้อนซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านที่เป็น “ศรัทธา” ของวัดนั้นๆ ฟ้อนนำและรับขบวนแห่ครัวทาน โดยมีความเชื่อที่ว่า การฟ้อนนี้เป็นการฟ้อนของนางฟ้าที่ร่วมแสดงความปิติยินดีในการประกอบผลบุญ ช่างฟ้อนที่ทำการฟ้อนนำต้องทำการฝึกซ้อมฟ้อนกันอยู่สม่ำเสมอ เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมในการแสดงงานพอย (อ่าน “ปอย”) คือ งานวัดต่างๆ ผู้ที่เป็นครูฝึกซ้อมคือช่างฟ้อนรุ่นพี่ รุ่นแม่ รุ่นยายย่า ตามแต่ผู้ใดจะว่ารูปแบบกระบวนการลีลาทำฟ้อน แล้วแต่จะตกลงกันกำหนดขึ้นมาในแต่ละคณะ โดยไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน⁵

ผู้วิจัยมีความคิดที่ว่า คำว่า “ฟ้อนเล็บ” น่าจะมาจากการที่ชาวบ้านได้เห็นผู้ฟ้อนสวมใส่เล็บประกอบการฟ้อน ผู้พบเห็นหรือชาวบ้านจึงเรียกตามชื่อของอุปกรณ์ที่สวมใส่ประกอบการฟ้อนว่า “ฟ้อนเล็บ” ประวัติการสวมเล็บในการฟ้อนไม่มีหลักฐานที่แน่นอนว่า ภาคเหนือได้รับอิทธิพลมาจากการแสดงโคหรือภาคใด แต่มีหลักฐานจากเอกสารทางวิชาการว่า ได้มีการปรับปรุงและมีการสวมเล็บฟ้อน ในช่วงสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงปรับปรุงนาฏศิลป์ล้านนา การนำเล็บฟ้อนมาสวมใส่ น่าจะมีแนวคิดจากการที่พระองค์ได้ เข้าไปประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และทรงได้ทอดพระเนตรละครหลวง หรือการแสดงที่มีการสวมเล็บ เมื่อพระองค์ทรงปรับปรุงนาฏศิลป์ล้านนา และน่าจะนำมาประยุกต์ให้สวยงาม โดยตัวเล็บมีความแตกต่างไปจากการแสดงภาคอื่น คือ กรวยของตัวเล็บทำด้วยแผ่นโลหะสีทอง หรือแผ่นทองเหลือง ข้างต้นคาดว่าน่าจะทำขึ้นจากแผ่นเงิน แต่ชาวบ้านได้นำมาประยุกต์เป็นแผ่นโลหะสีทอง ส่วนปลายจะมีการตัดให้โค้งงอเล็กน้อย ส่วนการแสดงในภาคอื่น ๆ ที่มีการสวมเล็บ จะมีการแสดงอยู่ไม่กี่ชุดที่มีการสวมใส่เล็บเช่นเดียวกัน แต่จะมีรูปทรงที่แตกต่างกันออกไป เช่น การรำโนราที่มีต้นกำเนิดอยู่ทางภาคใต้ของไทย ผู้แสดงจะสวมเล็บที่ทำด้วยแผ่นเงินม้วนเป็นกรวย ส่วนปลายของกรวยจะใช้ไม้ห้วยเหลาเป็นเส้นเล็ก ๆ สอดลูกบิดสีขนาดเล็กและนำไปเสียบบริเวณส่วนปลายของกรวยเล็บ

⁴ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. ศิลปะการฟ้อนของล้านนา. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการล้านนาคดี. เพลงและการละเล่น. 22 มกราคม 2524 วิทยาลัยครูเชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา

⁵ สนั่น ธรรมธิ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ .เล่มที่ 9

ภาพที่ 2.3 : การรำโนราโดยนายชก ชูบัว แต่งกายในชุดโนรามือสวมเล็บ
ที่มา : ผู้วิจัย

ส่วนการแสดงของภาคอีสานที่มีการสวมเล็บในการฟ้อน จะพบเห็นได้จากการฟ้อนภูไท โดยผู้ฟ้อนจะสวมเล็บที่ประดิษฐ์ด้วย แผ่นโลหะม้วนเป็นกรวย ส่วนปลายของเล็บจะใช้ลวดแล้วพันด้วยด้ายสีแดง หรือสีต่างๆ ตามแต่ผู้ประดิษฐ์ ส่วนปลายจะทำเป็นฟูกลมอย่างสวยงาม

ภาพที่ 2.4 : การแสดงฟ้อนภูไท เป็นการแสดงอีกชุดหนึ่งที่ผู้แสดง
สวมเล็บในการฟ้อนแต่มีลักษณะยาวกว่าเล็บฟ้อนทางภาคเหนือ
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปภาพของการสวมเล็บยังมีให้เห็นอยู่โดยทั่วไป จากงานจิตรกรรมไทย ที่มีการรังสรรค์ ลวดลายให้ตัวเทวดา และนางฟ้ามีมือโค้งยาวและอาจจะมีการสวมเล็บยาว จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัย ได้พบว่า การที่จิตรกรวาดภาพเทวดาที่มีมือยาวโค้งงอน อาจจะมาจากร่างบันดาลใช้ที่จะแสดงให้

เห็นถึงความโดดเด่นของตัวเทวดาหรือนางฟ้า ที่มีความพิเศษกว่าตัวมนุษย์ธรรมดา หรือจากการ สอดคล้องจากลายเส้นในงานจิตรกรรมไทย ที่มีลวดลายเป็นลักษณะโค้งงอ เช่น ลายกนก ลาย เครือเถา เป็นต้น จึงต้องมีการวาดให้มีลักษณะ สिरະของตัวเทพบุตร เทวดา นางฟ้อน มีทรวดทรง ที่โค้งงอ มีอ่อนเป็นเส้นโค้ง สอดประสานกันงานจิตรกรรมไทย

สำหรับงานจิตรกรรมของล้านนา ที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยมีการสวมเสื้อ โลหะสีทองฟ้อน พบได้จากหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีการเขียนขึ้นตามฝาผนังภายในว่า ต่าง ๆ ในเขตดินแดนล้านนา ภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้น โดยศิลปินพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอด การเขียนภาพจิตรกรรมมาจากบรรพบุรุษ ภาพส่วนใหญ่จะเป็นภาพที่มีความเกี่ยวข้องกับทาง พระพุทธศาสนา หรือเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนล้านนา ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่ จะเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวทศชาติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่เห็นสังเกตจะมีการวาดภาพ เทวดานางฟ้ารายร่าอยู่ในภาพ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน เป็นภาพเทวดา กำลังฟ้อนรำโดยส่วนปลายนิ้วมือทั้งสองข้างมีเล็บสีทองสวมอยู่ทั้ง 8 นิ้ว จากการกำหนดอายุของ งานจิตรกรรมคาดว่าน่าจะเขียนขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 25

ประวัติการฟ้อนชนิดนี้มีมาแต่โบราณ นิยมเรียกกันในท้องถิ่นว่า “ฟ้อนเมือง” เห็นจะเป็น เพราะว่าการฟ้อนชนิดนี้เป็นแบบศิลปะที่มีขึ้นในท้องถิ่นพื้นเมืองนั่นเอง สมัยก่อนคาดว่าน่าจะมี มาตั้งแต่สมัยของราชวงศ์มังราย หรือ อาจจะมีมาก่อนหน้านั้นก็เป็นได้ และเนื่องจากเป็นกระบวน ทำฟ้อนที่ไม่มีความสลับซับซ้อน เพราะจากหลักฐานที่ปรากฏ ไม่มีรูปแบบการฟ้อนที่ตายตัว แต่ เป็นการฟ้อนที่แสดงออกถึงความปิติยินดีของผู้ที่ได้ทำการฟ้อน โดยส่วนใหญ่การฟ้อนของชาว ล้านนาเป็นการฟ้อนที่มีความเกี่ยวข้องกันกับพระพุทธศาสนา ผู้จะมาฟ้อนด้วยใจที่มีจิตศรัทธาใน พระพุทธศาสนา จึงทำการฟ้อนด้วยความยินดี ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความสุขใจและประทับใจ การ ฟ้อนนี้ได้รับการสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งและมีการรักษาศิลปะการฟ้อนชนิดนี้ไว้มา ตลอด แต่มีหลักฐานที่มีการจดบันทึกอย่างชัดเจน คือในสมัยที่ “พระราชาเจ้าดารารัศมี” พระราชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสวรรคต พระองค์ทรง เสด็จกลับมาประทับยังจังหวัดเชียงใหม่เป็นการถาวร พระองค์อำนวยการฝึกหัดกระบวนทำฟ้อน ให้แก่เจ้านายฝ่ายเหนือ พระประยูรญาติ โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในสายสกุล ณ เชียงใหม่ ณ ลำพูน ณ ลำปาง ณ น่าน และข้าราชการบริพารหญิงสาวภายในคุ้มของพระองค์ เพื่อทำการฟ้อนถวายการรับ เสด็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลพายัพ เมื่อปี พ.ศ. 2469 และในการฟ้อนครั้งนั้นเองได้ถือว่าเป็นการฟ้อนเพื่อต้อนรับพระเจ้าแผ่นดินและแขก บ้านแขกเมือง พระราชาเจ้าดารารัศมีทรงโปรดให้หม่อมแสดและครูหลง บุญจุหลง ให้เป็นครู สอนฟ้อนและละครในคุ้มหลวง และปรับปรุงทำฟ้อน โดยได้เชิญ ครูมูล ขมคุปต์ และครูเจलय ศุขวิช ครูผู้เชี่ยวชาญการละครไทยและนาฏศิลป์จากกรุงเทพ ฯ มาจัดรูปแบบการฟ้อนในราช

สำนักลำนนาให้เป็นระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น ทรงจัดให้มีคณะช่างฟ้อนอยู่ในคุ้มหลวงมีการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนให้มีลีลาอ่อนช้อยงดงามตลอดจนมีการปรับปรุงเครื่องแต่งกายให้มีแบบแผนสวยงามยิ่งกว่าคณะช่างฟ้อนของศรัทธาช่างฟ้อนวัด

ฟ้อนเล็บ เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่คนภาคอื่นๆ เมื่อคราวงานสมโภชพระเสวตคชเคชดิลก ในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อปีพุทธศักราช 2470 ต่อมาประมาณปีพุทธศักราช 2474 เจ้าหญิงบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าแก้วนารัฐฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย ได้ทรงรวบรวมเด็กๆ ในคุ้มแล้วให้ครูเป็นผู้ฝึกหัด โดยพระองค์ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี และได้ประทานหม่อมแสนซึ่งเป็นหม่อมของท่านเป็นผู้กำกับและควบคุม ทั้งให้คำแนะนำในการฝึกหัดฟ้อน ในการนี้ได้มีการฝึกหัดอย่างจริงจัง และทรงปรับปรุงดนตรีให้เป็นแบบแผนเรียบร้อย ในการฝึกฝนในยุคนี้ได้กินเวลาในการฝึกหัดช่างฟ้อนเป็นเวลาถึง 9 ปีเศษ และได้จัดแสดงในงานต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง และให้ประชาชนได้ชมอยู่เสมอ ควรจะนับได้ว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

ครั้งเมื่อเจ้าแก้วนารัฐฯ ได้ถึงแก่พิราลัยลงการฟ้อนในคุ้มก็หยุดชะงักลงอีกครั้ง คงจะเหลือเพียงแต่การฟ้อนแบบพื้นบ้าน ที่มีการฟ้อนตามหัววัดหรือคณะศรัทธาช่างฟ้อนชาวบ้านแต่รูปแบบการฟ้อนในคุ้มก็ยังมีสืบทอดกันต่อมา

ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2503 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จประพาสนครเชียงใหม่ประเพณีการฟ้อนเล็บจึงฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งและมีการนำออกแสดงฟ้อนต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอยู่เสมอ โดยได้รับความร่วมมือจากสถานศึกษา หน่วยงาน ตลอดจนกลุ่มหนุ่มสาวจากหัววัดต่าง ๆ และคณะช่างฟ้อนต่างพากันมาร่วมใจจัดการฟื้นฟูขึ้น ซึ่งช่างฟ้อนเดิมในคุ้มเจ้าหลวง ที่ได้ออกมาจัดตั้งคณะฟ้อน บ้างก็ออกมาเป็นครูอาจารย์อยู่ตามสถานศึกษาต่างที่ได้ฝึกหัดลูกศิษย์ไว้ จึงได้ทำการฟ้อนอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2514 กรมศิลปากรได้มีนโยบายขยายโรงเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในประเทศไทยที่กรุงเทพมหานคร และได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นโรงเรียนแห่งแรกในเขตภาคเหนือโดยมีนโยบายสำคัญ ข้อหนึ่งของโรงเรียนนี้มีอยู่ว่าจะต้องอนุรักษ์ศิลปะพื้นเมืองเอาไว้ ดังนั้น โรงเรียนนาฏศิลป์เชียงใหม่ที่ปัจจุบันเลือนฐานะเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ จึงได้เชิญผู้เชี่ยวชาญช่างฟ้อนในคุ้มหลวงที่ยังเหลืออยู่และเป็นผู้สนใจที่จะถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนแบบคุ้มเจ้าหลวง และการแสดงอื่นๆ อีกหลายชุดอันเป็นแบบแผนทำฟ้อนดั้งเดิมเอาไว้ จึงได้เชิญนาง สมพันธ์ โขดนา ซึ่งเป็นบุคคลท่านหนึ่งที่เคยได้รับการฝึกหัดเป็นช่างฟ้อนในคุ้มเจ้าหลวง ให้เป็นผู้ถ่ายทอดศิลปะแขนงนี้แก่นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่อีกด้วย

ลีลาท่าทางการฟ้อนในคุ้มเจ้าหลวง เป็นกระบวนท่าฟ้อนเล็บที่มีการฝึกหัดและถ่ายทอด โดย นางสมพันธ์ โชคณา ผู้เชี่ยวชาญและศิลปินแห่งชาติ (สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน - ช่างฟ้อน) ของทางวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ได้มีการกำหนดกระบวนท่าฟ้อนไว้จำนวน 16 ท่า ดังนี้ ท่าไหว้ , ท่าบิดบัวบาน , ท่ากลางอัมพร , ท่าสอดสูงจีบหลัง , ท่าบัวชูฝัก , ท่ากราย , ท่าสะบัดจีบ , ท่าสอดสร้อยมาลา , ท่ากนินรรา , ท่ายอดคองต้องลม , ท่าพรมสีหน้า ท่ากระต่ายต้องเร็ว , ท่าจีบคู่ , ท่าตาคีป⁶

ภาพที่ 2.5 : การแต่งกายของช่างฟ้อนเล็บวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่
ที่มา : นายธงชัย จินชาติ

ในภาพแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการฟ้อนเล็บ ผู้ฟ้อนจะสวมเสื้อแขนกระบอกคอจีนผ่าหน้า นุ่งซิ่นลายขวางต่อเชิงจก ห่มสไบ เก้าหมทรงฉู่ปุ่น เหน็บดอกไม้ไหวทอง สวมกำไลข้อมือ ดัดเข็มกลัด และ มือสวมเล็บ เป็นที่หน้าสังเกตุช่างฟ้อนในภาพจะมีการสวมกำไลข้อเท้า ในการฟ้อน ส่วนช่างฟ้อนชาวบ้านจะไม่สวมกำไลข้อเท้า ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการแต่งกายช่างฟ้อนคุ้มหลวง ในภาพเป็นท่าสะบัดจีบ ฟ้อนประกอบวงดนตรี วงกลองตั้งโนง

⁶ธีรยุทธ ขวงศรี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ .เล่มที่ 9

2.3 รูปแบบการสืบทอดการฟ้อนเล็บ

เมื่อฟ้อนเล็บแพร่กระจายออกสู่สังคมเชียงใหม่ ได้มีการสืบทอดกระบวนท่าฟ้อนเล็บจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งจึงเกิดการผสมผสานท่าฟ้อน ในรูปแบบกระบวนท่าฟ้อนท่าใหม่ ๆ โดยมีการสืบทอดกระบวนท่าเก่าและมีการคิดประดิษฐ์ท่าใหม่ขึ้นในกลุ่มช่างฟ้อนบางกลุ่มกลุ่มผู้ที่ได้รับการสืบทอดกระบวนท่าฟ้อนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและพบว่าสามารถแบ่งกลุ่มของผู้สืบทอดได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

2.3.1 กลุ่มผู้ได้รับการถ่ายทอดจากคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี

2.3.2 กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากชาวบ้าน

2.3.3 กลุ่มผู้ที่ได้รับทั้งแบบคุ้มพระราชชายา ฯ และ ชาวบ้าน

2.3.1 กลุ่มผู้ได้รับการถ่ายทอดจากคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี

ในกลุ่มที่หนึ่ง จะเป็นช่างฟ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดจากคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในกลุ่มนี้ผู้ที่ถ่ายทอดจะเป็นผู้ที่มีเคยเป็นช่างฟ้อนในคุ้มมาก่อน หรืออาจจะเคยได้รับการฝึกหัดจากคุ้มเจ้าหลวง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รูปแบบการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนครสิ้นสุด ช่างฟ้อนภายในคุ้มจึงออกมาอยู่ภายนอกและเมื่อมีการก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ จึงได้มีการเชิญช่างฟ้อนของคุ้มมาทำการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อนให้กับนักเรียน กระบวนท่าที่ทำการถ่ายทอดจึงเป็นกระบวนท่าที่ได้รับการถ่ายทอดจากคุ้มโดยตรง ผู้รับการถ่ายทอดจึงได้เป็นผู้ที่สืบสานกระบวนท่าฟ้อนเล็บแบบคุ้มหลวง และเมื่อเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนจึงมีการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนฟ้อนเล็บอย่างมีแบบแผน จึงมีการกำหนดท่าฟ้อนไว้อย่างตายตัว

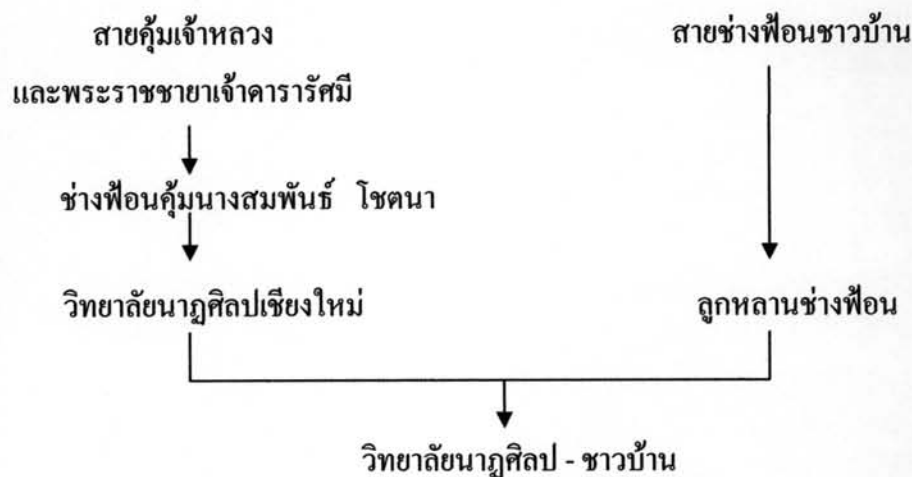
2.3.2 กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากชาวบ้าน

กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อนในกลุ่มที่สอง จะเป็นกลุ่มช่างฟ้อนชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อนมาจากบรรพบุรุษ อาจจะเป็นการรับการถ่ายทอดจากคนในตระกูล เช่น แม่ได้รับการถ่ายทอดมาจากปู่ย่า เมื่อแม่เป็นช่างฟ้อนรุ่นแม่ก็จะทำการถ่ายทอดสู่รุ่นลูกต่อไป หรืออาจจะเป็นญาติภายในตระกูล ทำการฝึกสอนให้แก่ลูกหลาน หรือกลุ่มคนในหมู่บ้าน และทำการสืบทอดไปจนหมดผู้ฟ้อน จากการถ่ายทอดในลักษณะนี้ ผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นช่างฟ้อนชาวบ้าน ที่มีการสืบทอดกระบวนท่าอย่างแท้จริง โดยจะไม่มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อน และผู้รับการถ่ายทอดจะต้องไม่ได้รับการเรียนการสอนมาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์มาก่อน ท่าฟ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดนี้จึงถือได้ว่าเป็นกระบวนท่าแบบพื้นบ้านอย่างแท้จริง

2.3.3 กลุ่มผู้ที่ได้รับทั้งแบบคุ้มพระราชยา ฯ และ ชาวบ้าน

ช่างฟ้อนเล็บในกลุ่มที่สาม จะเป็นช่างฟ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนทั้งสองรูปแบบ กล่าวคือ เมื่อผู้เป็นแม่ที่เป็นช่างฟ้อนชาวบ้านทำการฟ้อนเล็บอยู่เมื่อมีบุตรหลาน และได้ทำการส่งบุตรหลานเข้าเรียนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ บุตรหลานได้รับการฝึกหัดนาฏศิลป์และรับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนเล็บจากทางวิทยาลัย ซึ่งเป็นสายช่างฟ้อนคุ้มเจ้าหลวง เมื่อกลับมาที่บ้านและร่วมทำการฟ้อนให้กับชาวบ้าน ทำฟ้อนเล็บที่ปรากฏก็จะกลายเป็นรูปแบบการฟ้อนเล็บที่มีการผสมผสาน โดยผู้ฟ้อนจะแสดงลักษณะทางนาฏยลักษณะที่เป็นนาฏศิลป์แต่ทำฟ้อนจะเป็นแบบชาวบ้าน หรือมีการผสมผสานทำฟ้อนเล็บขึ้นมาใหม่ กล่าวคือ บุตรหลานอาจจะนำกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์มาประยุกต์ ปรับปรุงทำฟ้อนของเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้เป็นแม่จนเกิดเป็นทำฟ้อนในรูปแบบใหม่ และยึดเป็นแบบแผนกระบวนการทำฟ้อนประจำคณะต่อไป

ตารางสายการสืบทอดกระบวนการทำฟ้อนเล็บ

จากข้อมูลในข้างต้น จะเห็นได้ว่าการแบ่งสายการรับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนอย่างชัดเจน การรับการถ่ายทอดผู้ถ่ายทอดจะนิยมถ่ายทอดให้กับเขวชนหรือลูกหลาน การถ่ายทอดในรูปแบบสถานศึกษาจะเป็นการถ่ายทอดระหว่างครูกับลูกศิษย์ ส่วนชาวบ้านจะเป็นการถ่ายทอดโดยผู้ที่เป็นเครือญาติหรือลูกหลานภายในบ้าน ในบางลักษณะอาจจะมีการรับการถ่ายทอดโดยให้ไปเรียนที่วัด จากการศึกษาและลงพื้นที่วิจัยพบว่า มีการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนเล็บโดยผู้ถ่ายทอดเป็นพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ทำการสอนฟ้อนและอาจจะเป็นผู้จัดหาเครื่องแต่งกายให้กับช่างฟ้อนด้วย เมื่อมีการผสมผสานระหว่างช่างฟ้อนคุ้มและช่างฟ้อนชาวบ้าน จึงอาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้กระบวนการทำฟ้อนที่เป็นกระบวนการทำฟ้อนดั้งเดิมเมื่อไม่มีการจดบันทึกในรูปแบบงานเชิงวิชาการ อาจจะมี

การสูญหายและส่งผลกระทบทำเพื่อนแบบดั้งเดิม เพราะมีการผสมผสานทำเพื่อนใหม่ขึ้นจนไม่สามารถหารูปแบบกระบวนทำเพื่อนดั้งเดิมได้

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติจากข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้อง ที่มีบทความที่กล่าวถึงการเพื่อนของคนเชียงใหม่ และการเพื่อนเลียบ ได้มีการผสมผสานอยู่ในประเพณีของชาวล้านนามาโดยตลอด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บุคคลชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงได้มีโอกาสสัมผัสรูปแบบการเพื่อนเลียบ หรืออาจจะได้มีโอกาสเพื่อนเลียบที่ทำการเพื่อนอยู่ในประเพณี และพิธีกรรม ต่าง ๆ ที่มีขึ้นในช่วง 12 เดือน ตลอดปี ชาวเชียงใหม่จะร่วมกันประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนบรรพบุรุษของชาวล้านนา

ประเพณีที่สังคมล้านนาได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และยังคงยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่ามีรายละเอียดจากหนังสือประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย ของ มณี พยอมยงค์ และหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหลักฐานข้อมูลทางด้านเอกสารทางวิชาการ และในสภาพสังคมคนล้านนา ปัจจุบันได้ปรากฏการเพื่อนร่วมผสมผสานอยู่ในประเพณีสำคัญต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด โดยผู้วิจัยได้กล่าวพร้อมยกตัวอย่างต่อไป

ประเพณีทอดกฐิน

ประเพณีทอดกฐิน จะทำในช่วงวันแรม 1 ค่ำ เดือนเก้าถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่ สมัยก่อนชาวล้านนาไม่นิยมทอดกฐินอย่างปัจจุบัน เนื่องจากเป็นงานใหญ่และต้องเตรียมงานมาก โดยเฉพาะการเตรียมบริวารกฐิน การเลียงคูญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน ดังนั้น ผู้ที่จะถวายกฐินได้จึงต้องเป็นผู้มีฐานะดี มีเจตนาแรงกล้า การที่ผู้ใดจะถวายกฐินจะต้องมีการจองกฐินที่วัดและประกาศให้ทราบทั่วกัน ในบางชุมชนจะมีการถวายจุลกฐินซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันทอดผ้ากฐินให้เสร็จภายในคืนเดียว เรียกว่า “ผ้าทันใจ” แล้วนำไปทอดถวายในวันรุ่งขึ้น ส่วนประเพณีทอดผ้าป่าการทอดผ้ามี 2 ลักษณะ คือ ผ้าป่าหางกฐิน เมื่อทอดกฐินแล้วก็จะร่วมทอดผ้าป่าตามไปด้วย ผ้าป่าโยง เป็นผ้าป่าเจ้าภาพเดียวบ้างหรือหลายเจ้าภาพบ้าง จัดทำรวมกันหลายกอง ผ้าป่าสามัคคี เป็นการแจกฐีกาบอกบุญไปยังที่ต่าง ๆ ให้ร่วมทำบุญตามแต่ศรัทธา มักจัดขึ้นเพื่อหาทุนเพื่อสร้างเสนาสนะในวัด ปัจจุบันผ้าป่าบางครั้งก็ไม่มีการทอดผ้า อาจเป็นสิ่งของอื่น เช่น หนังสือ ข้าว ตามแต่สะดวกหาได้ ผ้าป่าอาจทำด้วยตนเองครอบครัวหรือผ้าป่าสามัคคีร่วมกันจำนวนมาก

การเพื่อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีกฐินและทอดผ้าป่า จะเป็นการเพื่อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่ในละแวกวัด ลักษณะการเพื่อนจะเป็นการเพื่อนต้อนรับขบวนผ้าป่าที่มีคณะเจ้าภาพจัดมาทอดถวาย ได้แก่ เพื่อนเลียบ เพื่อนเงี้ยว เพื่อนน้อยใจยา เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้พื่อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าผม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการพื่อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการพื่อนในช่วงคนตรีพื้นเมือง วงกลองตึง โนง วงกลองปูลู่ เป็นต้น

สถานที่ในการพื่อน ผู้พื่อนจะพื่อนบริเวณลานภายในวัดหรือบริเวณหน้าประตูทางเข้าวัด เพื่อเป็นการพื่อนต้อนรับขบวนเจ้าภาพ ในบางโอกาสอาจจะพื่อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ภาพที่ 2.6 : เจ้ากอแก้ว ประกายกาวิล ณ เชียงใหม่ และ เจ้าวิไลวรรณ ณ เชียงใหม่ ร่วมพื่อนเลียบกับคณะช่างพื่อนเลียบวัดศรีนารังในงานทอดกฐิน
ที่มา : ผู้วิจัย

ประเพณียี่เป็ง

ประเพณีเดือนยี่เป็ง คือ ประเพณีในเทศกาลวันเพ็ญ เดือนยี่เพ็ญ แต่เดิมพิธีสำคัญของเทศกาลนี้อยู่ที่ พิธีกรรมตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์มหาชาติ หมายถึง การฟังพระธรรมเทศนาเรื่องใหญ่หรือเรื่องสำคัญ เพราะธรรมหลวงที่มักใช้เทศน์มักจะเป็นเวสสันดรชาดก อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะได้อมา ประสูติแล้วตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา มีทั้งหมด 13 กัณฑ์ คำว่า "ตั้ง" แปลว่า เริ่มต้น การตั้งธรรมหลวง อาจแปลว่าการสดับพระธรรมเทศนาจากคัมภีร์ที่จารขึ้นใหม่เป็นครั้งแรก ประเพณีนี้ตรงกับงานประเพณีฟังเทศน์มหาชาติของภาคกลาง

การตั้งธรรมหลวง จะจัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง มีการเตรียมงานมากมาย นับตั้งแต่การเตรียมคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ เตรียมองค์ธรรมกถึกหรือพระนักเทศน์ การเตรียมผู้รับผิดชอบกัณฑ์เทศน์หรือเจ้าของกัณฑ์ การจัดเตรียมสถานที่ในการเทศน์ และการเตรียมตัวของผู้จะมาฟังเทศน์ ถือเป็นเป็น

พิธีใหญ่คู่กับงานทานสลากภัตต์ ดังนั้นจึงมีคตินิยมว่า ในวัดหนึ่งนั้น ปีใดที่จัดงานทานสลากภัตต์ก็
จะไม่จัดงานตั้งธรรมหลวง และปีใดที่จัดงานตั้งธรรมหลวงก็จะไม่จัดงานทานสลากภัตต์ เช่นกัน
นอกจากเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกแล้ว ธรรมหรือคัมภีร์ที่นำมาเทศน์ในงานตั้งธรรมหลวง
นี้อาจเป็นคัมภีร์ขนาดยาวเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทางวัดและคณะศรัทธาจะช่วยกันพิจารณา โดยอาจ
เป็นเรื่องในหมวด ทศชาติชาดก ปัญญาสาชดก หรือชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่น แต่ที่นิยมกันมากคือ
เรื่องมหาชาติหรือ เวสสันดรชาดก ซึ่งมีความเชื่อกันว่า หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ จะ
ได้ไปเกิดในแผ่นดินยุคพระศรีอาริยมมาตรัยในอนาคต ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์เรื่องอื่นไป
เรื่อย ๆ พอจะถึงตอนสุดท้ายก็จะเทศน์ด้วยคัมภีร์ชื่อ มาลัยต้น มาลัยปลาย และอานิสงส์มหาชาติ
จากนั้นก็เริ่มเทศน์มหาชาติตั้งแต่กัณฑ์ทศพรไปเรื่อย ๆ จนครบทั้ง 13 กัณฑ์ ด้วยเหตุที่เทศน์
มหาชาติเป็นที่นิยม จึงมีนักปราชญ์ฉบับล้านนาแต่งธรรมเป็นจำนวนถึงประมาณ 150 ฉบับหรือ
สำนวน เช่น ฉบับวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง วิงวอนคองกลาง หึงแก้วมโนวอน ทำแป้น ริมคง
สร้อยสังกร เป็นต้น ส่วนฉบับที่เป็นภาษาบาลีสั้นเรียกว่า คาถาพัน สำหรับชาวบ้าน จะมีการ
ประดับประดาไว้ควาอาราม ด้วยประทีปโคมไฟ โคมระย้า ทำอุบะคอกไม้ไปถวายวัด ทำซุ้มประคูป่า
ด้วยต้นกล้วย อ้อยก้านมะพร้าว เตรียมข้าวปลาอาหารเป็นพิเศษ (เช่น ห่อนึ่ง แกงอ่อม แกงฮังเล ลาบ
และขนมต่างๆ) ไปทำบุญ บางแห่งมีพิธีกวนข้าวพระเจ้าหลวง (ข้าวมรูปายาส) ถวายเป็นพุทธ
บูชาในตอนเช้ามีคของวันเพ็ญเดือนยี่เหนือนี้นี้ด้วย จากนั้นก็จะมีการทานขันข้าวหรือสำหรับอาหารไป
ถึงบรรพชนคนตาย ถวายอาหารและกัณฑ์เทศน์แด่พระภิกษุสงฆ์ และมีการฟังธรรมมหาชาติตั้งแต่
เช้าถึงกลางคืน บางแห่งมีการสืบทอดด้วย มีการปล่อยโคมลอย เรียกว่า ว่าวสม หรือ ว่าวคว้น
ในช่วงพลบค่ำมีการเทศน์ธรรมชื่อ "อานิสงส์ผางประทีป หนุ่มสาวก็จะมีการเล่นบอกลไฟแข่งขัน
บอกลไฟ ปล่อยว่าวไฟ และจะมีการทานโคมหรือถวายโคมไฟตามวัดต่างๆ

ภาพที่ 2.7 : คณะช่างฟ้อนที่ร่วมขบวนแห่ ในงานประเพณียี่เป็ง
ที่มา : ผู้วิจัย

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณียี่เป็ง จะเป็นการฟ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่ในละแวกวัด โดยจะจัดตั้งเป็นขบวน ภายในขบวนจะมีการนำโคมยี่เป็งที่ชาวบ้านได้จัดสร้างขึ้นอย่างสวยงามนำไปถวายวัดประจำหมู่บ้านนั้น ลักษณะการฟ้อนจะเป็นการฟ้อนในขบวนแห่โคมยี่เป็งที่มีคณะชาวบ้านจัดมาถวาย ปัจจุบันได้มีการประกวดขบวนโคมยี่เป็งและการประกวดขบวนรถกระทงใหญ่ที่ทางเทศบาลนครเชียงใหม่และการท่องเที่ยวได้จัดขึ้นจึงสามารถพบเห็นการฟ้อนได้หลากหลาย การฟ้อนในขบวนได้แก่ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนดาบ ฟ้อนนกกิ้งกะหล่ำ เดินโต เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าฝม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการฟ้อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการฟ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตั้งโนง วงกลองปู่เจ้า เป็นต้น

สถานที่ในการฟ้อน ผู้ฟ้อนจะฟ้อนเป็นขบวนไปตามถนน หรือ บริเวณลานภายในวัด ในบางโอกาสอาจจะฟ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้น

ประเพณีปอยน้อย

ประเพณีปอยน้อย เป็นงานเฉลิมฉลองในประเพณีพิธีการบรรพชาหรือบวชเณร ซึ่งจะทำกันในเดือน 5 เดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 เหนือ คือ ราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จุดประสงค์ของการจัดปอยลูกแก้ว หรือปอยบวช หรือปอยน้อย ก็เพื่อลูกศิษย์วัด (ชะโยมวัด) ที่คอยมาอยู่รับใช้ทำงานในวัด เป็นเวลานานพอสมควร และ กุลบุตรที่ได้เรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้วทางวัดและญาติผู้ใหญ่ก็จะร่วมกันจัดงานพิธีบรรพชาให้เป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา

เมื่อกำหนดวันเป็นที่แน่นอนแล้ว พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้าภาพในการบรรพชนสามเณรแต่ละรูปจะจัดหาเครื่องอัฐบริขารสำหรับเณรบวชใหม่ให้พร้อมเครื่องบวช ประกอบด้วย สบง 1 ผืน จีวร 1 ผืน อังสะ 1 ผืน บาตร กล่องเข็ม มีดโกน ผ้ากรองน้ำ ลูกประคำ ส่วนผ้ารัดเอว (รัดประคด) จะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ เครื่องสักการะ ได้แก่ เทียนบวช(เมื่อก่อนใช้ 6 แท่ง ปัจจุบันใช้ 3 แท่ง) ดอกไม้ใส่คอก (กระทง) หรือทำเป็นช่อใส่ลงไปในพานสำหรับขอบวช 1 ชุด ขอสรรคมนตรี และศีล 1 ชุดของอุปัชฌายะชุดส่วนผู้ที่บวชต้องเตรียมตัวฝึกท่องคำขอบวชให้จำได้ ในระหว่างที่เป็นชะโยมวัดซึ่งจะต้องสามารถอ่านอักขระภาษาพื้นเมืองได้เพราะเมื่อบวชเรียนแล้วจะต้องอ่านตัวหนังสือในพระธรรมคัมภีร์ รวมทั้งท่องบทสวดมนตร์ทำวัตร ฝึกกิริยาท่าทาง การกราบไหว้ เมื่ออยู่ในสมณเพศแล้วจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องก่อนจะถึงวันงานนั้นจะมีการเอาผ้าอ้อมคือนำเอาเครื่องใช้ของสงฆ์ที่ซื้อมาแล้วนั้นใส่บนพานให้คนอ้อม และมีคนกางสัปทน จัดขบวนซึ่งอาจมีตี่ฆ้องกลองแห่ไปตามหมู่บ้านต่างๆในละแวกใกล้เคียงเพื่อประกาศงานบุญนั้นๆด้วย

เมื่อถึงวันงาน เจ้าภาพจะไปพร้อมกันที่วัด นำผู้ที่บวชมาแต่งตัวทรงเครื่องสมมุติให้เหมือนอย่างเจ้าชายสิทธัตถะยามจะออกบวช มีเครื่องทรงที่สวยงาม ลูบไล้ด้วยน้ำอบน้ำหอม ทาแป้งแต่งตัวเต็มๆ เรียกว่า ลูกแก้ว ชายฉกรรจ์ที่แข็งแรงทำหน้าที่เป็นม้ากัณฐกะให้ลูกแก้วขี่ออก ลูกแก้วบางคนอาจขี่ม้าและบางคนใช้ช้างเป็นพาหนะก็ได้ ขบวนลูกแก้วจะแห่แหนไปรอบ ๆ หมู่บ้าน และขึ้นไปบนบ้านบุคคลที่มี อาวุโสเพื่อให้ผูกข้อมือและให้พร เมื่อขบวนลูกแก้วกลับถึงวัด ลูกแก้วก็จะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นนุ่งขาวห่มขาวเพื่อเข้าพิธีบวช โดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้บวชให้

ในงานทำบุญปอยลูกแก้ว ปอยบวชหรือปอยน้อยนี้ จะมีมหรสพเฉลิมฉลองเพื่อความบันเทิงแก่ผู้มาร่วมงาน มหรสพขึ้นพื้น คือ ซอ เป็นการขับโต้ตอบของนักขับชายหญิง โดยมีปี่สี่ค้อยเป่าประกอบ ส่วนเจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหารมื้อกลางวันที่จะเลี้ยงบรรดาแขกหรือที่มาร่วมทำบุญด้วย

ภาพที่ 2.8 : คณะศรัทธาชาวบ้านร่วมขบวนแห่ ในงานประเพณีปอยลูกแก้ว
ณ วัดคู้เต่า ตำบล ช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ผู้วิจัย

การบวชลูกแก้วนี้ ถือเป็นการทำบุญที่ชาวล้านนาถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะการได้ร่วมสร้างเนื่อนาบุญขึ้นในบวรพระพุทธศาสนาเป็นโอกาสแห่งการทำบุญครั้งใหญ่ในชุมชน ซึ่งอาจร่วมเป็นเจ้าของพิธีปัจจัย อัญชูปริหาร อาจร่วมเป็นเจ้าของภัตตาคารแด่พระสงฆ์ หรือเลี้ยงแขกหรือที่มาร่วมงาน หรืออาจร่วมบริจาคทรัพย์ปัจจัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามศรัทธา นับเป็นโอกาสการทำบุญให้ทานที่เอื้ออานิสงส์หลายรูปแบบ ตามกำลังศรัทธาผู้ของถวายทาน

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีปอยน้อย จะเป็นการฟ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่เข้าร่วมงาน ลักษณะการฟ้อนจะเป็นการฟ้อนที่สอดแทรกอยู่ในขบวนแห่ลูกแก้ว หรืออาจจะมีการฟ้อนในบริเวณลานวัด การฟ้อนที่พบมาก ได้แก่ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง ฟ้อนนกกิ่งกะหล่ำ ฟ้อนเล็บ เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการฟ้อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการฟ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตี๋โนง วงกลองปู่เจ้า เป็นต้น

สถานที่ในการฟ้อน ผู้ฟ้อนจะฟ้อนบริเวณลานภายในวัดหรือบริเวณหน้าประตูทางเข้าวัด ในบางโอกาสอาจจะฟ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวง เป็นประเพณีเฉลิมฉลองเสนาสนะที่สร้างขึ้นในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัดหรือ กุฏิ เหตุที่ที่เรียกว่า ปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลเป็นจำนวนมาก มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางศาสนาและมหรสพเพื่อความบันเทิง ในการเตรียมงานต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกัน ระหว่างทางวัดและคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ เพื่อแบ่งหน้าที่กัน ก่อนที่จะมีงานปอยหลวงนั้น จะต้องมีการทานตุ่ง และช่อ (ชงสามเหลี่ยม) เสียก่อน ตุ่งนี้เป็นผืนผ้าที่ถักทอด้วยด้ายที่สวยงาม มีความยาวประมาณ 3 - 4 วา และมีความกว้างประมาณ 1 ใน 16 ของความยาว นำไปปักเรียงรายกันไว้ตามถนนหนทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้คนที่สัญจรผ่านไปมาได้ทราบที่วัดแห่งนั้นกำลังจะมี ปอยหลวง ส่วน ช่อ หรือชงสามเหลี่ยม มีความยาวขนาดประมาณ 1 สอก กว้างประมาณ 1 คืบ ก็ถวายน พร้อมกับการถวายน การถวายนจะทำกันในพระวิหาร พร้อมกับการตักบาตรทำบุญโดยปกติในวันธรรมสวนะ ก่อนที่จะถึงวันงานปอยหลวงนอกจากนั้นทางวัดอาจจะจัดทำธงชาติและธงธรรมจักรอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติและพระพุทธศาสนา ปักตลอดแนวตามบริเวณหน้าวัด หรือทางเข้าวัดทุกด้านด้วย ก่อนวันงานปอยหลวง จะอัญเชิญพระอุปคุตมาคุ้มครองงาน ในการอัญเชิญอุปคุตนั้น ชาวบ้านนำขบวนแห่ไปอัญเชิญพระอุปคุตที่แม่น้ำ แล้วนำไปใส่พานที่เตรียมมา แล้วแห่ไปไว้บนหออุปคุตที่สร้างคล้ายศาลเพียงตา หลังคามุงด้วยผ้าขาวตั้งไว้ที่ข้างวิหารด้านเหนือ บาตรกรวยดอกไม้ รูป เทียน คนโทน้ำและสำรับอาหาร 1 สำรับ ประตูลี้ปีกสัปทนและจะต้องถวายนสำรับอาหารทั้งเช้าและเพลเมื่อเสร็จงานก็จะมีพิธีอัญเชิญอุปคุตกลับไปสู่แม่น้ำตามเดิม

สิ่งที่สำคัญของปอยหลวงคือต้นคร้วทานซึ่งชาวบ้านที่จัดงานและชาวบ้านจากต่างหมู่บ้านนำมาถวายน บรรยากาศที่สนุกสนานครึกครื้นที่สุดของงานคือ ช่วงที่มีการแห่ต้นคร้วทานไปถวายนวัดจะเป็นในช่วงบ่าย หรือเย็นจะมีการตีฆ้องกลอง และการฟ้อนพื้นเมือง เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนดาบ ระหว่างที่แห่ต้นคร้วทาน ศรัทธาเจ้าภาพอาจหุงบ๋านาว คือโปรยทาน (ใช้เงินเหรียญฝังไว้ในลูกมะนาว) ไปด้วยต้นคร้วทานนี้อาจทำได้หลายรูปแบบตามแต่ความคิดสร้างสรรค์แต่ละคน ต้นคร้วทานจะต้องมียอดเป็นเงินธนบัตรจำนวนต่าง ๆ ที่ใช้ไม้ดัดหนีบไว้และเสียบที่ต้นเป็นช่อชั้นอย่างสวยงามนั้น

บรรยากาศในงานปอยหลวงนั้นจะคึกคักเต็มไปด้วยผู้คน ทั้งคนแก่ หนุ่มสาว เด็กเล็ก พ่อค้าแม่ค้า ศรัทธาญาติโยม ตลอดจนพระสงฆ์ที่มาร่วมงานตามคำเชิญของวัดเจ้าภาพ พระภิกษุที่ได้รับนิมนต์มาเป็นพิเศษเพื่อเป็นเจ้านั้น เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์ที่มีน้ำเสียงไพเราะ มีโวหารที่สละสลวยมาให้พรแก่ศรัทธาที่นำต้นคร้วทานมาถวายน พระสงฆ์ที่นิมนต์มาให้พรดังกล่าวเรียกว่า “เจ้าพร”

ในระยะเวลาที่จัดงานปอยหลวง วัดเจ้าภาพจะจัดอาหารเลี้ยงคนที่มาร่วมงานทั้งมือกลางวันและมือเย็น อาหารที่นิยมทำเลี้ยงกัน คือ แกงหยวกกล้วย ข้าหนัง เป็นต้น ขนมที่นำมาเลี้ยง คือ ขนมศิลาอ่อน ขนมปาด ขนมเปียกปูน โรยมะพร้าว สำหรับสถานที่เลี้ยงอาหารนั้นเป็นประรำที่ต่อขึ้นง่าย ๆ หลังคาทำเป็นถ่ม คือแผงไม้ไผ่สานประกบใบตองทึง (อ่านว่า ตองตึง หมายถึง ดั้นพลวง) หรือกระดาศ เมื่องานเฉลิมฉลองเสร็จสิ้นลง ก็จะมีพิธีถวายทานศาสนวัตถุหรือศาสนสถานที่ร่วมมือกัน และมีเจตนาจะถวายทานโดยในช่วงเช้าจะมีการทำบุญใส่บาตรแล้วปู่อาจารย์ก็กล่าวเวรทาน พระสงฆ์อนุโมทนาแล้วก็ป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 2.9 : คณะศรัทธาชาวบ้านร่วมแห่เดินครัวทานไปถวายวัดที่ได้
จัดงานปอยหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.10 : ดันเงินที่คณะศรัทธาชาวบ้านร่วมทำบุญในงานปอยหลวง
วัดบ้านเด่นศรีศรีเมืองแกง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพจะเห็นได้ว่ามีดันเงินที่ทางคณะศรัทธาชาวบ้านนำมาถวายวัด เพื่อเป็นทาน และเป็นการจัดสร้างศาสนสถานเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาและเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษ

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีปอยหลวง จะเป็นการฟ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่ในละแวกวัด ลักษณะการฟ้อนจะเป็นการฟ้อนในขบวนแห่ต้นคร้วทานที่จะนำไปถวายหรือเป็นการฟ้อนต้อนรับขบวนต้นคร้วทานที่มีคณะเจ้าภาพจัดมาทอดถวาย การฟ้อนที่ปรากฏในงานประเพณีปอยหลวง ได้แก่ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนดาบ ฟ้อนนกกิ่งกะหล่ำ ฟ้อนโต เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าฝม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการฟ้อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการฟ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตั้ง โนง วงกลองปู้เจ้ เป็นต้น

สถานที่ในการฟ้อน ผู้ฟ้อนจะฟ้อนไปตามถนนที่ขบวนแห่ต้นคร้วทานผ่านไปยังวัด บริเวณลานภายในวัดหรือ บริเวณหน้าประตูทางเข้าวัด ในบางโอกาสอาจจะฟ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ประเพณีปอยล้อ

ประเพณีปอยล้อ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในการประชุมเพลิงพระภิกษุสงฆ์ที่มรณภาพ เป็นการจัดงานเพื่อรำลึกถึงบุญคุณและคุณงามความดี ก่อนจะทำการฌาปนกิจสรีรสังขารพระภิกษุรูปนั้น ปอยล้อจะจัดเฉพาะงานศพของเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุผู้เจริญพรรษาซึ่งได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อสังคมตามควร

คณะศรัทธาและลูกศิษย์วัดจะเป็นผู้เตรียมงานทั้งหมดด้วยการเชิญชวนร่วมกันทำบุญ ถวายสังฆทาน การเลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี เลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน เปิดโอกาสให้ผู้มีจิตกุศลได้ร่วมกันบริจาคทานกันอย่างทั่วถึงตามกำลังศรัทธา สัญลักษณ์ของปอยล้อ คือ ปราสาท (อ่าน"ผาสาด") หรือเมรุขนาดใหญ่ที่ถูกจัดสร้างขึ้นอย่างประณีตวิจิตรพิศดาร เป็นที่สำหรับบรรจุศพของพระภิกษุผู้มรณภาพ ปราสาท นิยมทำเป็นรูปนกหัสติลิงค์หรือที่ชาวบ้านเรียกโดยนิยมน่ากหัสติซึ่งวางไว้บนแม่ตะเฒ่าที่ทำด้วยท่อนซุงอีกทีหนึ่ง(ลักษณะคล้ายล้อเลื่อน)

ในงานปอยล้อ จะมีพิธีการทางศาสนาและมีมหรสพต่างๆ ประมาณ 3 - 7 วัน แล้วจึงลากปราสาท (ชักลากเมรุ) นั้น นำไปยังฌาปนสถานที่กำหนดขึ้นเป็นการชั่วคราวซึ่งเป็นทุ่งโล่งไม่ห่างไกลจากวัด คณะศรัทธาสาธุศิษย์จะช่วยกันลากปราสาทที่บรรจุศพเคลื่อนไปตามทางที่ทำชั่วคราว และจะตีพาน (กังสะดานเล็ก) นำหน้าขบวนในระหว่างนี้มีจะมีการ "หงบ้านาว" (โปรยทานด้วยการเอาเหรียญเงินยัดเข้าไปหลমনาว) แล้วโยนไปในกลุ่มคนที่มาร่วมพิธี ผู้ที่เก็บได้ก็มีสิทธิ์เป็นเจ้าของเงินนั้น กล่าวกันว่าเงินเหรียญนั้นเป็นเงินมงคลที่มักมีผู้เก็บไว้เป็นเงินก้นถุงที่เรียกว่า "เงินขวัญถุง"

เมื่อเคลื่อนปราสาทไปถึงฌาปนสถาน ก็จะมีพิธีบังสุกุลผ้าตามประเพณีก่อนการเผาศพ สำหรับศพพระสงฆ์นี้มีพิเศษอีกอย่างคือ จะมีการนำไม้ซางยาวขนาด "สุดเค้าสุดปลาย" (ยาวเต็มตลอดเล่ม) จำนวน 4 ลำ ปักไว้สี่มุมของบริเวณเชิงตะกอนและบนยอดไม้ซางจะขึงจิวไว้ด้วย ส่วนด้านล่างของจุดที่จะวางปราสาทก็ขึงไว้ ทั้งนี้เชื่อว่าจิวที่ขึงไว้ด้านบนและปูไว้ด้านล่าง จะป้องกันความร้อนของไฟไม่ให้ร้อนถึงสวรรค์และบาดาล มีการจุดบอกไฟ(ดอกไม้ไฟ) บอกไฟข้างร้อง บอกไฟจักจำ บอกไฟท้องตัน บอกไฟลูกหนู เป็นต้น เมื่อปราสาทถูกไฟไหม้ ไม้ซางทั้ง 4 ลำ ก็จะถูกไฟลามล้มลงมาพาให้จิวที่ขึงไว้ร่วงลงมาด้วย ชาวบ้านก็จะกรูกันเข้าไปแย่งจิวนั้นมาเป็นเศษผ้าหรือวัตถุมงคลของคนอีกด้วย

ปัจจุบันได้มีการนำการฟ้อนเข้าสอดแทรกในงาน โดยจะนิยมฟ้อนในช่วงก่อนการประชุมเพลิง โดยจะมีการฟ้อนเล็บหรือฟ้อนขันดอก มีความหมายว่าเป็นการฟ้อนรำของเหล่านางฟ้าที่มาร่วมงาน และฟ้อนเทวดา มีความหมายว่า เป็นการฟ้อนรำของเหล่าเทพบุตร เทวดาที่มีรับเอาดวงวิญญาณไปสู่สุรวงสวรรค์

ภาพที่ 2.11 ประเพณีพอยลื้อ จะนิยมจัดตกแต่งปราสาทเป็นรูปนกหัสติลิงค์อย่างสวยงาม และมีการฟ้อนเทวดา ในการส่งดวงวิญญาณสู่สุรวงสวรรค์
ที่มา : ผู้วิจัย

นับได้ว่าประเพณีพอยลื้อนี้จัดเป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ ที่ศรัทธาชาวพุทธศาสนิกชน จะแสดงความกตเวทิตาต่อพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นที่เคารพสักการะของคนทั่วไป การดำเนินงานทั้งหมดนั้นต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของทุกฝ่าย เพราะยิ่งพระสงฆ์ผู้มรณภาพนั้นมียศตำแหน่งสูงมากเพียงใด พิธีการตลอดจนแขกหรือผู้ที่มาร่วมงานต้องมีจำนวนมากและงานก็ยิ่งใหญ่อีกตามไปด้วย ทุกคนต้องสละทั้งทรัพย์สมบัติแรงกายแรงใจในการดำเนินงานเสร็จสิ้นโดยมิให้บกพร่อง บางคนอาจร่วมเป็นเจ้าของจัดสร้างเมรุ บางคนอาจเป็นเจ้าของในการพิมพ์บัตรเชิญ หรือบางคนอาจเป็นเจ้าของในการซื้อผ้าบังสุกุล รวมทั้งพื้นหรือดอกไม้จันทร์ ที่ใช้ในพิธี หรือแม้แต่บางคนอาจช่วยในการบริการน้ำดื่มให้แก่แขกหรือที่มาร่วมทำบุญ จึงนับเป็นอานิสงส์ทานที่ยิ่งใหญ่อีกงานหนึ่ง

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีพอยลื้อจะเป็นการฟ้อนได้มีการจัดขึ้นโดยทางคณะเจ้าภาพหรือคณะศรัทธาได้จัดมาฟ้อนเพื่อเป็นการส่งใช้ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับสู่สุรวงสวรรค์ ลักษณะการฟ้อนจะเป็นการฟ้อนในงานหรือเป็นการฟ้อนบริเวณหน้าประตูสุสานที่ขบวนศพจะ

เคลื่อนผ่าน อาจจะมีพืชมบริเวณกลางลานที่จะมีการเผาพริกได้ การพืชมในงานปอยลื้อจะมีการพืชมที่ปรากฏ ได้แก่ พืชมเล็บ พืชมขันคอก พืชมเทวดา เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้พืชมจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าอี้ จะนิยมใช้สีขาหรือดำ ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการพืชมในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการพืชมใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตั้ง โนง และวงปี่พาทย์ เป็นต้น

สถานที่ในการพืชม ผู้พืชมจะพืชมบริเวณลานภายในวัดหรือบริเวณหนประตูทางเข้าวัด ในบางโอกาสอาจจะพืชมบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ประเพณีปีไหมเมือง

เทศกาลสงกรานต์นี้ชาวล้านนาเรียกว่า ป่าเวณีปีไหม หรือป่าเวณีปีไหม(อ่าน - ป่าเวณีปีไหม) ในช่วงเทศกาลนี้ซึ่งกินเวลา 5 วัน ประชาชนจะหยุดงานเพื่อเฉลิมฉลองวาระนี้ทั้งในแง่ศาสนาและพิธีกรรม เทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินโหราศาสตร์ของชาวล้านนานั้น จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษเป็น วันสังขารล่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ซึ่งจะไม่ตรงกับวันที่ 13 เมษายน ตามประกาศของทางการเสมอไป (แต่ปัจจุบันนี้จะยึดตามประกาศของทางการ) เทศกาลนี้จะมีวันต่าง ๆ และมีพิธีกรรมและการละเล่นหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกันดังนี้

วันสังขารล่อง (อ่าน - สังขารล่อง) คือ วันมหาสงกรานต์ เป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรไปสู่ราศีมีนจะย่างเข้าสู่ราศีเมษ ตามความเชื่อแบบล้านนากล่าวกันว่าในตอนเช้ามีดของวันนี้ ปู่สังขาล หรือ ย่าสังขาล จะนุ่งห่มเสื้อผ้าสีแดงสยายผมล่องแพไปตามลำน้ำ ปู่หรือย่าสังขารนี้จะนำเอาสิ่งซึ่งไม่พึงปรารถนาตามตัวมาด้วย จึงต้องมีการยิงปืนจุดประทัด หรือ ทำให้เกิด เสียงดังต่าง ๆ นับว่าเป็น การไล่สังขาล และถือกันว่าปืนที่ใช้ยิงขับปู่หรือย่าสังขาลนั้นจะมีความขลังมาก ตั้งแต่เช้าตรู่ของวันนี้จะมีการปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด มีการซักเสื้อผ้า เก็บกวาดและเผาขยะมูลฝอยต่าง ๆ มีการดำหัวหรือสระผมเป็นกรณีพิเศษ คือเมื่อสระผมแล้วก็จะต้องงهنน้ำไปตามทิศที่กำหนดไว้และทัดดอกไม้ที่เป็นนามของปีของแต่ละปี นุ่งห่มเป็นเสื้อผ้าใหม่ ฝ่ายพ่อบ้านก็จะนำเอาพระพุทธรูปพระเครื่องหรือเครื่องรางของขลังต่างๆ มาชำระหรือสงฆ์ด้วยน้ำอบน้ำหอมหรือเปลี่ยนดอกไม้บูชาพระในแจกันใหม่ด้วย

ในวันสังขารล่องนี้ ตามประเพณีโบราณแล้ว กษัตริย์แห่งล้านนาจะต้องทำพิธีสงฆ์นำตามทิศที่ โหรหลวงคำนวณไว้ และจะลงไปทำพิธีลอยเคราะห์ในแม่น้ำเช่น ในแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง เป็นต้น ทุกคนจะไปรวมกันที่แม่น้ำ เพื่ออาบน้ำสระผม ชำระร่างกายให้สะอาด เรียกว่า ไปสระเกล้าดำหัว บางท่านก็จะเรียกลูกหลานมาพร้อมกล่าวคำมงคลแล้วใช้น้ำส้มป่อยลูบศีรษะตัวเองหรือ

ลูกหลานทุกคน และบางท่านจะให้ ลูกหลานเอาฟักเขียว หรือฟักทองไปปลูกและใช้มูลควายตากแห้งเป็นปุ๋ย โดยบอกเด็กว่าปุ๋ยสังขารฟุ้งใจที่ได้เห็น ลูกหลานปลูกฟัก บ้างว่า ผู้ที่ปลูกฟักนั้นก็จะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดด้วย สำหรับในจังหวัดเชียงใหม่ นิยมจัดขบวนแห่พระพุทธรูปสำคัญประจำเมือง คือ พระพุทธสิหิงค์และพระเสด็จมณี ไปตามถนนสายต่าง ๆ และมีการฟ้อนเล็บ และการละเล่นต่างๆ ตลอดงาน แล้วเมื่อเสร็จจากการแห่ ชาวบ้านจะนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ เพื่อให้ประชาชนได้เข้านมัสการสร่งน้ำพระพุทธรูปดังกล่าวด้วย

ภาพที่ 2.12 : ฟ้อนเล็บในขบวนแห่ประเพณีปีใหม่เมือง
ที่มา : ผู้วิจัย

วันเนา วันเนาวัน หรือ วันเนา ในแง่ของโหราศาสตร์แล้ว วันนี้ควรจะเรียกว่า วันเนา เพราะเป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างราศีมีนและราศีเมษ อันเป็นวันที่ถัดจากวันสังขารล่อง แต่ในการออกเสียงแล้วทั่วไปมักเรียก วันเนา ทำให้เกิดความคิดที่ห้ามการกระทำสิ่งที่ไม่เป็นมงคล โดยเฉพาะห้ามการคำทอทะเลาะวิวาทกัน กล่าวกันว่าผู้ใดที่คำทอผู้อื่นในวันนี้แล้ว ปากของผู้นั้นจะเน่า และหากวิวาทกันในวันนี้ บุคคลผู้นั้นจะอับมงคลไปตลอดปี ส่วนผู้ประสงค์จะปลูกเรือนด้วยไม้ไผ่ก็ให้รีบตัดในวันนี้เพราะเชื่อกันว่าไม้จะเน่าและไม่มีมอดหรือปลวกมากิน ไม้ดังกล่าว

วันเนาจะเป็นวันเตรียมงาน ชาวบ้านจะพากันไปซื้อของเพื่อกินและใช้ในวันพญาวัน เมื่อถึงตอนบ่ายจะมีการขนทรายเข้าวัด กองรวมกันทำเป็น การขนทรายเข้าวัดนี้ถือว่าเป็นการนำ

ทรายมาทดแทนส่วนที่ติดเท้าของคนออกจากวัดซึ่งเสมอกับได้ลักของจากวัด วันเนานี้อาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “วันคา” เพราะเป็นวันที่คาหรือจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ จะใช้ทำบุญนั่นเอง

วันพระยววัน เป็นวันเถลิงศกเริ่มต้นจุลศักราชใหม่ วันนี้เป็นวันที่มีการทำบุญทางศาสนา ตั้งแต่เวลา เช้าตรู่ผู้คนจะนำเอาสำหรับอาหารหวานคาวต่าง ๆ ไปทำบุญถวายพระตามวัด ทานขันเข้า (อ่าน - ตานขันเข้า) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษหรือญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วด้วย บางคนอาจนำสำหรับอาหารไปมอบให้แก่บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ เรียกว่า ทานขันข้าวคนแก่คนแก่ จากนั้นจะนำคุงหรือธงซึ่งได้เตรียมไว้ไปปักบนเจดีย์ทราย ทั้งนี้ มีคติว่าการทานคุง นั้นมีอานิสงส์ สามารถช่วยให้ผู้ตายที่มีบาปหนักถึงตกนรกนั้นสามารถพ้นจากขุม นรกได้จากนั้นก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ในวันพระยววันนี้ บางท่านอาจจะเตรียมไม้ง่ามไปถวาย สำหรับค้ำดินโพธิ์ โดยถือคติว่า เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการจะช่วยกันค้ำจุนพระศาสนาให้ยืนยาวต่อไป และจะมีการสร้างน้ำทั้ง พระพุทธรูป สถูปเจดีย์รวมทั้งสร้างน้ำพระภิกษุสงฆ์ด้วย ในตอนบ่ายจะมีการไป คำหัวหรือไป การวะผู้เฒ่าผู้แก่บิดามารดา ญาติพี่น้องผู้อาวุโสหรือผู้มีบุญคุณหรือผู้ที่เคารพนับถือเพื่อเป็นการขอ ขมาและผู้ใหญ่ก็จะให้พร

ภาพที่ 2.13 : การฟ้อนเล็บของ ดร. เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่
ในงานสร้างน้ำกู่เจ้านายฝ่ายเหนือ ณ กู่วัดสวนดอก
ที่มา : อาจารย์มานพ มานะแซม

ในภาพเป็นการฟ้อนเล็บของคณะเจ้านายฝ่ายเหนือ ฟ้อนเล็บถวายกุ่มบูรพกษัตริย์เจ้าผู้ครองนครเนื่องในงานสงกรานต์น้ำคำหัวภูในประเพณีปีใหม่เมือง

วันปากปี ในวันนี้ ศรีทธาที่ไม่ไปที่วัดก็ จะไปเตรียมสถานที่ เพื่อทำบุญใจบ้าน คือบริเวณที่ตั้งของเสาใจบ้านหรือสะดือบ้านบ้างเรียก แปลงบ้าน หรือส่งเคราะห์บ้าน บริเวณหอเสื่อบ้าน (อารักษ์หมู่บ้าน) ที่วัดตอนเช้าจะมีการทำพิธีบูชาเขาลดเคราะห์ โดยจะนำเสื้อผ้าที่ตนสวมใส่แล้วไปทำพิธีลดเคราะห์ที่วัด และในวันนี้ ทุกครัวเรือนจะแกงขนุนอ่อนกินกัน เชื่อกันว่าจะทำให้มีคนค้าชูชุดหนุนตลอด นอกจากนี้ยังมีการ บูชานพพระเคราะห์ คือ บูชาเทวดา 9 หมู่ เป็นต้น เชื่อว่าผู้ที่บูชาดังกล่าวในวันปากปี จะได้รับความคุ้มครองไปตลอดปี และชาวบ้านบางคนจะพากันไปคำหัววัดคือไปทำพิธีการวะเจ้าอวาสวัตที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันด้วย

ถัดจากวันนี้ มักมีผู้เฒ่าผู้แก่พูดถึงวันถัดๆ ไปให้คล้องจองกัน ว่าเป็น วันปากเดือน วันปากวัน วันปากยามไปตามลำดับนอกจากนี้ ในอดีตจะมีการละเล่นที่สนุกสนานหลายอย่างในช่วงสงกรานต์ เช่น เล่นหมากบ้ำหรือการเล่นสะบ้า เล่นหมากคอนหรือการเล่นโยนลูกช่วง เป็นต้น แต่การเล่นที่สนุกที่สุดและมีเพียงช่วงเดียวในรอบปี คือ "เล่นหน่น้ำปีใหม่" หรือการเล่นรคน้ำในเทศกาลขึ้นปีใหม่นั่นเอง

ภาพที่ 2.14 : ประเพณีการเล่นรคน้ำในประเพณีปีใหม่เมือง
ที่มา : นาย ชงชัย จินชาติ

จากภาพจะเห็นได้ว่าคนเมือง หรือ ชาวล้านนาจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่วัด เมื่อเสร็จกิจกรรมทางศาสนาก็จะเล่นหน่น้ำและร่วมคำหัวผู้มีพระคุณ

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีปีใหม่เมือง จะเป็นการฟ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่ร่วมทำการฟ้อนในปัจจุบันจะฟ้อนในขบวนแห่พระพุทธสิหิงค์ หรือพระสิงห์ หรืออาจจะเป็นการฟ้อนเพื่อบวงสรวง ได้แก่ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนกำบาย เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าฝม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการฟ้อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการฟ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองคิ่ง โนง วงกลองมอชิง เป็นต้น

สถานที่ในการฟ้อน ผู้ฟ้อนจะฟ้อนในขบวนแห่อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์หรือพระสิงห์ไปตามท้องถนน บริเวณลานภายในวัดหรือบริเวณหน้าประตูทางเข้าวัด ในบางโอกาสอาจจะฟ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ประเพณีขึ้นพระธาตุหรือสร่งน้ำพระธาตุ

ประเพณีขึ้นพระธาตุ หรือ สร่งน้ำพระธาตุ เมืองเชียงใหม่มีพระธาตุสำคัญหลายแห่ง เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุศรีจอมทอง ซึ่งมีประเพณีสร่งน้ำพระธาตุทุกวันเพ็ญเดือน 8 เหนือตรงกับวันวิสาขบูชา พระธาตุบางแห่งอยู่บนดอย สมัยก่อนจะต้องเดินขึ้นไป จึงเรียกว่า ขึ้นพระธาตุ การขึ้นพระธาตุนี้นอกจากจะเป็นการเดินทางเพื่อไปจาริกแสวงบุญแล้ว พระสงฆ์ที่ปฏิบัติไปทางวิปัสสนาธุระก็นิยมเดินทางธุดงค์ไปนมัสการพระธาตุที่สำคัญในที่ต่าง ๆ ด้วย

สมัยก่อนบางครั้งพระธาตุอาจถูกทอดทิ้งเพราะภัยสงครามหรือภัยอื่น ๆ นักแสวงบุญที่เดินทางไปไหว้พระธาตุ ถือเป็นโอกาสช่วยแผ้วถางทำความสะอาดแก่องค์พระเจดีย์ด้วย และจะมีผู้คนพากันไปไหว้พระธาตุ โดยเฉพาะพระธาตุประจำปีเกิด เมื่อไปถึงจะทำความสะอาดบริเวณ ตอนเย็นมีการสวดคาถาประจำธาตุ ตกคึกสวดมนต์ภาวนา พอรุ่งเช้าก็จะทำบุญตักบาตร ในปัจจุบันงานประเพณีการสร่งน้ำพระธาตุทางวัดและคณะศรัทธาชาวบ้านจะนิยมจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ บางวัดอาจจะได้รับพระราชทานน้ำสร่งพระธาตุ คณะศรัทธาชาวบ้านจะจัดขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่ ร่วมสมโภชน์และมีการแสดงของชาวบ้านมาแสดงในงาน

ภาพที่ 2.15 : ประเพณีการสงฆ์พระธาตุ ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย
ที่มา : นาย จักรพันธ์ อินวาทย์

จากภาพเป็นการฟ้อนในประเพณีสงฆ์พระธาตุหริภุญชัย หลังจากที่ตั้งพระธาตุ
เรียบร้อยแล้วช่างฟ้อนจะทำการฟ้อนเล็บถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา

การฟ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีสงฆ์พระธาตุ จะเป็นการฟ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธา
ที่อาศัยอยู่ในละแวกวัดร่วมฟ้อนถวาย ลักษณะการฟ้อนจะเป็นการฟ้อนในขบวนอัญเชิญน้ำสรอง
พระธาตุ หรืออาจจะเป็นการฟ้อนบวงสรวงถวาย การฟ้อนได้แก่ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนก่ายลา ฟ้อนดาบ
ฟ้อนเชิง เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่ง
ซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าผม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการฟ้อนในชุด
นั้น ๆ คนตรีประกอบการฟ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตึงโนง วงกลองปู่เจ้า วงกลองมองเซิง
 เป็นต้น

สถานที่ในการฟ้อน ผู้ฟ้อนจะฟ้อนในขบวนอัญเชิญน้ำสรองพระธาตุ บริเวณลานภายในวัด
หรือบริเวณหน้าประตูทางเข้าวัด ในบางโอกาสอาจจะฟ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงาน
นั้น

ประเพณีเข้าอินทขิล

ประเพณีเข้าอินทขิล เป็นทำพิธีบูชาเสาอินทขิลหรือเสาสะดือเมือง จัดขึ้นทุกปีที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมืองเชียงใหม่ ในช่วงแรม 13 ค่ำ เดือน 8 ถึง ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งเรียกว่า เดือนแปดเข้า เดือนเก้าออก โดยชาวบ้านพากันนำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาเสาอินทขิล เรียกว่า ใส่ขันดอก เพื่อให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ซึ่งตั้งแต่อดีตมา ประชาชนต่างร่วมใจกันนำข้าวปลาอาหารมาร่วมทำบุญ นำการแสดงมาร่วมให้เกิดความสนุกสนานกันตลอดงาน ภายในงานบูชาเสาอินทขิล จะมีการแสดงสมโภชน์ตลอดงาน โดยผู้แสดงจะเป็นชาวบ้านที่มีความศรัทธาฟ้อนถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา และมีสถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมฟ้อนถวายด้วย

ภาพที่ 2.16 : คณะศรัทธาชาวบ้านร่วมฟ้อนเล็บถวายในงานประเพณีใส่ขันดอกเข้าอินทขิล
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.17 : ประชาชนชาวเชียงใหม่ร่วมกันใส่ดอกไม้
ในพานตามประเพณีใส่ขันดอกหรือเข้าอินทิล
ที่มา : นายธงชัย จินชาติ

จากภาพจะเห็นว่า ความศรัทธาในศาสนาและประเพณีมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ในประเพณีใส่ขันดอกหรืออินทิลของชาวเชียงใหม่จะมีประชาชนนำดอกไม้ รูปเทียน นำมาใส่ในพานขนาดใหญ่เพื่อเป็นการบูชาต่อเสaintอินทิล หรือเสaintหลักเมือง

การพ้อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีอินทิล จะเป็นการพ้อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่ในละแวกวัดมาร่วมพ้อนถวาย ลักษณะการพ้อนจะเป็นการพ้อนถวายเสaintอินทิลตามความเชื่อของชาวเชียงใหม่ การพ้อนที่ปรากฏ ได้แก่ พ้อนเล็บ พ้อนเงี้ยว พ้อนน้อยใจยา พ้อนสาวไหม พ้อนดาบ พ้อนเชิง เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้พ้อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าฝั่ม ในบางครั้งอาจจะสวมเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของการพ้อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการพ้อนใช้วงดนตรีพื้นเมือง วงกลองตั้งโนง วงกลองปู่เจ้ วงกลองมอชิง เป็นต้น

สถานที่ในการพ้อน ผู้พ้อนจะพ้อนบริเวณลานภายในวัดหรือพ้อนบนเวทีที่ได้มีการจัดสร้างขึ้นใช้ในงานนั้น

ประเพณีทานสลาก(สลากภัตต์)

ประเพณีการทานสลาก บ้างก็เรียกว่า กินข้าวสลาก หรือ ดานก้วยสลาก คือ งานประเพณีทำบุญสลากภัตต์ นิยมทำกันในช่วงราวปลายเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม โดยจัดข้าวปลาอาหารของกินของใช้ไปถวายแก่พระสงฆ์ และเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับ การทำบุญทานสลากภัตต์จะไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง จึงทำสลากเขียนคำอุทิศส่วนกุศลแล้วนำไปรวมปะปนกัน เพื่อจัดแบ่งหารตามจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มา จากนั้นให้พระภิกษุสามเณรจับสลากหากภิกษุ หรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ ก้วยสลาก (ไทยทาน) ชุดใดก็ยกถวายแก่พระสงฆ์ หรือสามเณรรูปนั้น⁷

วันงานทานข้าวสลากนี้ ชาวบ้านจะนัดหมายวันทำพิธี โดยให้มีงาน 2 วัน คือวันแต่งคาหรือวันสุกดิบและวันถวายทาน ในวันแต่งคาทุกหลังคาเรือนจะจัดหาวัตถุของกินของใช้ตามกำลังศรัทธา มาไว้ ญาติพี่น้องที่อยู่ต่างบ้าน ไม่ว่าใกล้หรือไกลเมื่อรู้ข่าวก็จะพากันมาช่วยและร่วมบริจาคจุดปัจจัยสมทบในการบำเพ็ญทานตามสายญาติของตนเมื่อถึงเวลาที่ได้กำหนดไว้ ชาวบ้านจะจัดขบวนและแห่ไปตามถนนของหมู่บ้านในระหว่างการเดินทางจากบ้านไปวัด คณะศรัทธาชาวบ้านอาจจะมีการพื่อนนำขบวนแห่ และมีการละเล่นรื่นเริงตลอดการเดินทาง เพื่อเป็นการบอกให้ชาวบ้านใกล้เคียงได้ทราบว่ามี ขบวนแห่ไปทำบุญที่วัด เมื่อถึงวัดและได้ร่วมถวายเครื่องไทยทานแล้ว ชาวบ้านจะร่วมทานอาหาร และมีการละเล่นในงานจนเสร็จ

การพื่อนที่ปรากฏอยู่ในประเพณีทอดผ้าป่า จะเป็นการพื่อนของชาวบ้านคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่ในละแวกวัด ลักษณะการพื่อนจะเป็นการพื่อนในขบวนแห่ก้วยสลากที่ทางคณะเจ้าภาพจัดเป็นขบวนแห่เพื่อไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่วัด ได้แก่ พื่อนเล็บ พื่อนดาบ พื่อนกำบาย พื่อนนกกิ่งกะหล่ำ เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของผู้พื่อนจะนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง ได้แก่การพื่อนเล็บ สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง ห่มสไบ เก้าผม พื่อนดาบ สวมเสื้อแขนสั้นหรือแขนยาว สวมกางเกงสะดอ หรือในบางครั้งอาจจะแต่งกายตามรูปแบบของการพื่อนในชุดนั้น ๆ คนตรีประกอบการแสดงจะใช้วงกลองตั้ง โนงบรรเลง หรือ วงกลองปี่เจ้ สุดแต่การแสดงที่ได้จัดแสดง

สถานที่ในการพื่อน ผู้พื่อนจะพื่อนไปตามถนนสายหลักจากบ้านไปจนถึงวัด และอาจจะมี การพื่อนบริเวณลานภายในวัดหรือบริเวณประตูทางเข้าวัด หรือในบางครั้งอาจจะพื่อนบนเวทีที่ทางวัดได้จัดสร้างขึ้น

⁷ มณี พยอมยงค์ . ประเพณีสิบสองเดือน . ส.ทรัพย์การพิมพ์ , 2529

ภาพที่ 2.18 : ช่างฟ้อนเล็บในขบวนแห่ประเพณีการทานสลากวัดเบญจมบพิศ ประจำปี 2549
ที่มา : นายธงชัย จินชาติ

ประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ในข้างต้น ชาวล้านนายังคง ยึดถือ และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาโดยตลอด ประเพณี ทั้ง 12 เดือนยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกมากมาย และในแต่ละประเพณี ปัจจุบันยังมีวัฒนธรรมการฟ้อนรำของชาวล้านนาสอดแทรกอยู่ในประเพณีโดยตลอด

จากประเพณีทั้ง 9 ประเพณี ได้มีการฟ้อนรำของชาวล้านนาสอดแทรกอยู่ในต่างละประเพณีอย่างแนบแน่น การฟ้อนโดยรวมจะเป็นการฟ้อนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยผู้ฟ้อนส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านคณะศรัทธา โดยจะสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มด้วยกันดังนี้

1. กลุ่มคณะศรัทธาที่มีอายุราว 10 - 15 ปี ช่างฟ้อนในกลุ่มที่หนึ่งจะเป็นช่างฟ้อนที่มีผู้ปกครองเป็นคณะศรัทธาของงานส่งลูก หลานเข้าร่วมฟ้อนในงานประเพณีนั้น ๆ เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนมีความรักในวัฒนธรรมของตนเอง

2. กลุ่มคณะศรัทธาที่มีอายุราว 30 - 50 ปีขึ้นไป ช่างฟ้อนในกลุ่มที่สองจะเป็นคณะศรัทธาที่ช่วยงานและร่วมฟ้อนถวายเป็นพุทธบูชาด้วยความเชื่อว่า ถ้าได้ฟ้อนในงานบุญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จะได้เกิดเป็นนางฟ้า ที่คอยฟ้อนรำอยู่บนสวรรค์

นอกจากการฟ้อนของคนเชียงใหม่ที่ปรากฏอยู่ในประเพณีต่างๆ แล้ว

วัฒนธรรมการฟ้อนยังแพร่กระจายออกสู่งานเทศกาลประจำปีของจังหวัดเชียงใหม่ และได้เป็นจุดดึงดูดประชาชนและนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวในงานเทศกาลที่จัดขึ้น จนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ประเพณีและงานเทศกาลต่าง ๆ มีการกำหนดให้มีการจัดงานอยู่เป็นประจำในทุกปี โดยส่วนใหญ่จะจัดงานขึ้นด้วยความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน เช่น เทศบาลนครเชียงใหม่ การท่องเที่ยว

แห่งประเทศไทย เป็นต้น อาทิ งานเทศกาลไม้ดอกไม้ประดับเมืองเชียงใหม่ งานเทศกาล
ผ้าซิ่นตีนจกเมืองแม่แจ่ม งานเทศกาลยี่เป็ง งานประเพณีปีใหม่เมือง เป็นต้น

ภาพที่ 2.19 : ช่างฟ้อนเล็บในขบวนแห่เทศกาลไม้ดอกไม้ประดับเมือง
เชียงใหม่ ประจำปี 2551

ที่มา : ผู้วิจัย

การแต่งกายของช่างฟ้อนส่วนใหญ่ ช่างฟ้อนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สวมเสื้อ
ทรงกระบอกแขนยาว นุ่งผ้าซิ่นลายขวาง ห่มสไบเกล้าผมมวย เหน็บดอกเอื้อง

ดนตรีประกอบการฟ้อนโดยทั่วไปจะนิยมใช้วงดนตรีพื้นเมืองที่ร่วมในงาน ได้แก่
วงกลองตั้งโนง วงกลองปู่เจ้ วงสะล้อซึง และวงปาดเมือง (เป็พาทย์) เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าช่างฟ้อนเล็บยังได้แทรกอยู่ในกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมคน
เชียงใหม่ ที่ได้มีส่วนร่วมในการสืบสานประเพณีการฟ้อนเล็บนี้ มีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้านายฝ่ายเหนือ
2. กลุ่มนักเรียน นักศึกษาตามสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่มีการเรียนการสอน
ทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา และร่วมแสดงในงานฟ้อนต่างๆ
3. กลุ่มบริษัทจัดการแสดง และกลุ่มร้านอาหาร
4. กลุ่มประชาชนศรัทธาวัด เป็นชาวบ้านที่มีที่พักอาศัยอยู่ใกล้กับบริเวณวัด
เมื่อมีงานก็จะรวมตัวกันฟ้อน

1. การพื่อนในกลุ่มเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้านายฝ่ายเหนือ

ประวัติการพื่อนเลียบในกลุ่มของเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้านายฝ่ายเหนือนั้น ผู้วิจัยได้ทำการสืบค้น จากเอกสารที่มีการพื่อนเลียบที่สอดแทรกอยู่ได้พบว่ามี การพื่อนเลียบในขบวนพิธีบายศรีทูลพระขวัญ ที่ได้มีการจัดขึ้น เนื่องจากเมืองเชียงใหม่เป็นหัวเมืองเอก เมื่อมีเจ้าฟ้า หรือ พระมหากษัตริย์ เสร็จเยือนหัวเมืองต่าง ๆ ในมณฑลพายัพ จึงมักมีการเสด็จมาประทับนครเชียงใหม่โดยตลอด เจ้าหลวงเชียงใหม่ก็จะเป็นผู้ถวายการต้อนรับเสมอมา เมื่อครั้งจอมพลเรือสมเด็จเจ้าพระเจ้านวมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิจเสด็จเยือนนครเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2465⁸ เจ้าหลวงเชียงใหม่ก็ถวายการต้อนรับด้วยการจัดพิธีบายศรีทูลพระขวัญและครั้งที่ทำการใหญ่ น่าจะเป็นครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2469 เชียงใหม่ได้ทำการถวายพิธีทูลพระขวัญ โดยกำหนดวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2469 เป็นวันพิธีทูลพระขวัญ เวลา 10.30 น. พระบรมวงศ์ศานุวงศ์ฝ่ายใน ฝ่ายหน้าและพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เจ้านายในมณฑลพายัพตลอดจนประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โดยในขบวนเครื่องบายศรีทูลพระขวัญ จะมีคณะเจ้านายฝ่ายเหนือ พื่อนนำขบวนมาด้วย จากการศึกษาเอกสารที่ได้มีการจดบันทึกรายชื่อเจ้านายฝ่ายเหนือที่ได้ร่วมพื่อนนำเครื่องขบวนในครั้งนั้นดังนี้

กระบวนเครื่องพระขวัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งมีเจ้านายพื้นเมืองพื่อนนำขบวนดังนี้

- คู่ที่ 1 เจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ กับเจ้ามหาพรหมสุธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน
- คู่ที่ 2 เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูน กับ เจ้าราชวงศ์ ลำปาง
- คู่ที่ 3 เจ้าบุรีรัตน์ เชียงใหม่ กับ เจ้าชัยสงคราม เชียงใหม่
- คู่ที่ 4 เจ้าราชภาคนิย เชียงใหม่ กับ เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ ลำพูน
- คู่ที่ 5 เจ้าชัยวรเชฐ เชียงใหม่ กับ เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ เชียงใหม่
- คู่ที่ 6 เจ้าประพันธ์พงศ์ เชียงใหม่ กับ เจ้าชัยสงคราม ลำปาง
- คู่ที่ 7 เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ กับ เจ้าวงศ์เกษม ณ ลำปาง

ลักษณะการแต่งกายของเจ้านายเวลาพื่อนในการนำขบวนเครื่องทูลพระขวัญ โดยเจ้านายฝ่ายชาย จะนุ่งเกี้ยวสวมเสื้อเยียรบับ คาดตำรับประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ต่อจากขบวนเจ้านายผู้ชายพื่อน แล้วจะมีมโหรีที่กลุ่ม 1 กับกลองแวง แล้วถึงพานพระขวัญ และบายศรี 9 ชั้นสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเครื่องเสวยคาวหวานและหัวหมูใส่โต๊ะเงินปิดฝาซีหุ้มผ้าตาดผูกผ้าขาววางบนคานหาม พวกเจ้านายผู้ชาย ณ เชียงใหม่ แต่งตัวนุ่งผ้าสีน้ำเงินสวมเสื้อเยียรบับเดิมกำกับ

⁸ มุลนิตินวราชคำรือนุรักษ์ฝ่ายเหนือ. บายศรีทูลพระขวัญ .เชียงใหม่ , 2550 . หน้า 22

ต่อจากนั้นเป็นกระบวนการเครื่องพระขวัญของสมเด็จพระบรมราชินี มีเจ้านายฝ่ายผู้หญิงสวมชุดพื้นเมืองพื่อนนำ โดยมีรายชื่อดังนี้

คู่ที่ 1 เจ้าทิพวรรณ กฤดากร ณ อยุธยา ในหม่อมเจ้าบรมเทศ กับ เจ้าส่วนบุญภรรยาเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ลำพูน

คู่ที่ 2 เจ้าบัวทิพย์ บุตรีเจ้าแก้วนวรรฐ ซึ่งเป็นภรรยาเจ้าราชภาคินัย กับ เจ้ารำเจียก บุตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์

คู่ที่ 3 เจ้าศิริประกาย บุตรีเจ้าแก้วนวรรฐ ซึ่งเป็นภรรยาเจ้ากาวิละวงศ์ กับเจ้าวรรณรา บุตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์

คู่ที่ 4 เจ้าเรณูวรรณ ภรรยาเจ้าบุรีรัตน์ กับเจ้าทิพवार ภรรยาเจ้าหมื่นแก้ว

คู่ที่ 5 เจ้าเรือนแก้ว ภรรยาเจ้าราชภาคิกวงศ์ เชียงใหม่ กับ เจ้าจันทนา ภรรยาเจ้าประพันทพงศ์ เชียงใหม่

คู่ที่ 6 เจ้าวงศ์จันทร์ บุตรีเจ้าราชบุตร เชียงใหม่ กับ เจ้ารวงคำ บุตรีเจ้าราชสัมพันทวงศ์ ลำพูน

คู่ที่ 7 เจ้าประกายคำ บุตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ กับเจ้าบุษบง บุตรีเจ้าบุรวาทวงศ์มานิต

ลักษณะของการแต่งกายเจ้านายผู้หญิงจะแต่งกาย โดยจะนุ่งซิ่นยกดอกทอง สวมเสื้อแพรรูปกระบอก(ทรงกระบอก) ห่มผ้าแพร ที่มวยผมปักช่อดอกไม้ทอง

ต่อมาจากขบวนเจ้านายฝ่ายหญิงพื่อน ถึงกลองแวงแล้วถึงพานพระขวัญและบายศรี 7 ชั้น สำหรับสมเด็จพระบรมราชินี มีเครื่องเสวยคาวหวานและหัวหมู ใส่โต๊ะเงินปิดฝาชี ห่มผ้าคาดผูกผ้าขาววางบนคานหาม มีเจ้านายพื้นเมืองผู้ชายของตระกูล ณ เชียงใหม่ เดินกำกับอย่างเดียวกับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ : 2.20 การฟ้อนของเจ้านายฝ่ายเหนือชายนำขันพระขวัญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในพิธีบายศรีทูลพระขวัญศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2469

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนิตินวราชคำรอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.21 : การฟ้อนของเจ้านายฝ่ายเหนือหญิงนำขันพระขวัญ ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ในพิธีบายศรีทูลพระขวัญศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2469

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนิตินวราชคำรอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

จากการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล ได้พบว่า⁹ หลังจากพิธีทูลพระขวัญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีที่จังหวัดเชียงใหม่แล้ว เจ้านายฝ่ายเหนือไม่ได้โอกาสที่จัดพิธีบายศรีทูลพระขวัญอีกเป็นเวลานาน จนกระทั่ง พ.ศ.2501 จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีโอกาสรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสเสด็จเยี่ยมเยือนราษฎรในจังหวัดเชียงใหม่ เจ้านายฝ่ายเหนือร่วมกับจังหวัดเชียงใหม่จึงได้จัดพิธีบายศรีทูลพระขวัญอีกครั้ง โดยมีการจัดทำคล้ายกับครั้งที่ทูลเกล้าถวายการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี โดยเจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน) เป็นผู้ถวายพิธีทูลพระขวัญในวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. 2501 ณ สนามโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย โดยมีหมายกำหนดการดังนี้ เวลา 16.30 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากที่ประทับสำนักงานเทศบาลนครเชียงใหม่ไปยังโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีทูลพระขวัญ เมื่อเสด็จขึ้นสู่ที่ประทับแล้ว ก่อนที่เจ้านายฝ่ายเหนือจะเริ่มพิธีทูลพระขวัญ ได้มีริ้วกระบวนของชนเผ่าต่างๆเดินกระบวนถวายความจงรักภักดีต่อหน้าพระที่นั่งนำริ้วกระบวน โดย วงโยชวาทิตของโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ต่อจากนั้นเป็นริ้วกระบวนของชาวมุข ชาวจีน (มีสิงโตร่วมกระบวนด้วย) ชาวอินเดีย ชาวเวียตนาม ชาอังกฤษ ชาวอเมริกัน ชาวพม่าเผ่าลีซอ เผ่ากะเหรี่ยง เผ่ามูเซอ และนักเรียนโรงเรียนต่างๆ ในเชียงใหม่ เมื่อเสด็จแล้วจึงเริ่มประกอบพิธีทูลพระขวัญโดยจัดกระบวนดังนี้

ขบวนเครื่องทูลพระขวัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเจ้านายฝ่ายเหนือแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง (ชาย) ฟ้อนนำหน้า ดังนี้

นำโดยเจ้าอินทนนท์ ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 1 เจ้าเบญจพรรณ ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้าไชยชนะ ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 2 เจ้าโสภิต ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้ากุลวงศ์ ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 3 เจ้าไชยณรงค์ ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้าบุญเลิศ ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 4 เจ้าศรีรัตน์ ณ ลำปาง คู่กับ เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่

ส่วนกระบวนเครื่องพระขวัญของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีเจ้านายฝ่ายเหนือแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง (หญิง) ฟ้อนนำหน้า นำโดย เจ้าวงศ์จันทร์ (ณ เชียงใหม่) คชเสนี

คู่ที่ 1 เจ้าวัฒนา (ณ เชียงใหม่) โขตนา คู่กับ เจ้าอาภรณ์ (ณ เชียงใหม่) สุวรรณสิงห์

คู่ที่ 2 เจ้าพงศ์แก้ว ณ ลำพูน คู่กับ เจ้าระวีพันธุ์ (ณ เชียงใหม่) สุจริตกุล

คู่ที่ 3 เจ้าวิไลวรรณ ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้าประกายแก้ว ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 4 เจ้าไพฑูริย์ศรี ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้าวิไลวรรณ ณ เชียงตุง

⁹ มุลนิตินวราชคำรือนุรักษ์ฝ่ายเหนือ. บายศรีทูลพระขวัญ. เชียงใหม่ , 2550 . หน้า 33

คู่ที่ 5 เจ้านิภาพันธุ์ ณ เชียงใหม่ คู่กับ เจ้าดวงเดือน (ณ เชียงใหม่) อินทราวุธ

คู่ที่ 6 เจ้าหอมนวนล ณ เชียงตุง คู่กับ คุณจันทร์ทรา คชเสนีย์

คู่ที่ 7 นางกิ่งแก้ว วรการบัญชา คู่กับ เจ้าอาภา ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 8 เจ้าคารารัตน์ ณ ลำพูน คู่กับ เจ้าช่อแก้ว ณ เชียงใหม่

คู่ที่ 9 เจ้าวันทนี ณ ลำพูน คู่กับ เจ้ากิริณา ณ ลำพูน

หลังจากการพ็อนในครั้งนั้น เมื่อมีพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับ ณ พระตำหนักกุฎิภังคาราชนิเวศน์ รวมทั้งพระราชอาคันตุกะเจ้านายฝ่ายเหนือก็จะร่วมถวายการต้อนรับด้วยพิธีบายศรีทูลพระขวัญ

ภาพที่ 2.22 : ขบวนพ็อนของเจ้านายฝ่ายเหนือชายนำขันพระขวัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ สนามโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2501
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.23 ขบวนเพื่อนของเจ้านายฝ่ายเหนือหญิงนำขันพระขวัญ พระบาทสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สนาม โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยเมื่อ วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2501

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธิราชคำรอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

จากเอกสารข้อมูลต่าง ๆ ได้พบว่านอกจากการเพื่อนรับเสด็จของเจ้านายฝ่ายเหนือในข้างต้นแล้ว ยังมีการทำพิธีบายศรีทูลพระขวัญ ในครั้งต่อมาตามลำดับดังนี้

- พ.ศ. 2504 รับเสด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
- พ.ศ. 2504 ค້อนรับประธานาธิบดีโซการ์โน แห่งประเทศอินโดนีเซีย
- พ.ศ. 2505 รับเสด็จพระเจ้ากรุงเคนมาร์ก และพระราชินีอินกริด ณ สนามกีฬา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พ.ศ. 2505 ค້อนรับประธานาธิบดี ไอริช ลีอเก้ แห่งสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี
- พ.ศ. 2506 รับเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีนาถจุเลียนา พร้อมด้วยพระสวามี เจ้าชายเบอร์ฮาร์ด และเจ้าหญิงเบียทริกซ์ แห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ ณ สนามกีฬาคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พ.ศ. 2507 รับเสด็จพระเจ้า โบควงและพระราชินีฟาบีโอลา แห่งประเทศเบลเยียม
- พ.ศ. 2507 รับเสด็จพระราชาธิบดีและพระราชินี แห่งประเทศมาเลเซีย
- พ.ศ. 2507 รับเสด็จเจ้าชายอากิฮิโตะ มกุฎราชกุมารแห่งประเทศญี่ปุ่น และเจ้าหญิงมิชิโกะพระชายา

- พ.ศ. 2508 รับเสด็จพระเจ้าโอลาฟที่๕ แห่งประเทศนอร์เวย์
- พ.ศ. 2508 รับเสด็จเจ้าชายเบอร์ทิล แห่งประเทศสวีเดน
- พ.ศ. 2510 ดือนรับประธานาธิบดี ฟรานซิสโยนาส แห่งประเทศออสเตรเลีย
- พ.ศ. 2511 รับเสด็จพระเจ้าซาร์ปาลีและสมเด็จพระราชินีฟาราห์ แห่งประเทศอิหร่าน
- พ.ศ. 2511 ดือนรับประธานาธิบดีมาโกสและมาดามมากอล แห่งประเทศฟิลิปปินส์
- พ.ศ. 2515 รับเสด็จสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่๒ และเจ้าชายฟิลลิปดยุคแห่งเอดินเบอระ พระสวามี พร้อมด้วยเจ้าฟ้าหญิงแอนน์แห่งสหราชอาณาจักร ณ พระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์

ภาพที่ 2.24 : การฟ้อนเล็บของเจ้านายฝ่ายเหนือหญิงในขบวนพิธีทูลพระขวัญรับเสด็จพระจากกรุงเคนมาร์ก และพระราชินีอินกริด ณ สนามกีฬา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2505

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชคัโรนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.25 การฟ้อนเล็บของเจ้านายฝ่ายเหนือหญิงในขบวนพิธีทูลพระขวัญรับ
รับเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีนาถจุลियนา พร้อมด้วยพระสวามีเจ้าชายเบอร์ฮาร์ด
และเจ้าหญิงเบียทริกซ์ แห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ สนามกีฬาคณะแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พ.ศ. 2506

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชคําริอนุรักษฝ่ายเหนือ

สำหรับการต้อนรับต่าง ๆ ในครั้งนี้ หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ ชายาของพลตรี เจ้าราชบุตร
เป็นผู้ดำเนินการ จนกระทั่ง พ.ศ. 2535 คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล เป็นผู้รับหน้าที่ประธานจัด
พิธีทูลพระขวัญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระ
บรมวงศานุวงศ์ที่เสด็จแปรพระราชฐานเยี่ยมราษฎร รวมทั้งนำอากันตูกะเสด็จเชียงใหม่ หลายครั้ง
ดังนี้

วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ในพิธีบายศรีทูลพระขวัญ ที่เจ้านายฝ่ายเหนือ พ่อค้าประชาชนจังหวัดเชียงใหม่
ได้ร่วมกันน้อมเกล้าฯ ถวายหม่อมถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหา
มงคลทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ณ พลับพลาพิธีหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2.26 : พิธีบายศรีทูลพระขวัญ แด่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
เนื่องในมหามงคลทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ณ พลับพลาพิธี หน้าศาลากลางจังหวัด
เชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2535

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินราชาดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.27 เจ้านายฝ่ายเหนือหญิงพื่อนถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ณ พลับพลาพิธีหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2535
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชคัโรนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

พ.ศ.2537 ได้จัดพิธีบายศรีสู่ขวัญในงานที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงนำท้าวหนุฮัก ประธานาธิบดีประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และภริยาพระราชอาคันตุกะเยี่ยมจังหวัดเชียงใหม่ งานบายศรีจัดที่ พระวิหารหลวงวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

เดือนเมษายน พ.ศ. 2539 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จออก ณ พลับพลาพิธีลานพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในพิธีบายศรีทูลพระขวัญในโอกาสมหามงคลที่เชียงใหม่ฉลองครบ 700 ปี

วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จออกมารับบายศรีทูลพระขวัญในงานแสดงของบริษัท JSL เรื่องพระเจ้ากาวิละ ณ บริเวณคู่วัดสวนดอก โดย ฯพณฯ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี จัดถวาย เพื่อหาทุนให้มูลนิธินรราชคัโรนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.28 : เจ้านายฝ่ายเหนือหญิงพื่อนถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถเสด็จออกรับบายศรีทูลพระ ขวัญในงานแสดง ของบริษัท JSL เรื่องพระเจ้ากาวิละ ณ บริเวณ กู่วัด สวนดอก เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธิพระราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ส่วนครั้งสุดท้าย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 เจ้านายฝ่ายเหนือจัดพิธีบายศรีทูลพระ ขวัญถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในโอกาสอันเป็นมหามงคลที่สมเด็จพระเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 72 พรรษา ณ ศูนย์กีฬาทางนาฬิกาเกมมหาวิทยาลัย แม่โจ้ พร้อมกับคณะของจังหวัดและลูกเสื่อชาวบ้าน

ภายในขบวนพระราชพิธีบายศรีทูลพระขวัญ ในครั้งนี้มีการพื่อนเลืมนำเครื่องทูลพระขวัญ ของขบวนพื่อนเจ้านายฝ่ายเหนือ (หญิง) จำนวน 10 คู่ มีรายชื่อ ดังนี้

คู่ที่ 1 คุณหญิงวิจิตรรา บุนนาค

ธิดาคุณปฐม – เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี เป็นหลานเจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9
เจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน และเป็นหลาน เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าหลวงลำพูนองค์ที่ 9

คู่ที่ 2 เจ้ากอแก้ว ประกายกาวิล ณ เชียงใหม่

ธิดาเจ้ากาวิละวงศ์ – เจ้าศิริประกาย ณ เชียงใหม่ เป็นหลานเจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 9
เจ้าวิไลวรรณ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าอินทนนท์ – เจ้านางสุคันธา ณ เชียงใหม่ เป็นหลานเจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 9 และเป็นหลานเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลง เจ้าฟ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่

คู่ที่ 3 ม. ร. ว.พัฒนาจักร รพีพัฒน์

ธิดาหม่อมเจ้าระวิพรรณไพโรจน์ รพีพัฒน์ – ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา (มจ. ฉัตรสุดา ฉัตรชัย)
สืบสายสกุลจากเจ้าอินทวโรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 ม. ร. ว.รมณีย์ฉัตร แก้วกิริยา
ธิดาหม่อมเจ้าพิริยศ – หม่อมเจ้าภัทรธาดา ศิสกุล สืบสายสกุลจากเจ้าอินทวโรสสุริยวงศ์ เจ้า
หลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8

คู่ที่ 4 คุณหญิงจิราภา สุตะบุตร

ธิดาพลเอกจวน – คุณหญิงเจ้าฉมชบา (ณ เชียงใหม่) วรรณรัตน์ สืบสายสกุลเจ้าหลวง
เชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้นคุณใจทิพย์ ขวบูรณ์ ธิดาเจ้านภพันธ์ ณ เชียงใหม่ สืบสายสกุล
เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น

คู่ที่ 5 เจ้าสุไร สุกระจันทร์ (สิริโรส)

ธิดาเจ้าชื่น – เจ้าสุริยฉาย สิริโรส สืบสายสกุลจากพระเจ้ากาวิละเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 1
เจ้าวันเพ็ญ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าชื่น นางบัวเขียว สืบสายสกุลเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐี
คำฝั้น

คู่ที่ 6 คุณวราภรณ์ กลั่นทะกะสุวรรณ (โชตนา)

ธิดานายทิม – เจ้าวัฒนา โชตนา สืบสายสกุลเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น
เจ้าสุรีย์ เนติสิงหะ (ณ เชียงใหม่) ธิดาเจ้าสุนทร – นางแสงหล้า ณ เชียงใหม่ สืบสายสกุลเจ้าหลวง
เชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น

คู่ที่ 7 เจ้าวรรณา ทิพยเดช (ณ เชียงใหม่)

ธิดาเจ้ามงคล – เจ้าวิเชียร ณ เชียงใหม่ สืบสายสกุลเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำ
ฝั้น เจ้าวิมลพรรณ ลิขิตเอกราช (ณ ลำพูน) ธิดาเจ้าวุฒิ – เจ้าฟองแก้ว ณ ลำพูน สืบสายสกุลเจ้า
หลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น

คู่ที่ 8 เจ้าเยาวพรรณ ณ เชียงใหม่

ธิดาร้อยตำรวจเอกเจ้าพรหมมา – นางขวงคำ ณ เชียงใหม่ สืบสายสกุลจากเจ้าอินทวิเชียร
นนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 เจ้าพรทิพย์ ณ เชียงใหม่ธิดาเจ้าโสภณ – นางจินดา ณ เชียงใหม่
สืบสายสกุลเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น

คู่ที่ 8 คุณศรีณยา ณ ลำพูน

ภรรยาเจ้าพัฒน์พงศ์ ณ ลำพูน ลูกสะใภ้เจ้าพัฒนา คุณหญิงเจ้าแก้วพงษ์แก้ว ณ ลำพูน
คุณวรางคณา ว่าจะ โนภาส (สิงหรา ณ อุรุยา) ธิดาพันตำรวจตรีหม่อมหลวงระสิทธิ์ศิลป์ – เจ้าศิริ
ริกาวิล สิงหรา เหลนเจ้าแก้วนวรรฐเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9

คู่ที่ 10 คุณกาญจนา ณ ลำพูน

ภรรยาเจ้าศักร์ขจร ณ ลำพูน ลูกสะใภ้เจ้าพัฒนา คุณหญิงเจ้าพงษ์แก้ว ณ ลำพูน เจ้าศรีไล ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าสุนทร - นางแสงหล้า ณ เชียงใหม่ สืบสายสกุลเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 เจ้าเศรษฐีคำฝั้น

ภาพที่ 2.29 : คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล ผูกข้อพระกรถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 72 พรรษา ณ ศูนย์กีฬา กางนาภิเษก มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ปี พ.ศ. 2547

ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.30 : เจ้านายฝ่ายเหนือหญิงพื่อนนำขบวน บายศรีทูลพระขวัญถวาย แด่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 72 พรรษา ณ ศูนย์กีฬา
 กางนาภิเษกมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ปี พ.ศ. 2547
 ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ

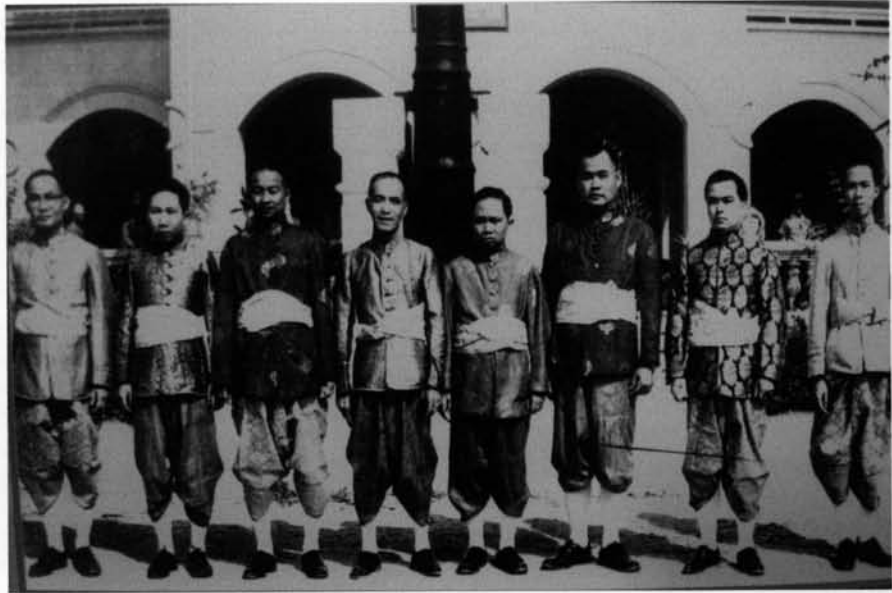
ภาพที่ 2.31 : เจ้านายฝ่ายเหนือหญิงพื่อนเล็บบทถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ
 พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 72 พรรษา ณ ศูนย์กีฬา
 กางนาภิเษกมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ปี พ.ศ. 2547
 ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มูลนิธินรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ

จากข้อมูลในข้างต้นที่ผู้วิจัยได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า เจ้านายฝ่ายเหนือและเจ้าผู้ครองนครได้ร่วมพื่อนนำขบวนพิธีทูลพระขวัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าระบบการปกครองแบบหัวเมืองจะมีการยกเลิก แต่เมื่อมีการเสด็จเยือน ก็ยังมีการทำพิธีถวายในทุกครั้ง

เป็นที่น่าสังเกต จากรายชื่อของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายชาย และ เจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายหญิง ในช่วงปี พ.ศ. 2469 จะเห็นได้ว่าผู้พื่อนส่วนใหญ่ จะเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำพูน น่าน และ ผู้สืบสายสกุลเจ้าผู้ครองนคร ส่วนฝ่ายหญิงผู้พื่อนจะได้แก่ ภรรยา และธิดา ของเจ้าผู้ครองนคร เมื่อระยะเวลาผ่านไปผู้พื่อนนำกระบวนที่มีรายชื่อปรากฏ ก็ยังคงใช้ผู้สืบสายสกุลของเจ้าผู้ครองนครทำการพื่อนนำ เช่น สายสกุล ณ เชียงใหม่ สายสกุล ณ ลำพูน สายสกุล ณ ลำปาง

ลักษณะการแต่งกายของกลุ่มเจ้านายทั้งฝ่ายชายและหญิง ที่ทำการพื่อนตั้งแต่อดีต จนปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยการสังเกตจากภาพถ่าย จะเห็นได้ว่า เจ้านายฝ่ายชาย จะนุ่งเกี้ยวสวม เสื้อเยียรบับ คาดส่ารประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในอดีต ส่วนรูปแบบการแต่งกายในปัจจุบัน เจ้านายฝ่ายชาย จะนุ่งผ้าโจงไหม สวมเสื้อผ้าไหม ประดับเข็มตราเล็กน้อย

ส่วนลักษณะการแต่งกายของช่างพื่อนเจ้านายฝ่ายหญิง ในอดีตจะนุ่งซิ่นยกดอกทอง สวมเสื้อแพรรูปกระบอก(ทรงกระบอก) ห่มผ้าแพร ที่มวยผมปักช่อดอกไม้ทอง ส่วนรูปแบบการแต่งกายในปัจจุบัน เจ้านายฝ่ายหญิง ก็ยังคงนุ่งซิ่นไหมยกดอกทอง สวมเสื้อคอจีนแขนกระบอก ห่มสไบ สวมสังวาล ติดเข็มกลัด สวมกำไลข้อมือ เก้าฝอย เหน็บดอกไม้หวีทอง มือสวมเล็บ

ภาพที่ 2.32 : ภาพการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือ ฝ่ายชาย เมื่อปี พ.ศ. 2501
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนรินวราชคำรอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.33 : ภาพการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายชาย เมื่อปี พ.ศ. 2547
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนรินวราชคำรอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.34 : ภาพการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายหญิง เมื่อปี พ.ศ. 2501
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนรินวราชคำรือนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2.35 : ภาพการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายหญิง เมื่อปี พ.ศ. 2547
ที่มา : หนังสือบายศรีทูลพระขวัญ ของ มุลนรินวราชคำรือนุรักษ์ฝ่ายเหนือ

กระบวนท่าฟ้อนที่คณะเจ้านายฝ่ายเหนือใช้ฟ้อน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า พบว่า ในราวปี พ.ศ. 2469 กระบวนท่าฟ้อนของฝ่ายชาย สันนิฐานว่า น่าจะใช้ท่าฟ้อนที่ไม่เป็นแบบแผน โดยผู้ฟ้อนเป็นเจ้านายผู้ครองนครเวลาฟ้อน คงสุดแต่ความสามารถของตัวผู้ฟ้อน ส่วนเจ้านายฝ่ายหญิง สันนิฐานว่าน่าจะเป็นท่าฟ้อนของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ให้ใช้ประกอบในการฟ้อน ส่วนในยุคหลังเมื่อมีการก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่เกิดขึ้น เจ้านายฝ่ายเหนือก็จะทำการเรียนฟ้อนเพื่อใช้ในพิธีจากทางวิทยาลัย ในช่วงหลังในการฟ้อนในพิธีเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายชายจะไม่ฟ้อนนำขบวน แต่จะเดินเคียงเครื่องทูลพระขวัญเข้ามาแทน ส่วนเจ้านายฝ่ายหญิงยังคงฟ้อนอยู่

กระบวนท่าที่ใช้ในการฟ้อน จากการศึกษาพบว่ากระบวนท่าฟ้อนที่ใช้ในพิธีในช่วงหลัง เจ้านายฝ่ายหญิงจะมาเรียนฟ้อนกับทางวิทยาลัย โดยจะทำการเรียนล่วงหน้าประมาณ 2 – 3 อาทิตย์ ก่อนวันงานพิธี ได้มีการพบเอกสารการบันทึกกระบวนท่าฟ้อนที่ใช้ในพิธี มีกระบวนท่าดังนี้¹⁰

การฟ้อนเล็บจากข้อสังเกตที่ใช้ฟ้อนอาจจะรับเอาท่ารำแม่บทของภาคกลางมาใช้บ้างโดยปรับให้เข้ากับของเดิม การฟ้อนเล็บนั้นมีจังหวะในการฟ้อน 7 จังหวะ จัดท่าฟ้อนโดยแบ่งเป็นชุดๆ ซึ่งมี 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 จัดแบ่งออกเป็น 5 ชุด ดังนี้¹¹

- ชุดที่ 1
1. ท่าจีบหลัง (หงส์บิน)
 2. วงบน (จันทร์ทรงกลด)
 3. ม้วนมือไหว้หว่างคิ้ว
 4. บิดบัวบาน
 5. กังหันร่อน แล้วม้วนมือลงจีบหลัง

- ชุดที่ 2
1. ตระเวนเวหา
 2. ลมพัดยอดคอง
 3. พระรถโยนสาร
 4. ผาลา
 5. บัวชูผัก แปลงออกกังหันร่อน

- ชุดที่ 3
1. พายเรือ

¹⁰ สัมภาษณ์. นางสาวสุกัญญา ชมพุดรัตน์. อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, 24 เมษายน 2550.

¹¹ ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล. ศิลปะการฟ้อนของล้านนา. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ล้านนาคดี : เพลงและการละเล่น , 22 มกราคม 2524 วิทยาลัยครูเชียงใหม่, เอกสารอัดสำเนา.

- ชุดที่ 4
 - 2. พระลักษณะแผลงฤทธิ์
 - 3. ชักกระบีสีท่า
 - 1. พรหมสีหน้า
 - 2. กระจายต้องเร็ว
 - 3. จับแก้วคู่
- ชุดที่ 5
 - 1. กระจกเกล้า
 - 2. พิสมย์เรียงหมอน
 - 3. ดากปีก จบลงด้วยขมมือไหว้ลา

แบบที่ 2 จัดแบ่งออกเป็น 4 ชุด ดังนี้

- ชุดที่ 1
 - 1. ทำจีบหลัง (ชุงพื่อนหาง)
 - 2. ทำบังสุริยา
 - 3. วันทาบัวบาน
 - 4. กังหันร้อน
- ชุดที่ 2
 - 1. ทำจีบหลัง
 - 2. ทำตระเวนเวหา
 - 3. ทำชักกระบีสีท่า
 - 4. ทำพระรถยลสาร
 - 5. ทำผาลาเพียงไหล่
 - 6. ทำบัวชูฝัก
 - 7. ทำกังหันร้อน
- ชุดที่ 3
 - 1. ทำจีบหลัง
 - 2. ทำพายเรือ
 - 3. ทำบัวชูฝักแปลง
 - 4. ทำพิสมย์เรียงหมอน
 - 5. ทำกังหันร้อน
- ชุดที่ 4
 - 1. ทำจีบหลัง
 - 2. ทำพรหมสีหน้า
 - 3. ทำพิสมย์เรียงหมอนแปลง
 - 4. ทำดากปีก
 - 5. ทำจีบหลังวันทา

ส่วนท่าฟ้อนเล็บ (ฟ้อนเมือง) ในพิธีบายศรีทูลพระขวัญ เมื่อ ปี พ.ศ. 2524¹² มี กระทบวนท่าฟ้อนดังนี้

ท่าที่ 1 ท่าเชื่อม 2 (ยูงรำแพน) 14 จังหวะ

ท่าที่ 2 ตั้งวงสูง (จันทร์ทรงกลด) 14 จังหวะ

ท่าที่ 3 ท่ากลางอัมพร (ตระเวนเวหา) จีบขวาสอดขึ้นไปตั้งหงายมือขึ้น แบบซ้ายออกไปตั้งเอียงขวา 14 จังหวะ

ท่าที่ 4 สอดสูง (กิณนรฟ้อน) จีบซ้ายม้วนขึ้นแบบหงายมือ มือขวาจีบส่งหลัง 14

จังหวะ

ท่าที่ 5 บัวชูฝัก (พระลักษณะแผลงฤทธิ์) เอามือขวาที่จีบสอดขึ้นไปตั้งหงายมือซ้ายตั้งแค่อ่าว 7 จังหวะ

ท่าที่ 6 ท่าเชื่อม 1 (กังหันร่อน) จีบมือที่ตั้ง (ซ้าย) ชักออกไปจีบแขนตั้งทั้ง 2 ข้าง มือขวาดัง 7 จังหวะ

ท่าที่ 7 ท่าเชื่อม 2 (ยูงรำแพน) 7 จังหวะ

ท่าที่ 8 ท่ากราย (พายเรือ) โบกมือซ้ายขึ้นตั้งวง เอียงซ้ายมือขวาจیبอยู่อย่างเดิม

7 จังหวะ

ท่าที่ 9 ท่ากิณนรรำ ดังมือขวาขึ้นจیبตั้ง ซ้ายยังตั้งวง 7 จังหวะ

ท่าที่ 10 ท่าผาธา คึงมือหลัง จีบซ้ายกลับขวาแบบเอียงขวา 7 จังหวะ

ท่าที่ 11 ท่าจیبสะบัด (ตระหวัดเกล้า) โบกจیبไปมาตามจังหวะ 7 จังหวะ

ท่าที่ 12 ท่าสอดสร้อย จีบขวาคว่ำซ้ายแบ กลับทั้งแขนขวาพลิกขึ้นจیبเอียงซ้ายตั้งวงซ้ายขวาจیبเหยียดทั้งแขน ขึ้นตั้งวง หันหน้าทางมือที่ตั้งวง 14 จังหวะ

ท่าที่ 13 ท่าบิดบัวบาน นั่งจังหวะที่ 5 เป็นจังหวะที่ก้าวเท้าขวาไปข้างหน้าย่อตัวลงจังหวะที่ 6 นั่งบนสันเท้า

จังหวะที่ 7 พนมมือ นับ 1 ขึ้นมือที่พนม นับ 2 ยกสูงยกหน้า นับ 3 มือถึง

หน้าผากนับ 1 ลง นับ 2

¹² เจ้าวิไลวรรณ ณ เชียงใหม่. สัมภาษณ์ อ่างใน. มุลนิธินวราชคำรือนุรักษ์ฝ่ายเหนือ. บายศรีทูลพระขวัญ. เชียงใหม่, 2550. หน้า 155

จากกระบวนการต่าง ๆ ในข้างต้น คำเรียกชื่อทำส่วนใหญ่ จะเป็นภาษานาฏศิลป์ที่ใช้เรียก กระบวนการทำกรำแม่บทของราชสำนัก โดยชื่อเรียกต่าง ๆ จะได้รับอิทธิพลของการปรับปรุง กระบวนการฟ้อนในสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และ เมื่อมีการก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ อีกด้วย

เมื่อการฟ้อนเล็บเกิดขึ้นในกลุ่มช่างฟ้อนเจ้านายฝ่ายเหนือและเจ้าผู้ครองนคร จน รูปแบบ จนเป็นแบบแผนมากยิ่งขึ้น เมื่อเมืองเชียงใหม่เริ่มมีการแพร่หลายทางด้าน การศึกษา จึง เป็นที่มาของการฟ้อนเล็บในกลุ่มสถานศึกษา ที่ผู้วิจัยจะทำการเสนอในหัวข้อต่อไป

2. การฟ้อนในกลุ่มสถานศึกษา

การฟ้อนเล็บในสถานศึกษาผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและพบว่า มีประวัติการฟ้อนมาโดยตลอด ในอดีตหลังจากที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี เสร็จจกกลับมาประทับที่เมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรง ฟื้นฟูวัฒนธรรมการฟ้อนของชาวล้านนาให้เป็นแบบแผน อย่างที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในข้างต้น เมื่อมี การฟ้อนเล็บเผยแพร่ออกสู่สังคมล้านนา คณะนักเรียนตาม โรงเรียนต่าง ๆ ที่มีการเรียนการสอนใน จังหวัดเชียงใหม่จึงมีการรับรูปแบบกระบวนการฟ้อนเล็บ ฝึกสอนให้แก่ักเรียนใน โรงเรียนของ ตน ในบางโรงเรียนอาจเชิญครูผู้สอนที่เคยมีโอกาสได้รับการถ่ายทอดจากคุ่มของพระราชชายาเจ้า ดารารัศมี มาทำการสอนให้แก่ักเรียน หรือบาง โรงเรียนจะเชิญช่างฟ้อนชาวบ้านมาทำการสอนให้ เมื่อมีงานสำคัญของจังหวัดก็จะทำการฟ้อนเล็บให้ได้ชม จากการศึกษาเอกสาร ได้พบว่า มีการฟ้อน เล็บของนักเรียน โรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ ฟ้อนเล็บรับเสร็จพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ศานูวงศ์ ที่ได้เสด็จมาเยือนเมืองเชียงใหม่ โดยส่วนใหญ่ได้มีโอกาสฟ้อนเล็บต้อนรับที่สนามบิน หรือในบางครั้งอาจจะฟ้อนเล็บถวาย ณ พลับพลาที่ประทับ หลังจากที่มีพิธีบายศรีทูลพระขวัญของ เจ้านายฝ่ายเหนือ นักเรียนที่ได้มีโอกาสฟ้อนเล็บจะได้แก่ักเรียนของ โรงเรียนวัดโนทัยพายัพ และ โรงเรียนการช่างสตรีเชียงใหม่ (โรงเรียนอาชีวศึกษา) เพราะเป็นโรงเรียนสตรีของจังหวัด¹³ เวลาที่ จะทำการฟ้อนเล็บ ก็จะนิยมใช้ช่างฟ้อนเป็นจำนวนมาก ราวประมาณ 50 – 300 คน ส่วน วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ได้มีการก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2514 และถือได้ว่าเป็นสถาบันการศึกษา แห่งหนึ่ง ที่ได้ทำการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีการสืบทอดต่อกันมาจากอดีตให้คงอยู่

¹³ สัมภาษณ์. นางดาหวัด ศิลปะสมบัติ . อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, 16 มกราคม 2550.

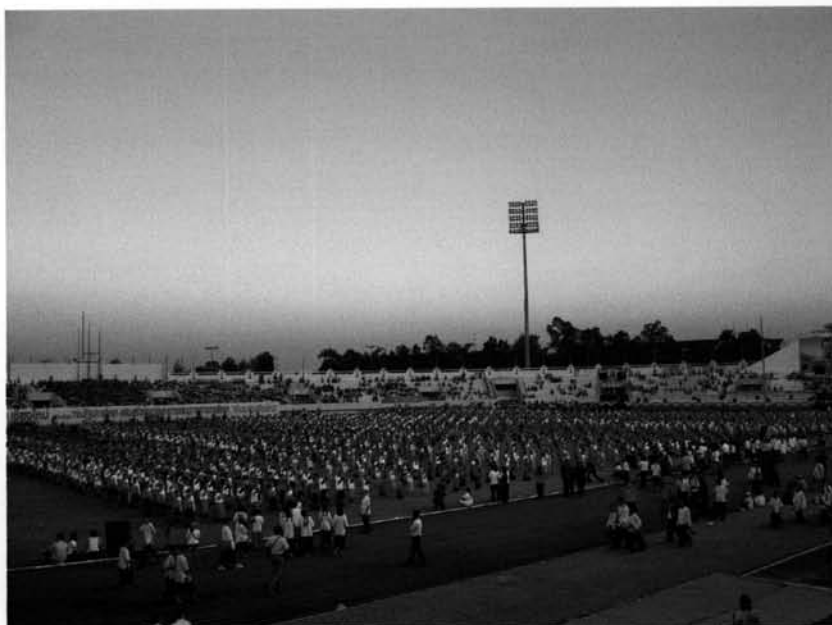

ภาพที่ 2.36 : ฟ้อนเล็บของนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ในงานวัน
วิชาการ ประจำปีการศึกษา 2549
ที่มา : นายธงชัย จินชาติ

ในภาพเป็นการฟ้อนเล็บของนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ในการฟ้อนเปิดงานวันวิชาการของทางวิทยาลัย โดยใช้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 100 คน การแต่งกายของช่างฟ้อนในภาพ สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวางต่อเชิงจก ห่มสไบ รวบผมตั้งมีมวยระดับกลางศีรษะ เหน็บดอกไม้ มีสวมเล็บ

นอกจากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่เป็นโรงเรียนที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแล้ว ผู้วิจัยยังทราบว่า ในช่วงหลังยังมีสถานศึกษา โรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเชียงใหม่ได้มีการสอดแทรก บรรจุศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านการฟ้อนเล็บ ให้เป็นแบบเรียน ที่ทางโรงเรียนต้องทำการสอนเสริมให้กับนักเรียนเพื่อเป็นพื้นฐาน ในการปลูกฝังให้มีความรักในวัฒนธรรมของตนเอง กา โดยบางโรงเรียนอาจจะมีคณะช่างฟ้อนเล็บของโรงเรียน เพื่อที่จะเป็นตัวแทนในการเข้าร่วมงานทางวิชาการของสถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ หรืออาจเป็นตัวแทนในการร่วมฟ้อนเล็บของเขตการศึกษาที่โรงเรียนของตนสังกัดอยู่ โดยจะมีการจัดการประกวดฟ้อนเล็บตามโรงเรียนที่ได้หมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ในการจัดงานวิชาการของโรงเรียนในแต่ละปี หรืออาจจะให้นักเรียนช่วยฟ้อนเล็บตามงานประเพณี ต่าง ๆ ด้วย กระบวนท่าฟ้อนที่ใช้ในการถ่ายทอดในการเรียนการสอน นักเรียนจะได้รับการสอนจากคุณครูผู้สอนนาฏศิลป์ของโรงเรียนนั้น ๆ แต่ในบางโรงเรียนที่ขาดแคลนคุณครูสอนวิชานาฏศิลป์ ทางโรงเรียนอาจจะทำการเชิญวิทยากร ช่างฟ้อนชาวบ้าน หรือช่างฟ้อนที่มีชื่อเสียงว่ามีลีลาการฟ้อนที่

สวยงาม มาเป็นวิทยากรในการสอนก็ได้สุดแต่คุณพิณฯ ของทางโรงเรียน¹⁴ เครื่องแต่งกายของช่าง
 ฟ้อนของโรงเรียนทางโรงเรียนจะมีงบประมาณ สำหรับจัดซื้อเครื่องแต่งกาย แต่ในบางโรงเรียนที่
 ไม่มี งบประมาณก็จะเอาชุดพื้นเมืองของนักเรียนเอง ที่ใช้สวมใส่ในวันศุกร์ นำมาเป็นชุดฟ้อนเล็บ
 ของโรงเรียนก็ได้ เพียงแต่นำผ้าสไบมาพาดเวลาทำการฟ้อน

ภาพที่ 2.37 : ฟ้อนเล็บ จำนวน 1,800 คน งานเชียงใหม่วิชาการเทิดไท้องค์ราชันย์
 ณ สนามกีฬาสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี พ.ศ. 2550
 ที่มา : นายจักรพันธ์ อินวาทย์

¹⁴ สัมภาษณ์. นายนิรุศ โต๊ะถม. คุณครู โรงเรียนบ้านแม่ลานหลวง ตำบลยางเปียง
 อำเภอกมกั๋ย จังหวัดเชียงใหม่. 5 มกราคม 2551.

ภาพที่ 2.38 ฟ็อนเล็บบางเชียงใหม่วิชาการ ช่างฟ็อนเล็บบเป็นนักเรียนตั้งแต่
ชั้นประถม จนถึงระดับชั้นมัธยม
ที่มา : นายจักรพันธ์ อินวาทย์

ภาพที่ 2.39 การแต่งกายของช่างฟ็อนเล็บบขึ้นอยู่กับทางโรงเรียน โดยไม่ระบุสีของ
เครื่องแต่งกาย
ที่มา : นายจักรพันธ์ อินวาทย์

จากภาพในด้านบน จะเห็นได้ว่าการเพื่อนเลียบ ของนักเรียนในสังกัดสถานศึกษา จังหวัด เชียงใหม่ ร่วมเพื่อนเลียบในพิธีเปิดงานเชียงใหม่วิชาการเทิดไท้องค์ราชันย์ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,800 คน โดยในงานวันนั้น ทางคณะผู้จัดงาน ได้ให้โรงเรียนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมงานส่งช่างเพื่อนเลียบเพื่อ เพื่อนในพิธีเปิด โดยส่วนใหญ่ทางโรงเรียนจะส่งนักเรียนร่วมเพื่อนเลียบ โรงเรียนละประมาณ 10 - 30 คน ผู้วิจัยได้ทราบว่า สาเหตุที่บางโรงเรียนจัดส่งไม่เท่ากัน อาจเพราะด้วยสาเหตุหลาย ประการ อาจจะขึ้นอยู่กับงบประมาณของทางโรงเรียน หรืออาจจะขึ้นอยู่กับความพร้อมของเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายของนักเรียนที่เข้าร่วมเพื่อนเลียบในครั้งนั้น

เพื่อนเลียบเมื่อแพร่หลายเข้าสู่กลุ่มสถานศึกษาแล้ว กลุ่มนักเรียน นักศึกษาบางคนก็ ได้รับการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนงานการเพื่อนเลียบ เมื่อได้รับการถ่ายมาเป็นอย่างจริงจังมี ความชำนาญ บางคนอาจจะนำกระบวนการเพื่อนที่ได้รับการถ่ายทอดจากสถานศึกษาเพื่อใช้ในการ รับงานแสดงศิลปวัฒนธรรมของล้านนา โดยผู้ว่าจ้างจะเป็นกลุ่มบริษัทจัดการแสดง หรือผู้รับจัด งาน จนเป็นธุรกิจรับจ้างเพื่อน โดยผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3. การเพื่อนเลียบในกลุ่มบริษัทจัดการแสดงและกลุ่มร้านอาหาร

รูปแบบการเพื่อนเลียบในกลุ่มที่ 3 เป็นการเพื่อนในรูปแบบของบริษัท และกลุ่มอิสระ ผู้จัดการแสดง โดยส่วนใหญ่ผู้รับจ้างจะเป็นนักเรียน นักศึกษาที่มีความสามารถในด้านการเพื่อน พื้นเมือง เพื่อเป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยวเชียงใหม่ในงานเทศกาล ต่าง ๆ ที่ได้จัดขึ้น ผู้ว่าจ้างจะเป็นบริษัทที่ก่อตั้งทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และส่วนภูมิภาค อาทิ บริษัทสะพานงาผ้าโบราณ บริษัทหอมมันเมือง บริษัทเวียงแก้ว บริษัทลีปานคอเลคชั่น และ ยังมี การแสดงตามห้องอาหารที่มีการจำหน่ายอาหารพื้นเมืองในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ ใน รูปแบบการแสดงที่มุ่งเน้นวัฒนธรรมล้านนา เช่น ห้องอาหารศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ ห้องอาหารคุ้มขันโตก ห้องอาหารกาแลฟูดเซ็นเตอร์ เป็นต้น นักแสดงที่ทำการแสดงโดยส่วนใหญ่ จะเป็นนักเรียนที่ได้รับการถ่ายทอดนาฏศิลป์พื้นบ้าน จากโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ เป็นต้น

ภาพที่ 2. 40 ฟ็อนเล็บเจ้านาย ในการประกวดนางสาวเชียงใหม่
ประจำปี 2550
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพเป็นการแสดงชุดฟ็อนเล็บเจ้านาย ผู้แสดงแต่งกาย โดยสวมเสื้อแขนพองแบบสมัยรัชกาลที่ 5 นุ่งซิ่นลายขวางคอเชิงจก สวมรองเท้า เกล้าผมทรงฉู่ปุ่น เหน็บดอกเอื้อง มือสวมเล็บ

เมื่อมีการแพร่หลายทางด้านการแสดงมากขึ้น ชาวชนส่วนใหญ่จึงเริ่มที่จะทำการศึกษาและเริ่มที่จะทำการฟ็อน เพื่อเป็นการสืบสานศิลปวัฒนธรรมล้านนาและใช้ความรู้จากการที่ได้ไปศึกษามารายได้พิเศษช่วยให้นักเรียน นักศึกษามีรายได้มาช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายของครอบครัวและยังเป็นการฝึกประสบการณ์ ในบางครั้งอาจจะร่วมแสดงกับคณะศรัทธาชาวบ้านในงานประเพณีและงานบุญต่าง ๆ ที่สอดคล้องอยู่ในสังคมกลุ่มชนนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงขอกกล่าวถึงการฟ็อนเล็บในกลุ่มที่ 4 อัน ได้แก่ การฟ็อนเล็บในกลุ่มศรัทธาหัววัด หรือชาวบ้าน

4. การฟ้อนเล็บในกลุ่มศรัทธาหัววัด หรือชาวบ้าน

รูปแบบการฟ้อนเล็บในกลุ่มที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง การฟ้อนเล็บที่อยู่ในกลุ่มศรัทธาหัววัด หรือ ชาวบ้าน การฟ้อนเล็บในกลุ่มนี้เป็นการฟ้อนที่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า ช่างฟ้อนหัววัด ช่างฟ้อนหัววัดเป็นกลุ่มคณะศรัทธาชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันเพื่อทำการฟ้อนเล็บในขบวนแห่ครีวทานของทางวัด ในประเพณีปอยหลวง หรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทางวัด ประวัติของกลุ่มช่างฟ้อน หรือศรัทธาชาวบ้าน ที่ทำการฟ้อนเล็บนั้น ไม่มีประวัติที่แน่นอน ว่ามีการฟ้อนครั้งแรกที่ใด ใครเป็นผู้ฟ้อนหรือ หัววัดใดเป็นผู้คิด จากประวัติที่ผู้วิจัยทำการสืบค้นจากเอกสาร ได้พบว่าการฟ้อนเล็บนี้จะนิยมฟ้อนกันมากในงานปอยหลวง หรือฟ้อนขบวนแห่เครื่องครีวทาน หรืออาจจะเรียกว่า “ฟ้อนแห่ครีวทาน” และการฟ้อนชนิดนี้ทุกวัดจะต้องมีคณะศรัทธาช่างฟ้อนเป็นของตนเอง และถ้าวัดใด ไม่มีช่างฟ้อนฟ้อนนำ อาจจะถูกตัดใจ และยังแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนภายในชุมชนหัววัดนั้นด้วย ถ้าจากเอกสารที่ผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นและ ได้ทำการสัมภาษณ์ ได้พบว่า โบราณนิยมนิยเรียกกันว่า ฟ้อนเมือง กระบวนท่าฟ้อนที่ปรากฏ น่าจะเป็นการฟ้อนที่ไม่มีรูปแบบที่มีท่าฟ้อนตายตัว โดยอาจจะฟ้อนเป็นกลุ่ม ไม่มีการแปรแถว ไม่มุ่งเน้นท่าฟ้อน ต่อมาเมื่อพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงปรับปรุงกระบวนท่าฟ้อนให้เป็นแบบแผน เมื่อชาวบ้านที่ได้เห็นรูปแบบการฟ้อนที่ทรงได้ปรับปรุง ก็ได้จดจำท่าฟ้อนนำมาประยุกต์ ปรับเปลี่ยน ท่าฟ้อนที่ตนเองฟ้อนอยู่ให้มีความสวยงาม เหมือนกันกับช่างฟ้อนคุ้มหลวง

จากเอกสารได้มีการกล่าวถึงความศรัทธาที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงมีต่อพระพุทธศาสนา โดยที่พระองค์ทรงส่งให้ช่างฟ้อนของตำหนักคาราภิรมย์ ไปร่วมงานแทบทุกครั้งที่มีงานบุญทอดกฐินหรืองานปอยหลวงฉลองสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในอำเภอแม่ริม ตัวเมืองเชียงใหม่และอำเภอใกล้เคียง ถ้ามีรายการกราบทูลขอมาพระองค์จะโปรดให้นำช่างฟ้อนจากตำหนักคาราภิรมย์ไปร่วมงานกระบวนแห่ทอดกฐินและฟ้อนรับครีวทานอยู่เสมอ ชาวบ้านเมื่อทราบข่าวก็จะพากันไปชมการฟ้อนอย่างคับคั่ง การฟ้อนเล็บที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้ทรงปรับปรุงขึ้นนี้ จึงได้แบบแผนที่ยึดถือกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน¹⁵

¹⁵ วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่. ขัตติยานีศรีล้านนา. วิทอินดีไชนั. 2547

ภาพที่ 2.41 : คณะช่างฟ้อนเล็บหัววัดทำการฟ้อนนำขบวนแห่ครัวทานในงาน
ปอยหลวง วัดธาตุคำ ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพเป็นคณะศรัทธาช่างฟ้อนหัววัด ที่ฟ้อนนำขบวนแห่ครัวทานในงานปอยหลวง เป็นที่น่าสังเกตจะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่ที่มีการฟ้อนเล็บนำขบวนแห่ครัวทาน จะนิยมใช้ช่างฟ้อนที่เป็นสาววัยรุ่น มีหน้าตาที่สวยงาม การแต่งกายในภาพแสดงให้เห็นถึงความสวยงามของเครื่องแต่ง โดยจะใช้สีที่มีความสดใส เหมาะกับช่างฟ้อนที่ฟ้อนนำขบวน

เมื่อช่างฟ้อนหัววัด หรือ ช่างฟ้อนชาวบ้านได้เห็นรูปแบบการฟ้อนจากกลุ่มหลวงแล้ว จึงมีการยึดกระบวนการทำฟ้อนที่ตนเองได้เห็นและคิดปรับเปลี่ยนขึ้นใหม่ เอามาเป็นรูปแบบของตนเอง และยึดเอาทำฟ้อนให้เอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มหรือคณะ เมื่อเวลาไปทำการฟ้อนที่ใดก็จะมีผู้นำทำฟ้อนมาฟ้อนโชว์ ว่ากลุ่มของตนมีทำฟ้อนที่ความสวยงาม จึงอาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ในงานปอยหลวงจะนิยมมีการประกวดฟ้อนเล็บเกิดขึ้น

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในข้างต้นจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมการฟ้อนเล็บมีการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การฟ้อนเล็บที่ปรากฏในกลุ่มชนทั้ง 4 กลุ่ม ยังคงมีการสืบสานองค์ประกอบต่าง ๆ มาโดยตลอด แต่ในบางครั้งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่มีความเจริญเข้ามา จนอาจจะทำให้วัฒนธรรมบางอย่าง ลบเลือน หรือปรับเปลี่ยนไป แต่การฟ้อนเล็บก็ได้มีโอกาสเป็นส่วนของการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและเป็นสัญลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่านอกจากกลุ่มที่ 4 กลุ่มที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในข้างต้นแล้ว ยังมีฟ้อนเล็บของกลุ่มคนอีกส่วนหนึ่ง คือ การฟ้อนของข้าราชการในและนางสนองพระโอษฐ์ ใน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์ ได้มีการฝึกหัดการฟ้อนเล็บเพื่อใช้ฟ้อนต้อนรับ โดยผู้ฟ้อนส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการบริพารผู้หญิงทั้งหมด ด้วยเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเสด็จเยือนจังหวัดเชียงใหม่ พระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรการฟ้อนเล็บของนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการฟ้อนรับเสด็จที่สนามบินและพระองค์ยังได้ทอดพระเนตรการฟ้อนเล็บของเจ้านายฝ่ายเหนือในขบวนบายศรีทูลพระพรพะขวัญที่ได้มีการจัดถวาย สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถจึงมีความสนพระทัยเรื่องการฟ้อนเล็บ จึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้หาครูเข้ามาสอนฟ้อนเล็บให้แก่ข้าราชการบริพารในพระองค์ ผู้ที่ได้เข้าทำการสอนฟ้อนเล็บได้แก่ ม.จ.หญิงฉัตรสุดา วงศ์ทองศรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทำการถ่ายทอดกระบวนการวนท่าฟ้อนให้ และจัดช่างฟ้อนทำการฟ้อนต้อนรับพระราชคันศุภะในพระองค์ที่ทรงพระราชทานเลี้ยงสืบมาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ต่อวงการฟ้อนล้านนา และยังส่งผลให้การฟ้อนเล็บมีความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบของการฟ้อนเล็บ โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

2.4 รูปแบบของการแต่งกายฟ้อนเล็บ

จากเอกสารของอรุณ เวชสุวรรณ เขียนไว้ในหนังสือ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี กับการรวมหัวเมืองภาคเหนือ ได้มีการบันทึกไว้โดยฝรั่งคนหนึ่งเมื่อราว ปี พ.ศ. 2424 ชื่อ คาร์ล บ็อค ได้เขียนหนังสือชื่อ “วัดและช่าง” พิมพ์เผยแพร่ในหลายประเทศแถบทวีปยุโรป ว่า

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเหนือ โดยเฉพาะสตรีล้านนานับเป็นภาพชีวิตที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างมาก สำหรับเรื่องนี้คาร์ล บ็อค ได้บันทึกไว้ว่า “ต่อไปนี้จะขออธิบายถึงเรื่องเสื้อผ้าอันสวยงาม ที่ผู้หญิงใช้กันบ้าง เครื่องแต่งกายสำคัญที่ใช้เป็นแบบเดียวกันกับกระโปรงที่ผู้หญิงยุโรปนุ่ง ซึ่งก็เหมือนกันกับผ้าเดีวของผู้ชาย แตกต่างกันที่ใช้ผ้า 3 ชั้นต่อกัน โดยทั่วไปแล้วใช้ผ้าคนละสีและคนละชนิดเย็บต่อเข้าด้วยกัน ผ้าผืนใหญ่ที่จะให้นุ่งห่มตั้งแต่หน้าอกจนถึงหัวเข่า เวลาอยู่กับบ้านทำด้วยผ้า โลกาสที่เป็นงานเป็นการจึงจะใช้ผ้าไหม ผ้านี้มีความกว้างจากชายด้านหนึ่งถึงอีกด้านหนึ่งประมาณ 20 ถึง 22 นิ้ว ส่วนมากกลายเป็นทาง ๆ สีที่ใช้กันมากก็เป็นสีเหลือง สีน้ำเงินและสีแดง ส่วนลายผ้านั้นเวลาทอๆ กันตามยาว แต่เวลานุ่งกับนุ่งตามขวางรอบตัว ชั้นบนที่ต่อขึ้นไปถึงใต้อกมักเป็นผ้าฝ้ายสีดำ สีน้ำตาลแก่ หรือสีขาวลายๆ ส่วนปลายผ้านุ่งก็มีชายยาวราวฟุตหนึ่งมีสีแดง หรือสีน้ำตาลเข้ม ถ้าตัวผ้านุ่งทำด้วยไหมชายผ้าและขอบผ้าก็ต้องเป็นผ้าไหมด้วยและมักจะมีสีเส้นเงินหรือเส้นสีทองสอดสลับฝ้ายชนิดนี้ราคาราวผืนละ 60 รูปี แต่ถ้าทำด้วย

ผ้าฝ้ายซึ่งใช้ได้สมบุกสมบันและทนทาน ก็มีราคาไม่เกิน 1 รูปีครึ่งหรือ 2 รูปี ฝ้านุ่นเช่นนี้เรียกว่า ซันเวล่านุ่นซึ่งพันไว้รอบตัว ให้ชายซ้อนทับกันแล้วหนีบชายนอกไว้ข้างเอว”

คาร์ล บ็อค ยังได้บันทึกชีวิตความเป็นอยู่ ของการแต่งกายสตรีล้านนา ไว้อย่างละเอียด และมีความรู้สึกสนใจในการแต่งกายของสตรีภาคเหนือในสมัยนั้นไว้มาก คาร์ล บ็อคได้อธิบายต่อไปอีกว่า “ผ้าที่ใช้คลุมหน้าอกมักเป็นผ้าห่มหรือผ้าแถบเรียกว่า ผ้าต้อง สีขาว สีเหลือง หรือสีชมพูอ่อน สีสุดท้ายนี้ดูจะเป็นสีที่นิยมกันมาก การห่มผ้ากันหลายแบบตามแต่ความพอใจของแต่ละคน บางคนห่มให้ผ้าพาดไหล่ให้คลุมหน้าอกด้านหนึ่ง แล้วสอดชายผ้าไปได้แขนด้านตรงข้ามออกมาข้างหลังแล้วพันกลับขึ้น จนชายผ้าจดชายผ้าอีกทางหนึ่งที่ห้อยไว้ตั้งแต่ที่แรก ส่วนมากจะปล่อยให้ชายผ้าห้อยอยู่ (แบบห่มสองไหล่) แต่บางคนก็หนีบชายผ้าไว้แน่น (แบบห่มผ้าแถบ)”เกี่ยวกับสมัยนิยม หรือ แฟชั่นที่เริ่มแพร่หลายเข้ามาอันเป็นของใหม่สำหรับชาวล้านนาในสมัยนั้นคาร์ล บ็อค ได้อธิบายต่อไปอีกว่า “ผู้หญิงบางคนเริ่มสวมเสื้อคับ ๆ ตัดให้เข้ารูปและแขนก็คับติดตัว เช่นเดี๋ยวกัน ลูกถ้วย ๆ กันกับแบบ Ladies Jerseys ซึ่งเป็นแบบที่ทันสมัยอยู่ในปารีสและลอนดอนเมื่อไม่นานมานี้ ในการตัดเสื้อจะต้องใช้ฝีมือไม่น้อยทีเดียว เพราะไม่ใช่ทำแบบเสื้อถักที่ขีดคดได้ง่าย แต่ที่ทำได้ด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมเนื้อแน่น แต่การสวมเสื้อเช่นนี้ทำให้รูปร่างดูสวยไม่เท่าเมื่อเวลาแต่งตัวธรรมดา”¹⁶

คาร์ล บ็อค นักธรรมชาติวิทยาชาวเยอรมัน ยังได้พรรณาสวยงามของสาวชาวล้านนาว่า “ไม่มีผู้หญิงชาติใดในทางตะวันออก ที่มีความสวยงามสวมใส่เสื้อผ้าอย่างง่าย ๆ และเหมาะสมได้เหมือนดังที่หญิงสาวชาวเหนือนุ่งผ้าซิ่นและห่มผ้าต้อง เพราะสีเข้ากันได้งามมาก และเพื่อเป็นการให้ความเป็นธรรมแก่ผู้หญิง ก็ต้องพูดว่าสวยมากด้วยเสื้อผ้าแบบนี้ ช่วยให้เห็นรูปร่างอันได้สัดส่วนทรงงามของผู้หญิงและไม่เกะกะต่อท่าทางการเดินอันอ่อนช้อยตามธรรมชาติด้วย”

เมื่อได้พรรณาถึงเรื่องการสวมใส่เสื้อผ้าของสตรีภาคเหนือไว้แล้ว คาร์ล บ็อค ได้เขียนเกี่ยวกับทรงผมของสตรีภาคเหนือในสมัยนั้นไว้ว่า “ทรงผมก็มีได้ทำให้รูปร่างอันงดงามอยู่แล้วของผู้หญิงชาวเหนือดูงามน้อยไปเลย พวกผู้หญิงแถบนี้ไว้ผมยาว เมื่อยาวพอแล้วก็ใส่น้ำมันเกล้ามวยไว้ที่ท้ายทอยอย่างเรียบร้อยและไม่เคยขาดที่จะเอาพวงมาลัยพันไว้รอบมวย บางคนก็ใช้ช่อดอกไม้หรือดอกกล้วยไม้เสียบไว้ข้างๆ บางคนก็เอามาทัดหูทั้งหญิงและชายดูชอบดอกไม้กันจริง ๆ จัง ๆ และธรรมชาติก็อำนวยให้มีดอกไม้มากมายตามแต่รสนิยมเสียดด้วย เพราะในป่าก็มีดอกไม้มากมายเต็มไปหมด ในบรรดาดอกไม้เหล่านี้ ก็มีดอกกล้วยไม้ที่สวยงามน่ารักมาก ทั้งบางชนิดยัง

¹⁶ อรุณ เวชสุวรรณ . พระราชชายาเจ้าดารารัศมี กับการรวมหัวเมืองภาคเหนือ . 2543 . 93

มีกลิ่นหอมยิ่งนัก บางคนเกล้าผมแล้วปักปิ่นหรือประดับปิ่นทอง ยอดปิ่นมักเป็นรูปสามเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ รูปกลม ๆ หรือบิดเป็นเกลียวก็มี¹⁷

จากการศึกษาเอกสารที่ได้มีการจดบันทึกเรื่อง การแต่งกายของสตรีภาคเหนือของคาร์ล บ็อค ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการแต่งกายของสตรีชาวล้านนา ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และวัฒนธรรมการใช้ผ้าและสีของสตรี ที่มีการสืบสานและยังคงรักษารูปแบบได้ดีตลอดมา

ต่อมาเมื่อครั้งสมัยที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จกลับมาประทับ ณ จังหวัดเชียงใหม่ พระองค์ทรงได้เชิญคุณครูผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยมาจากกรุงเทพฯ ฯ และได้ทรงปรับปรุงรูปแบบท่าฟ้อนนาฏศิลป์ล้านนาให้เป็นแบบแผนยิ่งขึ้น โดยยึดเอาท่ารำพื้นฐานทางภาคกลางมาผสมผสานกับการฟ้อนแบบภาคเหนือ ต่อมาพระองค์ทรงยังปรับปรุง รูปแบบการแต่งกายของช่างฟ้อนภายในคุ้มของพระองค์ให้มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์

จากการศึกษาเอกสาร การเสด็จประพาสมณฑลพายัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในเดือน กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2469 นั้น ได้มีพระราชพิธีทูลพระขวัญ โดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงเตรียมงานต้อนรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ ที่พระราชทานให้มณฑลฝ่ายเหนือ พระองค์เป็นองค์ประธานในการจัดขบวนบายศรี ทูลเกล้าถวายตามประเพณีของเชียงใหม่ และพระองค์ยังทรงเป็นประธานในการจัดการแสดงฟ้อนรำถวายให้ทอดพระเนตร ขบวนบายศรีทูลพระขวัญ จะมีการฟ้อนนำบายศรีสู่พระขวัญ และ เจ้านายฝ่ายเหนือชายและหญิงฟ้อนนำขบวน¹⁸

¹⁷ อรุณ เวชสุวรรณ . พระราชชายาเจ้าดารารัศมี กับการรวมหัวเมืองภาคเหนือ . 2543 . 94

¹⁸ สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ . เจ้านายฝ่ายเหนือกับงานวัฒนธรรม . 2544 . 118

ภาพที่ 2.42 : การแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายชาย
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.43 : การแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือฝ่ายหญิง
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพถ่ายการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ฟ็อนทูลเกล้าถวาย จะแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือทั้งชายและหญิง สำหรับประชาชนชาวเชียงใหม่ ก็จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สวยงามตามแบบแผนการแต่งกาย

ครั้นถึงสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จเยือนนครเชียงใหม่ ได้มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแต่งกายของช่างฟ็อน

หรือการแต่งกายแบบพื้นเมืองของสตรีชาวล้านนา ตามนโยบายการแต่งกายของสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นแบบแผนในการแต่งกาย กล่าวคือ

ผ้าซิ่นหรือผ้านุ่ง

ผ้าซิ่น คือ ผ้าที่ทอสำหรับเย็บเป็นถุงสำหรับผู้หญิงชาวล้านนาเป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ซิ่นจะมีขนาดสั้น-ยาว กว้าง-แคบ แตกต่างกันไปตามรูปร่างของผู้นุ่งและวิธีการนุ่ง นอกจากนี้ลักษณะของซิ่นยังแตกต่างกันไปตามโอกาส เวลา สถานที่ และอาจเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมในแต่ละยุคสมัยด้วย วัฒนธรรมการนุ่งซิ่น เปลือยอกของหญิง (ยกเว้นเวลาเข้าวัด ซึ่งจะห่มผ้าสะห้วยหลัง) มีให้เห็นอยู่ทั่วไป แม้จะไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัดว่า ชาวล้านนาเริ่มนุ่งซิ่นมาตั้งแต่เมื่อใด สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเริ่มในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา แต่จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ อาทิจากภาพถ่ายเก่าแก่ที่ถ่ายในเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ณ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และที่วิหารวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2.44 : ภาพการแต่งกายในจิตรกรรมฝาผนังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของคนเมือง
ที่มา : นายธงชัย จินชาติ

ผ้านุ่งหรือผ้าซิ่นที่ใช้สวมใส่ในการฟ้อนเล็บนั้น เป็นผ้านุ่งหรือผ้าซิ่นแบบพื้นเมืองดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมการสวมใส่คู่กันมาตั้งแต่อดีต ผ้าซิ่นของชาวล้านนาอาจเป็นผ้าซิ่นตีนต่อ หรือ ซิ่นตีนจกก็ได้ โดยตัวของผ้าซิ่นจะมีลวดลายขวางกับลำตัวสีต่างๆ อาจทอด้วยผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย ส่วนปลายของเชิงซิ่นอาจต่อด้วยตีนจก หรืออาจจะต่อเป็นเชิงสีคำก็ได้ ในบางกรณีอาจจะทอผ้าซิ่นให้เชิงซิ่นมีสีเดียวกันกับตัวซิ่น จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ทราบว่า การสวมใส่ผ้าซิ่นลายขวางที่มีการ

ต่อตีนต่อเอวด้วยสีดำนั้น เป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนาที่ได้มีการสานต่อมาเป็นอย่างดี ชาวล้านนาจะใช้ผ้าชิ้นที่ทอขึ้นเองและใช้กันภายในครัวเรือน สีที่นำมาข้อมเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมที่ใช้สำหรับทอขึ้น ในสมัยโบราณจะนิยมใช้สีที่หาได้จากธรรมชาติ เช่น สีดำจะข้อมด้วยไม้มะเกลือ สีน้ำเงินหรือสีคราม จะได้มาจากต้นฮ้อม สีน้ำตาลจะได้มาจากใบหูกวาง เป็นต้น¹⁹

ภาพที่ 2.45 : ชิ้นดำ หรือชิ้นก่าน
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.46 : ชิ้นไหมสันกำแพง
ที่มา : ผู้วิจัย

อีกในหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการสวมใส่ผ้าชิ้นเป็นการแบ่งชนชั้นในการสวมใส่ผ้าชิ้นที่เป็นได้ กล่าวคือสตรีผู้ที่มียศหรือสตรีสูงศักดิ์ผู้มีอันจะกินก็จะนิยมสวมใส่ ผ้าชิ้นที่ต่อด้วยเชิงจกที่มีราคาแพงเชิงจกอาจจะทอด้วยแร่เงินหรือทองเพื่อให้เหมาะสมกับฐานะของตน ส่วนชาวบ้านธรรมดาที่จะสวมใส่ชิ้นที่ต่อด้วยเชิงผ้าฝ้ายธรรมดา แต่ที่นิยมสวมใส่เชิงผ้าสีดำนั้น อาจจะเป็นสีที่ข้อมขึ้นเอาได้จากสีธรรมชาติหรืออาจจะสวมใส่ในเวลาทำงานเพื่อให้เหมาะสมกับการดูแลรักษาผ้าชิ้น ส่วนผ้านุ่งหรือผ้าชิ้นของช่างฟ่อนในคุ้มพระราชยาเจ้าดารารัศมี พระองค์ทรงโปรดให้คนในคุ้มของพระองค์ทอผ้าชิ้นใช้เองภายในคุ้ม โดยจะทอเป็นผ้าไหมยกดอกแบบลำพูนลวดลายต่าง ๆ หรืออาจจะทอเป็นผ้าไหมลายขวางลำตัวที่เรียกว่า ชิ้นตาแฉว ชิ้นตาฉิว หรือ อาจจะรู้จักกันดีในชื่อเรียกว่า “ชิ้นไหมสันกำแพง” โดยในยุคหลังมีการทอผ้าชิ้นชนิดนี้ ในบริเวณอำเภอสันกำแพง

¹⁹ สัมภาษณ์. นางอัญชลี ศรีป่าซาง. 24 เมษายน 2550.

ยางแพร่หลาย แต่พระราชยาเจ้าดารารัศมีก็ทรงโปรดมีการให้ต่อเชิงชั้นด้วยเชิงจกผ้าไหมสอดคั้นเงินหรือคั้นทองลาดลายการจกทอแบบพื้นเมือง

ภาพที่ 2.47 : การแต่งกายของช่างฟ้อนเล็บ
ด้านหน้า
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.48 : การแต่งกายของช่างฟ้อนเล็บ
ด้านหลัง
ที่มา : ผู้วิจัย

เสื้อช่างฟ้อน

วัฒนธรรมการเสื้อจากเอกสารไม่มีประวัติการสวมเสื้อของชาวเชียงใหม่ที่แน่นอนอน ว่ามีการสวมเสื้อในยุคสมัยใด จากการสัมภาษณ์คาดว่าน่าจะเริ่มมีการสวมเสื้อตั้งแต่สมัยอดีต²⁰ เสื้อที่นิยมสวมใส่กันมาก คือเสื้อแขนกระบอก คอกกลมผ่าอกสีต่างๆ หรืออาจจะตัดเย็บเป็นแบบคอจีนก็ได้ โดยจะนิยมตัดเย็บให้เข้ากันกับสีชั้น ผ้าที่นิยมใช้ในการตัดเย็บตัวเสื้อนั้นก็จะเป็นใช้ผ้าฝ้ายที่สามารถทอขึ้นเองในครัวเรือน หรือหาซื้อได้ในราคาที่ไม่แพง แต่ในบางครั้งอาจจะนิยมตัดเย็บด้วยผ้าไหมเนื้อดี ราคาแพงเพื่อให้เหมาะสมกับงาน หรือฐานะของผู้สวมใส่

²⁰ สัมภาษณ์ . นางอัญชติ ศรีป่าซาง. 8 มกราคม 2550.

ผ้าสไบ

การสวมใส่สไบหรือห่มผ้าสไบของสตรีชาวเหนือ จากรูปแบบการแต่งกายของชาวล้านนามีวัฒนธรรมการสวมใส่ผ้าสไบมาเป็นเวลากว่า 700 ปี จากภาพเขียนสีภายในวิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน หรือภาพเขียนสีในวิหารวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่มีการเขียนสีภาพกายแต่งกายของสตรีล้านนา โดยจะแต่งกายด้วยการห่มสไบและนุ่งซิ่นแบบพื้นเมือง ประดับด้วยเครื่องประสวยงาม และจากเอกสารในข้างต้นที่กล่าวถึง วัฒนธรรมการห่มสไบมิให้เห็นอย่างแพร่หลาย และสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในสมัยของพระราชาเจ้าดารารัศมี ทรงกราบบังคมทูลลาเสด็จกลับมาประทับ ณ คู่มุเจ้าหลวงจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2457 ทรงกำหนดให้ช่างฟ้อนภายในคุ้มของพระองค์ ห่มสไบทับเสื้ออาจจะใช้สีเข้ากันกับสีของชุดหรือสีตัดกัน โดยจะพาดเฉียงบ่าซ้ายไปเอวขวาและพับพันพาดบ่าซ้ายไปด้านหลัง ช่างฟ้อนในคุ้มของพระองค์ทรงให้ใช้ผ้าดาข่าสีทองทำเป็นสไบ ประกอบการฟ้อนมีความยาวของตัวสไบประมาณ 2 เมตรครึ่ง มีความกว้างประมาณ 5 - 6 นิ้ว ให้ชายสไบด้านหน้าเสมอบริเวณชายเสื้อ ด้านหลังยาวประมาณหัวเข่า ในบางโอกาสก็จะใช้ผ้าสไบที่ทอขึ้นจากผ้าไหม²¹ ส่วนชาวบ้านนิยมใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมก็ได้สุดแต่โอกาส

ภาพที่ 2.49 : การแต่งกายของช่างฟ้อนเล็บใช้ห่มสไบในการฟ้อน
ที่มา : นางสาวสุกัญญา ชมพูนรัตน์

จากภาพรูปแบบการแต่งกายของช่างฟ้อนจะ ห่มผ้าสไบแทนการสวมเสื้อ นุ่งผ้าซิ่นลายดอกต่อเชิงด้วยผ้าจก สวมเข็มขัดมีหัว เก้าฝมทรงฉิ่งปุ่น เหน็บดอกเอื้องทัดอุบะ มือสวมเล็บ

²¹ สัมภาษณ์. นางสาวสุกัญญา ชมพูนรัตน์. 17 ธันวาคม 2550.

สวมสังวาล เข็มกลัด กำไรข้อมือ

เครื่องประดับสำหรับสวมใส่ประกอบการพ่อนเล็บ มีเครื่องประดับอันได้แก่ สังวาล โดยนิยมสวมทับผ้าสไบพาดจากไหล่ซ้ายลงเอวขวาของผู้สวมใส่ อดีตสังวาลชาวเชียงใหม่อาจจะไม่ได้สวมใส่กันมากนัก มีการสวมใส่กันแพร่หลาย ในสมัยของพระราชยาเจ้าดารารัศมี พระองค์ทรงโปรดให้ช่างพ่อนภายในคุ้มของพระองค์ สวมใส่สังวาล กัดเข็มกลัด และสวมกำไรข้อมือ ข้อมือให้เป็นเอกลักษณ์ของช่างพ่อนในคุ้มของพระองค์ เมื่อรูปแบบกายแต่งกายของช่างพ่อนคุ้มของพระราชยาเจ้าดารารัศมี แพร่หลายให้ชาวเชียงใหม่ได้เห็นรูปแบบกายแต่งกายที่มีความสวยงาม ชาวเชียงใหม่จึงเริ่มสวมใส่สังวาลทับผ้าสไบและมีเข็มกลัดประดับอก แต่จะไม่นิยมสวมกำไรข้อมือ และกำไรข้อมือเท่าในการพ่อน

เกล้าผม เหน็บดอกไม้

ลักษณะการเกล้าผมของคนเมืองหรือชาวเชียงใหม่ มีรูปแบบการเกล้าผมที่ยังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและเห็นได้ชัดเจน โดยจะแบ่งได้ดังนี้

การเกล้าผมของเด็ก จะนิยมไว้ผมให้ยาวตั้งแต่กำเนิด แล้วนำมามัดจนมวดเป็นมวย ไว้ที่บริเวณด้านบนตรงกลางศีรษะของเด็ก ประดับด้วยดอกไม้พื้นเมืองที่ออกดอกตามฤดูกาล อาจเป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม เช่น ดอกมะลิ ดอกสารภี ดอกกำสะลอง เป็นต้น ในบางครั้งอาจเสียบตรงปลายไม้ไผ่สานเป็นดอกเล็ก ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงามและมีชื่อเรียกกันเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “ดอกส้ม”

การเกล้าผมของสาววัยแรกรุ่ง จะนิยมเกล้าผมมวยไว้ที่บริเวณขวัญกลางศีรษะ ในบางโอกาสอาจจะเกล้าผมยกด้านหน้า แล้วประดับด้วยดอกไม้ตามฤดูกาล หญิงสาวผู้มีฐานะอาจประดับด้วยของมีค่าที่เป็นโลหะต่างๆอาทิ เช่น ปิ่นปักผมเงิน หรือ ทองคำ เป็นต้น

การเกล้าผมของวัยชรา จะนิยมใส่น้ำมันเป็นเงา แล้วมวดเป็นมวยไว้บริเวณท้ายทอย ประดับด้วยดอกไม้ตามฤดูกาลและอาจประดับด้วยโลหะที่ทำจากเงิน หรือ ทองคำ ตามฐานะของผู้ที่สวมใส่ด้วย

ภาพที่ 2.50 : การเกล้าผมมวยแบบคนเมือง
ที่มา : ผู้วิจัย

ในสมัยของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระองค์ได้ทรงนำแฟชั่นในการเกล้าผมแบบญี่ปุ่นแพร่หลายในพระตำหนักของพระองค์ ทรงโปรดการเกล้าทรงนี้มาก มีบทความบางบท ได้ทำการสัมภาษณ์ช่างฟ้อนหรือนางดนตรีของพระองค์ พระองค์ทรงโปรดการเกล้าผมทรงญี่ปุ่น ในช่วงแรกไม่โปรดให้ผู้ใดเกล้าผมเหมือนพระองค์ โดยจะทรงเกล้าทางด้านหน้ายกสูงเป็นกระบัง ด้านหลังขมวดเป็นมวย เหน็บดอกไม้ หรือปิ่นปักผม ต่อมาเมื่อมีการทำกันอย่างแพร่หลาย พระองค์ก็ทรงโปรดให้ช่างฟ้อนในคุ้มของพระองค์ แกล่ผมทรงญี่ปุ่นประกอบการฟ้อน

ปัจจุบันการเกล้าของช่างฟ้อนเล็บ สามารถแบบได้เป็นสองแบบ คือ

- การเกล้าผมทรงญี่ปุ่น การเกล้าผมในลักษณะนี้ จะพบเห็นกันในหมู่ช่างฟ้อนของวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เพราะทางวิทยาลัยนาฏศิลป์ได้ยึดแบบแผนการแต่งกายตลอดจนกระบวนท่าฟ้อน มาจากคุ้มของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจาก นางสมพันธ์ โชตนา (ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง) ช่างฟ้อนประจำคุ้มเจ้าหลวง วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่จึงยึดเอารูปแบบการเกล้าผมทรงญี่ปุ่นใช้สำหรับเกล้าใช้ในการแสดงชุดฟ้อนเมืองหรือ ฟ้อนเล็บ

- การเกล้าผมแบบรวบติ่ง การเกล้าผมในลักษณะนี้จะพบเห็นในหมู่ช่างฟ้อนหัววัด หรือช่างฟ้อนโดยทั่วไป โดยจะนิยมรวบผมติ่งรวมเก็บไว้บริเวณด้านหลังของศีรษะ แล้วนำมวยผมมาครอบทับเป็นมวยกลมทางด้านหลัง

ภาพที่ 2.51 : ทรงผมแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่
ที่มา : ผู้วิจัย

เล็บฟ็อน

เล็บฟ็อน ทำด้วยทองเหลืองเป็นรูปกรวย ปลายงอนสวมที่นิ้วมือ ทั้งซ้ายและขวา ยกเว้น นิ้วหัวแม่มือ รวม 8 เล็บ จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ทราบว่า มูลเหตุของการฟ็อนหรือการร่ายรำทาง นาฏศิลป์ไทย ได้มีการประดิษฐ์หรือทำเล็บขึ้นมาเพื่อประกอบการแสดง อาจเกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจ จากการที่ได้พบเห็นศิลปินไทย ได้วาดภาพของตัวเทวดา หรือนางฟ้าร่ายรำด้วยมือที่สวยงาม เป็นเส้นโค้งสอดรับกับลวดลายของลายเส้นที่ศิลปินได้รังสรรค์ขึ้น ในงานจิตรกรรมไทย และเมื่อผู้รังสรรค์เครื่องแต่งกาย หรืออาจเป็นครู อาจารย์ที่ได้คิดประดิษฐ์ท่าทางด้านนาฏศิลป์ไทย ได้เห็นความสวยงามจากงานจิตรกรรมไทยนั้น อาจเกิดแรงบันดาลใจหรือแนวคิดในการประดิษฐ์ เล็บเพื่อสวมใส่ประกอบการฟ็อนรำ ให้มีมือที่เรียวเป็นเส้นโค้งเหมือนกันงานจิตรกรรมที่ได้เห็น และเมื่อมีการสวมเล็บในการร่ายรำในราชสำนักทางภาคกลาง จึงมีอิทธิพลแพร่หลายออกสู่ภูมิภาคอื่น และเมื่อครั้งสมัยที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ได้เสด็จมาประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระองค์อาจจะได้ทรงทอดพระเนตรการแสดงละคร หรือระบำในราชสำนักที่มีการสวมเล็บ

พระองค์ทรงอาจจะนำรูปแบบการสวมเล็บ จึงมาคิดประดิษฐ์เล็บในการฟ้อนรำทางภาคเหนือ จนกลายเป็นเล็บฟ้อนที่มีการสืบทอดให้เห็นจนถึงปัจจุบัน²²

ภาพที่ 2.52 : เล็บฟ้อน

ที่มา : ผู้วิจัย

การที่จะฟ้อนเล็บแบบใช้กระบวนท่าเต็มรูปแบบออกแสดงนั้น ต้องใช้เวลาในการแสดงนาน อาจจะทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายได้ ดังนั้นในปัจจุบัน จึงนิยมเอาฟ้อนเล็บแบบกระบวนท่าเต็ม มาดัดแปลงแก้ไข โดยได้ตัดท่าเชื่อมบางท่าออก เพื่อย่นระยะเวลาในการแสดงให้น้อยลง และมีการแปรแถวในขณะที่ฟ้อน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสวยงาม น่าชม การจะดัดแปลงแก้ไขตัดท่าบางท่าออกได้ตามเวลาที่กำหนดไว้ ก็จะต้องอยู่ในความดูแลของผู้เชี่ยวชาญและการฝึกซ้อมที่ดี มิฉะนั้นอาจทำให้กระบวนท่าและความสวยงามของการแปรแถวเกิดผลกระทบได้

2.5 เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนเล็บ

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ ในการฟ้อนเล็บนั้น มีชื่อเรียกว่า “วงดิ่งโนง” โดยจะประกอบด้วยเครื่องดนตรีจำนวน 1 ชุด คือ กลองแหว 1 ใบ กลองตะหลดปด 1 ใบ ฆ้องโห่ 1 ใบ ฆ้องอู๋ 1 ใบ สว่า 1 คู่ แนน้อย 1 เล้า และแนหลวง 1 เล้า เครื่องดนตรีทั้งหมด สามารถจัดแบ่งหน้าที่จากการบรรเลงเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องดนตรีที่มีหน้าที่บรรเลงแนวดำเนินจังหวะ หรือองค์จังหวะ คือ กลองแหว กลองตะหลดปด ฆ้องโห่ ฆ้องอู๋ และสว่า เครื่องดนตรีที่มี

²² สัมภาษณ์. นายสุรศักดิ์ จงดา. 13 มกราคม 2550

หน้าที่บรรเลงแนวดำเนินทำนอง คือ แนน้อย และแนหลวง จากการศึกษาพบว่า วงตั้งโนงบางวง ใช้เฉพาะเครื่องดนตรีที่บรรเลงแนวดำเนินจังหวะ คือ กลองแหว กลองตะหลดปด ฆ้องอ้อย ฆ้องโห่ และสว่า ไม่มีแนน้อยและแนหลวงบรรเลงแนวดำเนินทำนอง เนื่องจากนักดนตรีที่สามารถเป่าแนน้อยและแนหลวงมีจำนวนน้อยกว่าจำนวนของ วงตั้งโนง โดยนักดนตรีที่สามารถเป่าแนได้ ส่วนใหญ่เป็นนักดนตรีประจำในวงพาทยพื้นเมือง (วงเต่งถึง หรือวงพาทยฆ้อง) อีกทั้งคณะช่างฟ้อนยังได้ยึดแนวดำเนินจังหวะเป็นหลักในการฟ้อน

ภาพที่ 2.53 : กลองแหว
ที่มา : ผู้วิจัย

กลองแหว

กลองแหวเป็นกลองซึ่งหน้าเดียวหุ่นกลองมีลักษณะรูปถ้วย ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ฯลฯ ภายในชุดเป็นโพรงโล่งตลอดตัวกลองตามสัดส่วน ซึ่งหน้ากลองด้วยหนังวัวหรือหนังเือง (เลียงผา) ก่อนการตีบรรเลงในวงตั้งโนง และการตีเพื่อประกวดเสียงกลองแหว สล่ากลองต้องคิดจำกลองถ่วงหน้ากลอง เพื่อให้ได้เสียงตามความต้องการ จากการศึกษาพบว่า “กลองแหว” มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ดังนี้

จังหวัดเชียงใหม่ เรียกว่า กลองแหว เป็นการเรียกชื่อตามลักษณะภายนอกของหุ่นกลอง ที่มีลักษณะคอคตรงกลางของหุ่นกลองคล้ายกับ “สะอแว” ของคน ซึ่งภาษาถิ่นล้านนาเรียกสะอแวว่า “แหว” สล่ากลอง และชาวบ้านจึงเรียกกลองชนิดนี้ว่า “กลองแหว” และกลองตั้ง โนง หรือ กลองตั้งงอง หรือ กลองตั้งโม่ ซึ่งเป็นการเรียกชื่อจากเสียงที่ได้ยินจากการบรรเลงของวงตั้ง โนง ที่ประกอบด้วย กลอง และฆ้อง เป็นเครื่องดนตรีหลัก คือ เสียงกลอง เมื่อตีแล้วเกิดเสียง “ตั้ง” แล้วรับด้วยเสียงฆ้องเกิดเสียง “โนง” เป็นเสียงที่ชัดเจนที่สุด และเป็นจังหวะหลักในการนับจังหวะของช่างฟ้อนในการฟ้อน

จังหวัดลำพูน เรียกว่า กลองเป็ง หรือกลองเป็งโม่ เป็นชื่อที่เรียกจากเสียงที่ได้ยิน เช่นเดียวกับการเรียกชื่อ กลองตั้ง โนง แต่แตกต่างกันในการออกเสียงจากเสียงที่ได้ยินต่างกัน คือ เสียงกลองแหวคนฟังได้ยินเสียงเป็น “เป็ง” และเสียงฆ้องได้ยินแล้วออกเสียงเป็น “โม่” นิยมเรียกชื่อนี้ในจังหวัดลำพูน²³

จังหวัดลำปาง เรียกว่า กลองตกเส้ง หรือกลองตบเส้ง เป็นชื่อที่เรียกตามเสียงที่ได้ยิน เช่นเดียวกับการเรียกชื่อของ กลองตั้ง โนง และ กลองเป็ง โม่ แต่เป็นเสียงที่ได้ยินจากเครื่องดนตรีที่แตกต่างกัน ในการออกเสียง คือ เสียง “ตก” เกิดจากเสียงของกลองตะหลดปด สลับกับเสียงของ “เส้ง” (จึงล้านนา) เกิดเสียง “เส้ง” จึงเรียกว่า “กลองตกเส้ง”

จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน หรือ วงแห่กลุ่มลุ่มน้ำยม-น่าน เรียกว่า กลองอืด สาเหตุที่เรียกว่ากลองอืด เพราะเวลาเมื่อตีกลองแล้วกลองแหวเกิดเสียงดังกังวานยาวนาน หรือมีเสียงลูกปลายยาวนาน ชาวบ้าน และ สล่ากลองแถบนั้นจึงเรียกว่า “กลองอืด”²⁴

จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา หรือ จังวัดแถบลุ่มน้ำกก และน้ำยม เรียกว่ากลองอืดสี่ หรือ สี่คสี่ เป็นการเรียกชื่อกลองแหวจากเสียงที่ได้ยินจาก กลองอืด ผสมกับเสียงของ สี่ กับฆ้อง เกิดเสียงดัง “สี่” จึงเรียกกลองที่ ใช้ตีว่า “กลองอืดสี่”

จากชื่อของกลองแหวที่เรียกชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ยังมีชื่อที่นิยมใช้เรียกทั่วไปในแถบภาคเหนือตอนบน หรืออาณาจักรล้านนา เรียกว่า “กลองห้ามมาร” หรือ “กลองพญามาร” ชื่อนี้เรียกตามความเชื่อที่มีตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาว่า “...ในท้องมหาสมุทร มีพระเถระรูปหนึ่งบำเพ็ญบารมีอยู่มิเชื่อว่า “พระอุปกุศ” พระมหาเถระรูปนี้มีอิทธิฤทธิ์มาก สามารถปราบมารทั้งหลายได้...” ดังนั้น เมื่อมีงานสมโภชน์ หรือการทำบุญฉลองศาสนสถานของทางวัดที่ชาวล้านนาเรียกว่า งาน “ปอยหลวง” คณะศรัทธาร่วมกันไปในนิมนต์พระอุปกุศจากท้องมหาสมุทร โดยสมมุติเอา

²³ สนั่น ธรรมธิ . 2542 . 93 อ้างใน นิรันดร์ ภัคดี .วงตั้ง โนง : กรณีศึกษาในพื้นที่
จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

²⁴ ณรงค์ สมพิธิธรรม. เรื่องเดียวกัน.

ก่อนหินจากแม่น้ำ หรือลำธารใกล้ ๆ วัด ใส่พานแห่อัญเชิญกันมาเป็นขบวนนำไปตั้งไว้ ณ หอพระ
 อุทิศ ที่จัดเตรียมไว้ภายในวัดโดยมีความเชื่อว่า พระอุทิศสามารถห้ามมาร หรืออุปสรรคต่าง ๆ
 ที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่จัดงานได้ การแห่พระอุทิศคณะศรัทธาชาวบ้านร่วมกันนำกลองแหว กับฆ้อง
 ไปตีแห่นำขบวนมายังวัด เวลาตีกลองแล้วเสียงกลองดังออกทางก้นกลองเสียงของกลองจึง
 เปรียบเสมือนการห้ามมาร จึงเรียกว่า “กลองห้ามมาร” หรือ “กลองพญามาร”²⁵

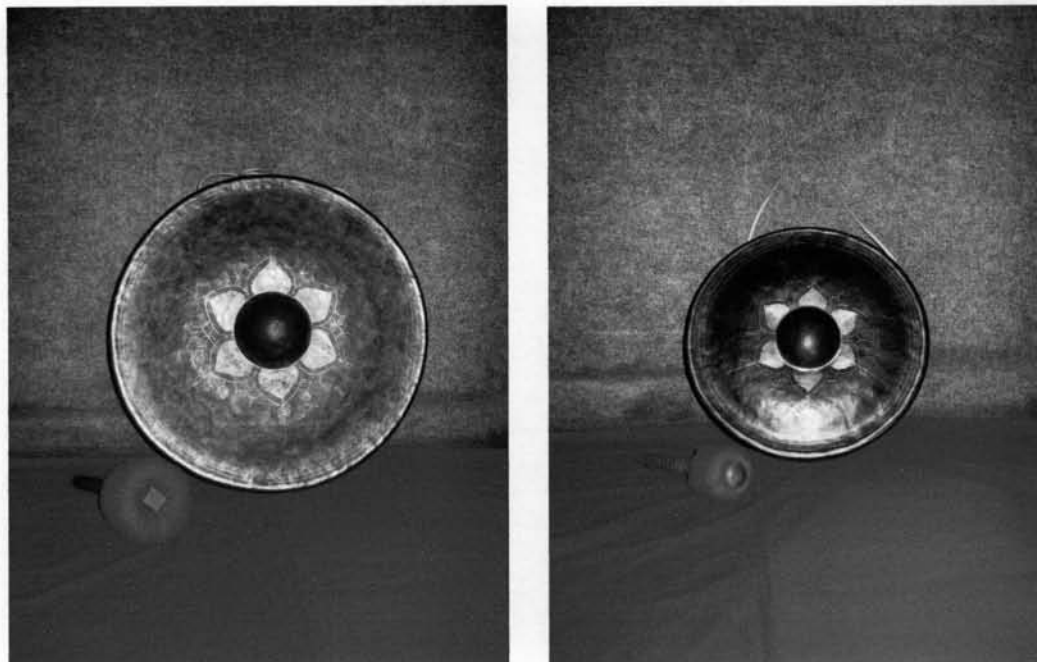
ภาพที่ 2.54 : กลองตะหลดปด

ที่มา : ผู้วิจัย

กลองตะหลดปด

กลองตะหลดปด หรือบะหลดปด หรือมะหลดปด เป็นกลองสองหน้า หุ่นกลองเป็นรูป
 ทรงกระบอก ภายในหุ่นกลองเป็นรูปถ้วย ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้คู้ (ไม้ประดู่) ไม้เกลือ (ไม้
 ชิงชัน) ฯลฯ หรือไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้ขนุน เป็นต้น ขิงหน้ากลองด้วยหนังวัว ในอดีตส่ากลองใช้
 หนังคิงสำหรับเร่งเสียงขึ้นหน้ากลอง ปัจจุบันใช้เชือกไนลอนแทน การบรรเลงใช้ไม้ตีสองอันเป็น
 หัวยางกลม ๆ ใช้ตีบรรเลงขึ้นจังหวะในวงตั้งโนง การแห่กลองปฐาและการแห่กลองสะบัดชัย

²⁵ คำ กาไวซ์. เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 2.55 : ฆ้องอู๋และฆ้องโห่ย
ที่มา : ผู้วิจัย

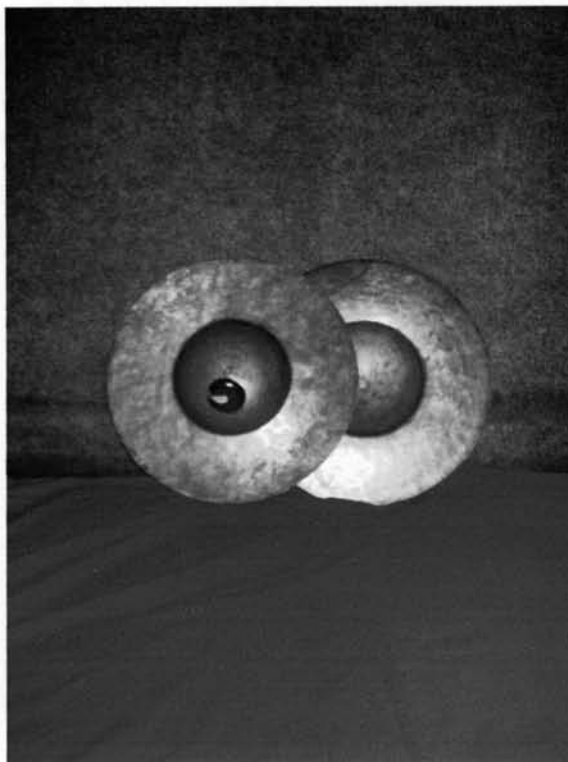
ฆ้องอู๋และฆ้องโห่ย

ฆ้องอู๋ และฆ้องโห่ย เป็นฆ้องที่ใช้ตีเป็นเครื่องดนตรีสำคัญในวงตั้งโนง คือ ซ็องวงที่ใช้ “ตั้ง-โนง” มาจากเสียงกลอง คือ “ตั้ง” และเสียงฆ้อง คือ “โนง” ถือเป็นเอกลักษณ์ และเป็นเสียงหลักของวงตั้งโนง ฆ้องเป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะสำริดที่มีความสำคัญ และมีพัฒนาการมาช้านานตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือแถบอุษาคเนย์ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “มีฆ้อง ข่อมมีกลอง”²⁶ ฆ้องอู๋เป็นฆ้องขนาดใหญ่ หน้ากว้างประมาณ 22-28 นิ้ว ฆ้องโห่ยเป็นฆ้องขนาดเล็ก หน้ากว้างประมาณ 13-18 นิ้ว ฆ้องทั้งสองชนิดใช้ตีบรรเลงคู่กัน โดยทั้งคู่ต้องเป็นเสียงเดียวกัน หรือที่สละเรียกว่า “เสียงได้กัน”²⁷ ในการบรรเลงวงตั้งโนงคณะแต่ใช้ไม้คานสำหรับ

²⁶ ท้าวสุ่งหรือเจียง อ่างใน สุนจิตต์ วงษ์เทศ, 2542: 138 นิรันดร์ ภักดี .วงตั้งโนง : กรณีศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

²⁷ คำรงค์ ชัยเพชร. เรื่องเดียวกัน.

แขวนม็องอู๋และม็องโฮย้ง โดยให้ม็องอู๋แขวนอยู่ด้านหลัง ม็องโฮย้งแขวนไว้ด้านหน้า คนที่มีหน้าที่ห้ามก็ตีบรรเลงในขณะที่เคลื่อนขบวน

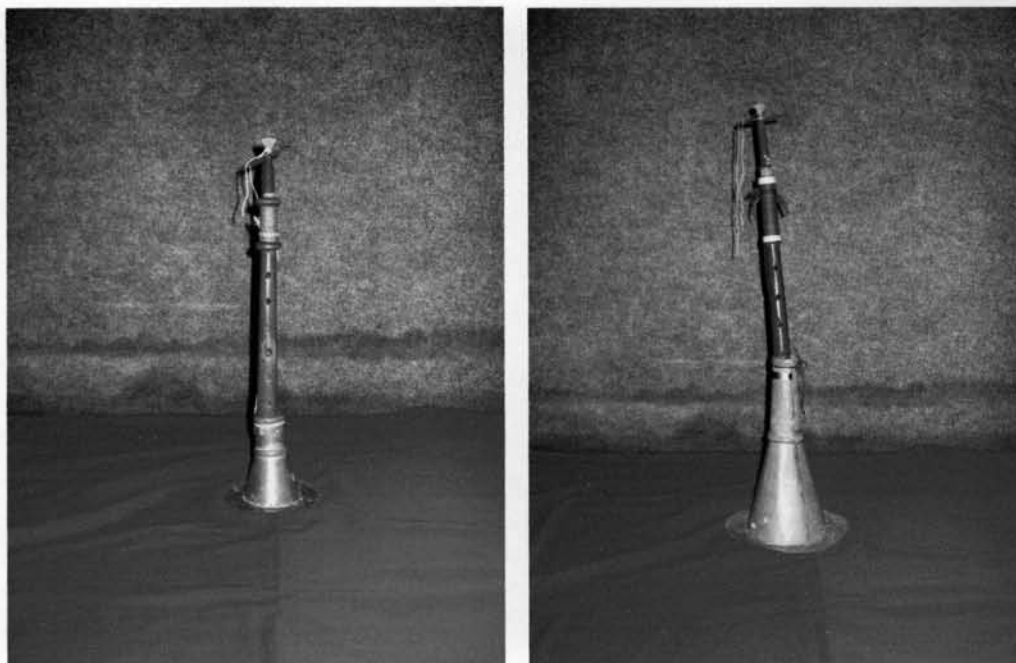

ภาพที่ 2.56 : สว่า
ที่มา : ผู้วิจัย ถ่ายเมื่อ

สว่า

สว่า เป็นเครื่องดนตรีหลักในวงตั้งโนง เมื่อตีบรรเลงเกิดเสียง “ส-ว่า” ในภาษาพื้นเมืองล้านนา หรือ ฉาบใหญ่ ในท้องถิ่นล้านนาเรียกชื่อฉาบขนาดต่าง ๆ แตกต่างกันไป สว่า คือ ฉาบใหญ่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12-14 นิ้ว นิยมใช้ตีบรรเลงในวงตั้งโนง และวงกลองมอญเซียง แส่ว คือ ฉาบขนาดกลาง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8-11 นิ้ว นิยมใช้ตีในวงกลองปู่เจ๋ และกลองสะบัดชัย สิ่ง คือ เครื่องดนตรีที่ผสมผสานระหว่างฉาบเล็กกับฉิ่ง มีรูปร่างคล้ายฉาบเล็กแต่หนาเหมือนฉิ่ง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-4 นิ้ว ใช้ตีในวงดกเส็ง และวงพาทยพื้นเมืองในจังหวัดลำปาง ในการแห่

วงตั้ง โนงประกอบการพื้อมเมือง คณะช่างพื้อมยัดเสียงของสว่าสำหรับกำหนดจังหวะของการยอตัวในขณะการพื้อม²⁸

ภาพที่ 2.57 : แนน้อย และแนหลวง

ที่มา : ผู้วิจัยถ่ายเมื่อ

แนน้อย และแนหลวง

แนน้อยและแนหลวง เป็นเครื่องดนตรีที่มีหน้าที่บรรเลงแนวดำเนินทำนองในวงตั้ง โนง โดยการเป่าเพลงแห่ง หรือเพลงแห่งหลวง ซึ่งนำทำนองเพลงปราสาทไหวของวงพาทย์พื้อมเมือง หรือวงเต่งถึงมาบรรเลง แต่ก่อนวงตั้ง โนงมีการประสมวงเฉพาะเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ ประกอบด้วย กลองแอม กลองตะหลดปด ฉิ่งอู๋ ฉิ่งโฮยั้ง และสว่า เท่านั้น การประสมวงในลักษณะปัจจุบันโดยการเพิ่มแนน้อย และแนหลวง เริ่มขึ้นในสมัยพระราชชายาเจ้า

²⁸ เฉลิมศรี พรหมสุวรรณ, สัมภาษณ์ .อ้างใน นิรันดร์ ภัคดี .วงตั้ง โนง : กรณีศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

คารารัศมี เสด็จประทับเมืองเชียงใหม่เป็นการถาวร²⁹ โดยนำนักเป่าแนจากวงพาทย์พื้นเมือง และนำเพลงปราสาทไหวมาเป่าบรรเลง เรียกว่า เพลงแห่ง ทำให้วงตั้งโนงมีเครื่องดนตรีบรรเลงแนวดำเนินทำนองประสมวงกับเครื่องดนตรีประกอบจังหวะเป็นวงตั้งโนงที่สมบูรณ์จนถึงปัจจุบัน

แน ในภาษาล้านนา หมายถึง เครื่องดนตรีในตระกูลปี่ ลำตัวทำจากไม้เนื้อแข็ง ลื่นทำจากใบตาล ลำโพงทำจากทองเหลือง ภายในท่อเฒ่าแนเป็นรูปกรวย ชาวล้านนาเรียกว่า “แน” ไม่นิยมเรียกว่า “ปี่แน” เพราะคำว่า “ปี่” ในภาษาล้านนาหมายถึง “ปี่จุม” ที่ใช้ประกอบการแสดงซอพื้นเมือง

ดังคำกล่าวที่ว่า “ปี่ และ แน ของชาวล้านนาเป็นชื่อเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าสองชนิดที่แตกต่างกันอย่างมา ชาวล้านนาไม่เคยใช้ ปี่ กับ แน ร่วมวงเดียวกัน และไม่เคยนำคำทั้งสองมาประสมกัน เพื่อหมายถึงเครื่องดนตรีเพียงชนิดเดียว”³⁰

การฟ้อนเล็บมีประวัติการฟ้อนอย่างที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในเบื้องต้น โดยส่วนใหญ่ประวัติการฟ้อนเล็บจะนิยมอ้างอิงจากบทความของธีระยุทธ ขวงศรี ซึ่งเคยทำการสอนอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ และเขียนบทความทางเอกสารที่เกี่ยวข้องทางนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา ในยุคแรกที่ไม่มีการได้ทำการศึกษาศาสตร์ทางด้านเท่าที่ควร ต่อมาในยุคหลังเมื่อมีการเขียนบทความที่มีความเกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ล้านนา ผู้เขียนบทความส่วนใหญ่จึงนิยมนำบทความของธีระยุทธ ขวงศรีมาเป็นข้อมูลอ้างอิงในข้างต้น และจึงกล่าวถึงข้อมูลที่ตนเองทำการศึกษา

2.6 การประกวดฟ้อนเล็บ

การประกวดฟ้อนเล็บ เกิดขึ้นครั้งแรก หรือมีการประกวดกันครั้งแรกเมื่อใดนั้น ไม่มีหลักฐานที่มีการจดบันทึกอ้างอิง ไว้แน่นอน แต่มีการประกวดสืบเนื่องกันมาโดยตลอด และนิยมทำการประกวดกันในงานปอยหลวง หรืองานประจำปีของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น งานพระตำหนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ณ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ การประกวดฟ้อนเล็บนั้นมีข้อสันนิษฐานว่า น่าจะเริ่มทำการประกวดมาจากงานปอยหลวง เพราะในงานปอยหลวงได้มีการฟ้อนนำ

²⁹ วิเทพ กันธิมา, สัมภาษณ์. อ่างใน นรินทร์ ภัคดี .วงตั้งโนง : ภูมิศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

³⁰ ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์, 2533: 84 . อ่างใน นรินทร์ ภัคดี .วงตั้งโนง : ภูมิศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

ครัวทาน หรือเครื่องไทยทานของแต่ละที่ไปร่วมงานของวัดที่ได้มีการจัดงานปอยหลวง และเมื่อมีการรวมตัวกันของช่างฟ้อนแต่ละหัววัด จึงเริ่มเกิดการประชันขันแข่ง ในเรื่องความงามของช่างฟ้อน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ตลอดจนกระบวนการทำฟ้อน ว่าช่างฟ้อนของหัววัดใดจะมีความสวยงามมากที่สุดในงานปอยหลวงของวัดนั้น จึงอาจเป็นสาเหตุให้มีการจัดการแข่งขันในการประกวดฟ้อนเล็บ

จากการสัมภาษณ์ นายธงชัย จินชาติ อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เจ้าของคณะช่างฟ้อนคุ้มดอกเอื้อง ที่ได้จัดส่งคณะช่างฟ้อนประกวดมาโดยตลอด ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เริ่มส่งช่างฟ้อนประกวดฟ้อนเล็บเมื่อปี พ.ศ.2546 ส่งประกวดครั้งแรกที่งานปอยหลวงวัดศรีโสดา เชียงคอบุสเทพ เป็นงานปอยหลวงที่มีความยิ่งใหญ่งานหนึ่ง มีชบวนแห่เครื่องไทยทานและปัจจัยของหัววัดต่าง ๆ ทั่วเมืองเชียงใหม่มาร่วมงาน ในงานทางวัดได้มีการจัดการประกวดวัฒนธรรมพื้นบ้านในแขนงต่าง ๆ ได้แก่ ประกวดการตีกลองสะบัดไชย ประกวดการตีกลองปู่แจ้ ประกวดการประดิษฐ์เครื่องสักการะแบบล้านนา ประกวดรีวชบวนแห่ครัวทานเข้าวัด และการประกวดฟ้อนเล็บ การประกวดฟ้อนเล็บนั้นเป็นการประกวดที่มีความน่าสนใจ เพราะช่างฟ้อนหัววัดของแต่ละวัดก็อยากจะเป็นผู้ชนะของงานปอยหลวงนี้ มีคณะช่างฟ้อนที่สมัครเข้าทำการประกวดฟ้อนเล็บทั้งหมด 28 คณะ ทางวัดให้เริ่มทำการประกวดฟ้อนกันตั้งแต่เวลา 20.00 น โดยมีกฎให้แต่ละคณะทำการฟ้อนโชว์บนเวทีคณะละ 15 นาที โดยมีกรรมการจากทางวัดเป็นผู้ให้คะแนน ในการประกวดครั้งนั้นสิ้นสุดการประกวดและตัดสินกันในเวลา 02.30 น ผลการประกวดประกาศว่า ช่างฟ้อนคุ้มดอกเอื้อง ได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวด หลังจากการประกวดในครั้งนั้นจึงเริ่มทำการประกวดเรื่อยมา ได้รับรางวัลชนะเลิศบางและรองชนะเลิศอันดับที่ 1 บางสุดแล้วแต่การตัดสินและเวทีที่ไปประกวดฟ้อน ส่วนท่าที่ใช้ในการประกวดฟ้อนเล็บนั้น เป็นท่าฟ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ โดยทางวิทยาลัย ได้รับการถ่ายทอดมาจาก นางสมพันธ์ โชคณา ซึ่งเป็นบุคคลท่านหนึ่งที่เคยได้รับการฝึกหัดเป็นช่างฟ้อนในคุ้มเจ้าหลวง ท่านเป็นช่างฟ้อนประจำคุ้มพระราชยาเจ้าดารารัศมี โดยทางกรมศิลปากรได้เชิญให้ท่านเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปะแขนงนี้แก่นักเรียน ตั้งแต่สมัยเริ่มเปิดวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ท่าฟ้อนต่างๆที่ได้รับ เช่น ท่าไหว้ , ท่าบิดบัวบาน , ท่ากลางอัมพร , ท่าสอดสูงจีบหลัง , ท่าบัวชูฝัก , ท่าตากปีก เป็นต้น เมื่อเข้าประกวดก็จะนำท่าฟ้อนต่างๆ เอามาฝึกหัดให้กันเด็กที่จะเข้าฟ้อนประกวด แต่จะปรับเปลี่ยนให้มีการแปรแถวที่มีความหลากหลาย โดยยังคงรูปแบบท่าเดิมอยู่ แต่ในบางโอกาสก็มีการตัดท่าบางท่าออกเพื่อปรับให้เหมาะสมกับเวลาหรือกฎเกณฑ์จากคณะกรรมการ³¹

³¹ สัมภาษณ์ นาย ธงชัย จินชาติ. อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่. 23 พฤษภาคม 2550

เกณฑ์การให้คะแนนของคณะกรรมการ

เกณฑ์การให้คะแนนของคณะกรรมการการตัดสินการประกวดฟ้อนเล็บ จากการสัมภาษณ์ผู้ตัดสินการประกวดฟ้อนเล็บ ผู้ตัดสินจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของการฟ้อนเล็บ ทั้งเรื่องเครื่องแต่งกายของช่างฟ้อน กระบวนท่าฟ้อน การแปรแถว ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนเล็บ จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ทราบว่า การตัดสินการประกวดฟ้อนเล็บ ไม่ได้ดูแค่ท่าทางของช่างฟ้อน เพียงอย่างเดียว จะต้องดูองค์ประกอบหลาย ๆ ด้านได้แก่

ความพร้อมเพรียง การแปรแถวของช่างฟ้อน

ความพร้อมเพรียงของช่างฟ้อน ช่างฟ้อนที่มาเข้าร่วมประกวดแต่ละคณะส่วนใหญ่ จะเป็นช่างฟ้อนหัววัด หรือศรัทธาวัดที่มาฟ้อนในขบวนปอยหลวง ช่างฟ้อนส่วนใหญ่ที่มาประกวดจะเป็นช่างฟ้อน ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป เวลาทำการประกวดฟ้อนคณะกรรมการจะดูในเรื่องของความพร้อมเพรียง ในการแปรแถวแต่ละคณะจะมีรูปแบบของการแปรแถวแตกต่างกันออกไป โดยจะมีรูปแบบการแปรแถวที่ไม่ตายตัว บางคณะที่ทำการฟ้อนเป็นครั้งแรก หรือจัดตั้งขึ้นใหม่ก็จะมีรูปแบบของการแปรแถวที่ไม่ซับซ้อน ได้แก่ แถวแบบหน้ากระดานสองแถว หรือแบบแถวตอนลึกสองแถวเป็นส่วนใหญ่ โดยจะตั้งแถวตั้งแต่เริ่มฟ้อนจนกระทั่งฟ้อนจนจบกระบวนท่าฟ้อนในกลุ่มแรกนี้ไม่มีการแปรแถวที่ซับซ้อนสามารถแบ่งได้ว่าเป็นช่างฟ้อนฝึกใหม่ ส่วนอีกประเภทจะได้แก่ช่างฟ้อนที่ฟ้อนกันมานาน หรือช่างฟ้อนที่ฟ้อนเพื่อการประกวด จะเป็นช่างฟ้อนที่มีคณะตายตัวเวลาไปฟ้อนเล็บก็จะฟ้อนกันอย่างสวยงาม โดยจะมีการแปรแถวที่สลับซับซ้อน เมื่อเริ่มฟ้อนก็จะฟ้อนและแปรแถวไปเรื่อย ๆ ส่วนใหญ่จะนิยมแปรแถวสองถึงสามท่าแล้วแปรแถวเป็นแบบต่อไป การแปรแถวส่วนใหญ่จะนิยมเป็นแถว ปีกกา หรือปากพญิง แถวตอนลึกสวนแถว แถวสลับฟันปลา แล้วเข้าวง จะแปรแถวกันอย่างซับซ้อน กรรมการผู้ตัดสินจะให้คะแนนได้ยาก แต่อาจจะมีข้อเสีย คือเมื่อมีการแปรแถวที่สลับซับซ้อน กระบวนท่าที่ใช้ก็จะต้องปรับเปลี่ยน ให้เหมาะสมกันแถวจึงอาจทำให้ท่าฟ้อนเกิดการเปลี่ยนแปลง ช่างฟ้อนในกลุ่มที่สองส่วนใหญ่จะเป็นช่างฟ้อนที่อยู่ในความดูแลของวัด หรือ กลุ่มคณะที่มีความสามารถในการฟ้อน

ความถูกต้องของจังหวะและความกลมกลืนเข้ากับเสียงเพลง

ความถูกต้องของจังหวะและความกลมกลืนเข้ากับเสียงเพลง การประกวดฟ้อนเล็บ คณะกรรมการผู้ตัดสิน มีเกณฑ์การดูจังหวะการเข้าเท้าของช่างฟ้อนในการฟ้อน การให้คะแนนส่วนใหญ่จะดูจังหวะการเข้าเท้า การก้าวเท้า ส่วนมากคณะช่างฟ้อนที่เข้าร่วมประกวดจะเป็นช่างฟ้อนที่สามารถจัดจังหวะได้เป็นอย่างดี เพราะมีความชำนาญในการฟ้อนประกวดหรือแม้แต่ฟ้อนนำ

ขบวนทั่วไป การย่ำเท้าตามจังหวะแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ มีแบบแผนการย่ำเท้า โดยช่างฟ้อนจะย่อหรือยวบตัวตามเสียงของฉาบ และจะก้าวเท้าตามเสียงของโหม่ง ในบางครั้งจังหวะฟ้อนบางคณะ อาจจะมีเทคนิคในการย่ำเท้าที่แปลกออกไป กล่าวคือ จะยวบตัวให้มีจังหวะที่ช้ากว่าเสียงฉาบนิดหน่อย แต่ยังคงจะก้าวเท้าให้ลงจังหวะ ในลักษณะนี้จะผิดไปจากการย่ำเท้าแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เพราะจังหวะจะช้าลงกว่าปกติไม่สวยงามเท่าที่ควร การให้คะแนนจึงสามารถดูแล้วสังเกตจึงลงคะแนน

ลีลาในการฟ้อนหรือกระบวนท่าในการฟ้อน

ลีลาในการฟ้อนหรือกระบวนท่าในการฟ้อน ในการประกวดฟ้อนเล็บกระบวนท่าต่าง ๆ ที่ช่างฟ้อนนำมาประกวด จะมีกระบวนท่าที่มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งแต่ละคณะจะทำการปรับเปลี่ยนโดยผู้ควบคุมหรือผู้ฝึกสอนจะปรับให้เป็นรูปแบบของคณะตนเอง เช่นมีการปรับเปลี่ยนท่าเนื่องจากช่างฟ้อนไม่ได้เรียนนาฏศิลป์มาโดยตรง ท่าฟ้อนบางท่าจึงมีความยากเกินกว่าช่างฟ้อนจะทำได้ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับฟ้อน อีกประการกระบวนท่าฟ้อนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ได้รับการถ่ายทอด และมีการปรับปรุงกระบวนท่าฟ้อนในสมัยของพระราชยาเจ้าดารารัศมี และเป็นแบบเรียนที่ทางวิทยาลัยนั้นยึดเป็นแบบแผนของการฟ้อนเล็บมาโดยตลอด มีกระบวนท่าที่มากกว่าที่จะนำมาประกวด ก็จะมีการปรับเปลี่ยนหรือตัดทอนท่าฟ้อนออกให้เหมาะกับการประกวด คณะกรรมการจึงมีหลักในการตัดสินการประกวดฟ้อนเล็บ โดยจะดูความเหมาะสมของกระบวนท่า ว่าท่าฟ้อนมีความเหมาะสม ลงตัว จากท่าหนึ่งไปอีกท่าหนึ่งหรือไม่³² หรือมีการขัดแย้งของท่าต่อท่าหรือไม่ ถ้าท่าฟ้อนมีความขัดแย้งไม่ลงตัวหรือไม่เหมาะสมก็จะทำการตัดคะแนนของคณะช่างฟ้อนนั้น หรือถ้ามีความสวยงามลงตัวของท่าฟ้อนจากท่าหนึ่ง ไปอีกท่าหนึ่ง คณะกรรมการก็จะให้คะแนนกับคณะที่ทำได้

การแต่งกายของช่างฟ้อนผู้ประกวด

การแต่งกายของช่างฟ้อนผู้ประกวด ตามแบบแผนของรูปแบบการแต่งกายของช่างฟ้อนนั้น มีรูปแบบที่สืบทอดกันมาโดยตลอด กล่าวคือ นุ่งผ้าซิ่นลายขวางต่อเอวและเชิงสี่คำ ในบางครั้งอาจจะสวมใส่ผ้าซิ่นที่มีการต่อเชิงจก สวมเสื้อแขนกระบอกคอกลม หรือแบบคอจีนติดกระดุมผ่าอก ห่มสไบโดยชายของสไบด้านหน้าจะเสมอกันกับชายเสื้อของช่างฟ้อน และจะพาดจากไหล่ซ้ายลงได้ไหล่ขวาพับทบพาดไหล่ซ้ายลงทางด้านหลัง สวมสังวาล ดิคเข็มกลัด เกล้า

³² สัมภาษณ์ นางเพียงแข จิตรทอง . อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่. 3 พฤศจิกายน

ผมมวยทั้งแบบทรงญี่ปุ่น หรือแบบรวบเป็นมวย เหน็บดอกเอื้องหรือดอกไม้ที่หาได้ สวมกำไลข้อมือ ใส่ต่างหู มือสวมเล็บ ถ้าเป็นช่างฟ้อนของกลุ่มพระราชยาเจ้าดารารัศมีจะสวมกำไลข้อเท้าจากการแต่งกายในข้างต้นเป็นรูปแบบการแต่งกายที่สืบทอดกันต่อมา ในการประกวดฟ้อนเล็บ คณะกรรมการจะดูความเหมาะสมของเครื่องแต่งกายของช่างฟ้อน โดยมีเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ความเหมาะสมของเสื้อที่สวมใส่ มีความพอดีกับตัวช่างฟ้อนหรือไม่ สีของผ้าชิ้นมีความเหมาะสมกับกับสีเสื้อและสไบหรือไม่ การเกล้าผมสวยงามเหมาะกับช่างฟ้อนหรือไม่ ดอกไม้เหน็บผมมีความเหมาะสมไม่เยาะจนเกินไป จากการสัมภาษณ์กรรมการผู้ตัดสินไม่ได้ให้ความสำคัญกับการนุ่งซิ่นที่มีการต่อด้ายเชิงจก อาจจะนุ่งซิ่นที่ต่อด้ายผ้าฝ้ายธรรมดาก็ได้ แต่จะดูความเหมาะสมโดยองค์รวม³³หรือบางคณะอาจจะนำผ้าไหมมาตัดเป็นชุดในการประกวดฟ้อนเล็บ แต่ก็อาจจะแพ้แก่คณะที่นุ่งผ้าฝ้าย ในการประกวดครั้งนั้นก็ได้อีก

ระยะเวลาในการฟ้อนเล็บ

ระยะเวลาในการฟ้อน เวลาของการฟ้อนเล็บถือได้ว่าเป็นเกณฑ์การกำหนดองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งเรื่องของกระบวนท่า รูปแบบการแปรแถว ตลอดจนความเหมาะสมสวยงามในการฟ้อนเล็บประกวด คณะกรรมการผู้ตัดสินการประกวดฟ้อนเล็บ จะทำการตกลงกันระหว่างผู้จัดการประกวด หรือทางวัดที่จัดงาน โดยส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการจะตั้งเวลาในการประกวดของแต่ละคณะ ประมาณ 10 – 15 นาที เพราะเนื่องจากถ้าคณะกรรมการผู้ตัดสินตั้งเวลาน้อยกว่านี้ อาจจะทำให้รูปแบบการแปรแถว ตลอดจนท่าฟ้อน ที่คณะช่างฟ้อนไม่ได้แสดงได้อย่างเต็มที่ เพราะเวลาน้อยเกินไป แต่ถ้าหากตั้งเวลามากไปกว่านี้ อาจจะทำให้ผู้ที่มาเที่ยวชมการประกวดเกิดความเบื่อหน่ายได้ เพราะถ้าคณะไหนที่ทำการฟ้อนได้ไม่สวย ผู้ชมก็จะไม่ชม แต่ถ้าคณะไหนฟ้อนได้อย่างสวยงามก็จะเป็นการดี มีผู้ชมกันอย่างหนาแน่น ในการประกวดฟ้อนเล็บส่วนใหญ่จึงนิยมใช้เวลาในการประกวด ประมาณ 10 – 15 นาทีต่อการประกวดหนึ่งคณะ

³³ สัมภาษณ์ นางเพียงแข จิตรทอง . อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ . 3 พฤศจิกายน

ภาพที่ 2.58 : การประกวดฟ้อนเล็บของคณะช่างฟ้อนคุ้มคอกเอื้อง ณ งานฉลอง
อุโบสถวิหารลายคำ ณ วัดแม่สาหลวง ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัด
เชียงใหม่ วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2549
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.59 คณะช่างฟ้อนที่เข้าร่วมประกวด ณ งานฉลอง อุโบสถวิหาร
ลายคำ ณ วัดแม่สาหลวง ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2549
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพทั้งสองภาพจะเห็นได้ว่าการประกวดพ่อนเล็บบางคณะ นิยมใช้พ่อนช่างหญิงสาววัยรุ่น เป็นผู้พ่อนทำการประกวด อาจจะเป็นด้วยสาเหตุหลายประการ อาทิ เช่น ในการประกวดพ่อนเล็บจะเป็นการพ่อนที่ต้องใช้ความสามารถของตัวช่างพ่อนในการโชว์กระบวนการพ่อน และจะต้องใช้ความสามารถในการแปรแถว ถ้าใช้ช่างพ่อนผู้สูงอายุอาจจะไม่เหมาะสมกับการแปรแถว และอาจจะต้องพ่อนในเวลานาน แต่ถ้าใช้ช่างพ่อนหญิงสาววัยรุ่นอาจจะช่วยในการฝึกหัดและความอดทนในการพ่อนเวลานาน ส่วนด้านเครื่องแต่งกายจะเห็นได้ว่า ช่างพ่อนหญิงสาววัยรุ่น จะสวมใส่เครื่องแต่งกายที่สวยงามมากกว่าด้วยรูปร่างของช่างพ่อน แต่ถ้าเป็นช่างพ่อนผู้สูงอายุอาจจะสวยงามไม่เท่าหญิงสาววัยรุ่น

การประกวดพ่อนเล็บ ผู้วิจัยได้พบว่ามีหลักฐานเป็นภาพถ่ายการประกวดพ่อนเล็บ ของคณะศรัทธาช่างพ่อนของวัดพันแหวนที่ในปัจจุบันวัดนี้ ไม่มีช่างพ่อนแล้ว ได้เข้าร่วมการประกวดพ่อนเล็บ

ภาพที่ 2.60 : คณะช่างพ่อนวัดพันแหวนที่เข้าร่วมประกวด พ่อนเล็บเมื่อปีพ.ศ. 2506
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพถ่ายเป็นภาพของคณะช่างพ่อนเล็บวัดพันแหวน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เข้าร่วมการประกวดพ่อนเล็บ โดยเขียนได้ภาพว่า ขณะที่ 1 การประกวดพ่อนพื้นเมือง งานประเพณีสงกรานต์ เทศบาลนครเชียงใหม่ในภาพหญิงคนกลางเป็นผู้ฝึกหัดและเป็นหัวหน้าคณะ มือถือด้วยรางวัลชนะเลิศการประกวดพ่อนเล็บ หญิงสาวช่างพ่อนอีก 8 คนเป็นช่างพ่อนที่เข้าร่วมประกวด ด้านหลังภาพที่ผู้วิจัยได้พบเขียนบรรยายถึงเครื่องแต่งกายว่า 1. ซิ่นตีนค่อ (สีเหลือง) 2. เสื้อสีน้ำ

เงิน 3. ผ้าสไบเหลือง 4. ดอกเอื้องผึ้งสด ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2506 เป็นที่น่าสังเกต เห็นได้ว่า กลุ่มคณะช่างฟ้อนวัดพันแหวน ถิ่นนิยมที่จะใช้ช่างฟ้อนเป็นสวาวัยรุ่น ในการประกวด จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ทราบว่า ปัจจุบันช่างฟ้อนที่ปรากฏในภาพถ่าย ปัจจุบันบางส่วนยังมีชีวิตอยู่ แต่ไม่ได้ทำการฟ้อนแล้ว

ดนตรีที่ใช้ในการประกวดฟ้อนเล็บ

การประกวดฟ้อนเล็บ มีองค์ประกอบที่มีความสำคัญอยู่หลายประการ แต่ที่เห็นจะขาดไม่ได้ คือ วงดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนเล็บ ซึ่งได้แก่ วงกลองตึง โนง ในการประกวดฟ้อนเล็บ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ดนตรีที่ใช้บรรเลงในการประกวด ถือได้ว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ เพราะว่าการประกวดฟ้อนในบางเวทีการที่จะชนะ หรือ แพ้ นั้นอาจจะขึ้นอยู่กับดนตรีด้วยก็เป็นได้ ในการที่ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามและได้เข้าร่วมในชมการประกวดฟ้อนเล็บ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ดนตรีเป็นส่วนสำคัญในอันดับต้น ด้วยถ้าคณะช่างฟ้อนต้องขึ้นประกวด และดนตรีบรรเลงไม่ได้จังหวะ หรืออาจจะบรรเลงผิดเพี้ยนไปจากจังหวะที่ช่างฟ้อนเคยฝึกซ้อมมา ก็อาจจะทำให้ช่างฟ้อนเกิดความไม่มั่นใจในการประกวดและอาจทำให้เสียคะแนนในการฟ้อนได้ แต่ถ้าคณะช่างฟ้อนใดที่ฟ้อนร่วมกับวงดนตรีที่มีความชำนาญในการบรรเลง นักดนตรีจังหวะการก้าวเท้าของช่าง ก็จะทำให้การฟ้อนของช่างฟ้อนนั้น มีความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบการฟ้อนและการบรรเลงดนตรี อาจจะทำให้ช่างฟ้อนคณะนั้น ได้รับรางวัลก็เป็นได้ แต่ในบางเวทีทางคณะกรรมการอาจจะให้ช่างฟ้อนเตรียมคนตรีมาเอา โดยส่วนใหญ่จะนิยมใช้เทปคลาสสิค หรือซีดีเพลง เพื่อให้ช่างฟ้อนเกิดความเคยชินกับเสียงดนตรี เมื่อทำการฟ้อนประกวดก็就会有ความมั่นใจและทำได้เต็มที่ การประกวดฟ้อนเล็บจะนิยมฟ้อนหลังจากที่คณะศรัทธาหัววัดฟ้อนนำเครื่องโถงทานเข้าวัดแล้ว จึงจะเริ่มมีการประกวด

ภาพที่ 2.61 : การประกวดฟ้อนเล็บของคณะช่างฟ้อนคุ้มคอกเอื้อง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.62 : คณะช่างฟ้อนวัดท่าจำปี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.63 : คณะช่างฟ้อนที่เข้าร่วมประกวด
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.64 : การประกวดฟ้อนเล็บของคณะช่างฟ้อนคุ้มคอกเอื้อง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.65 : การประกวดเพื่อนเล็บของคณะช่างเพื่อนคุ่มดอกเอื้อง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.66 : คณะช่างเพื่อนเล็บหัววัดทำการพ็อนในงานปอยหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.67 : คณะช่างฟ้อนเล็บหัววัดทำการฟ้อนในงานปอยหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2.68 : คณะช่างฟ้อนเล็บหัววัดทำการฟ้อนในงานปอยหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

สรุป

เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีความเจริญตั้งแต่อดีต จากถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลากว่า 700 ปี จึงทำให้เมืองเชียงใหม่ เป็นแหล่งรวมทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีของชาวเชียงใหม่ จะสอดคล้องอยู่ใน เดือนต่าง ๆ ของปีทั้ง 12 เดือน โดยในบางประเพณีจะมีการฟ้อน สอดแทรก เข้าไปอยู่ เช่น ประเพณีออกพรรษา ประเพณีทอคกฐิน ประเพณียี่เป็ง ประเพณีปอยน้อย ประเพณีปอยหลวง ประเพณีปอยล้อ ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีขึ้นพระธาตุหรือสร้างน้ำพระ ธาตุ ประเพณีเข้าอินทขิล ประเพณีทานสลาก เป็นต้น จนอาจจะทำให้เมื่อมีประเพณีและจะต้องมี การฟ้อนรำควบคู่กันไป ประเพณีการฟ้อน ของคนเชียงใหม่ที่มีความสำคัญ และถือได้ว่าเป็น เอกลักษณ์ ของจังหวัดเชียงใหม่ เห็นจะได้แก่ การฟ้อนเล็บ

ฟ้อนเล็บ เกิดขึ้นหรือมีการฟ้อนขึ้นครั้งแรกเมื่อใด ไม่มีหลักฐานการกำเนิดที่แน่นอน แต่ จากการศึกษาประวัติพบว่าเกิดขึ้นจากการปรับปรุงของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เมื่อครั้งที่ พระองค์เสด็จกลับมาประทับที่จังหวัดเชียงใหม่ พระองค์ได้เชิญครูผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ ไทยภาคกลาง มาทำการปรับปรุงกระบวนท่าฟ้อนพื้นเมืองให้เป็นแบบแผน โดยส่วนใหญ่จะได้รับ อิทธิพลท่ารำทางภาคกลางเข้ามาผสมผสาน โดยนำลักษณะ ของหลักการแสดงภาคกลางเข้ามา ปรับปรุง อาทิเช่น รูปแบบการแปรแถว การใช้มือจับ การตั้งวง การทรงตัวตรงหลังตั้ง มา ผสมผสานกันกระบวนท่าฟ้อนเกิดเป็นการแสดงหลากหลายชุด

การฟ้อนเล็บถือได้ว่าเป็นการแสดงอีกชุดหนึ่งที่ได้รับอิทธิพล โดยได้รับการปรับปรุง ทำจากการแสดงภาคกลาง การฟ้อนเล็บแพร่หลายออกสู่สังคมคนเชียงใหม่ไปทั่วทั้ง 8 จังหวัด ภาคเหนือ แต่ที่พบหลักฐานว่ามีคณะช่างฟ้อนทำการฟ้อนอยู่ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ การฟ้อนเล็บ เป็นที่นิยมจนกระทั่งเกิดการประกวดฟ้อนเล็บเพื่อชิงรางวัล โคมมิวัดที่เป็น เจ้าภาพจัดงาน หมุนเวียนทำหน้าที่ในการจัดการประกวด ผู้ที่เข้าร่วมประกวด ส่วนใหญ่เป็นช่าง ฟ้อนของศรัทธาแต่ละวัด เมื่อทำการฟ้อนโดยช่างสวมเล็บทองเหลืองทั้ง 8 นิ้วยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ ก็ จะเรียกว่า ฟ้อนเล็บ เมื่อทำการฟ้อนนำหน้าขบวนแห่ครัวทาน ก็จะเรียกว่า ฟ้อนแห่ครัวทาน หรือ ในบางครั้งอาจจะเรียกว่า ฟ้อนเมือง เพราะมีต้นกำเนิดจากฟ้อนพื้นเมือง

การแต่งกายของผู้ฟ้อนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง คือ จะนิยมสวมเสื้อแขนกระบอก นุ่ง ซิ่นลายขวาง ห่มสไบ สิริษะเกล้าผมมวย เหน็บดอกไม้เอื้อง ช่างฟ้อนคุ่มหลวงจะเหน็บดอกไม้ ไหวทอง สวมกำไรข้อมือ กำไรข้อเท้า ส่วนชาวบ้านจะไม่นิยมสวมคนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ การ ฟ้อนจะใช้วงดนตรีพื้นเมืองดั้งเดิม ที่มีชื่อเรียกว่า “วงกลองตั้งโนง” ซึ่งประกอบไปด้วย กลองแฉวง กลองตะหลดปด ฉิ่งอู๋และฉิ่งโหย่ง สว่า แนน้อย และแนหลวง บรรเลงประกอบการฟ้อน โดย ใช้เพลงปราสาทไหว แห่ขลุ่ย หรือ แห่ขลุ่ยน้อย

เพื่อนเล็บได้เผยแพร่ออกสู่สังคมคนเชียงใหม่ กลุ่มผู้วิจัยพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1. การเพื่อนเล็บในกลุ่มเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้านายฝ่ายเหนือ สอดแทรกอยู่ในประเพณีบายศรี ทูลพระขวัญ 2. การเพื่อนเล็บในกลุ่มสถานศึกษาจะสอดแทรกในการเรียนการสอนของโรงเรียน ในจังหวัดเชียงใหม่ 3. การเพื่อนในรูปแบบของบริษัทจัดการแสดงที่รับจ้างจัดการแสดงนาฏศิลป์ ถิ่นนาและห้องอาหารที่มีการแสดง และกลุ่ม 4. การเพื่อนเล็บในกลุ่มศรัทธาหัววัด หรือ ชาวบ้าน เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในประเพณีงานปอยหลวง แลงานบุญต่าง ๆ และยังมีการเพื่อนเล็บของข้าราชการ ในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

ปัจจุบันในงานบุญประเพณี หรือ งานปอยหลวงเป็นแหล่งรวมกลุ่มของช่างฟ้อนหัววัด หลากหลายวัด เมื่อมีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น ทางวัดเจ้าภาพจึงมีการแข่งขัน การประกวดเพื่อนเล็บ ขึ้น เพื่อเป็นการชักชวนให้คณะเพื่อนเล็บศรัทธาหัววัดต่าง ๆ เข้าร่วมประกวด และค้นหาคณะช่าง ฟ้อนเล็บ ที่ทำการฟ้อนได้สวยที่สุดและเป็นการอนุรักษ์การฟ้อนเล็บ